

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CAN DÜNDAR

BELGESEL KİTAPLAR

TAN BASKINI
BEYAZ İHTİLAL
UTANÇ GECESİ
MENDERES'İN UÇAK KAZASI
JOHNSON MEKTUBU
KATLİAM
TARİHİ ÖPÜŞME
KÖRFEZ'DE SAVAŞ
SİVAS CEHENNEMİ
DEPREM GECESİ

DVD
HEDİYELİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

can
belgesel

Türkiye'nin tarihinde öyle kritik günler, öyle dönüm noktaları vardır ki, o günler başka türlü yaşansa biz farklı bir ülkede yaşıyor olurduk.

Bazen bir seçim, bir suikast, bir kaza ya da felaket hepimizin hafızasına kazınmış, kimi zaman şans, bazen dirayet, çoğu zaman cesaretle aşılmıştır.

"O" Gün belgeseli, tarihimizdeki on unutulmaz günün 24 saatlik öykülerini anlatıyor. Sadece ülkenin gidişatını değil, tarihin akışını ve bizim kaderimizi de değiştiren "on gün"ün:

TAN BASKINI / 4 Aralık 1945 Salı

BEYAZ İHTİLAL / 14 Mayıs 1950 Pazar

UTANÇ GECEİ / 6 Eylül 1955 Salı

MENDERES'İN UÇAK KAZASI / 17 Şubat 1959 Salı

JOHNSON MEKTUBU / 5 Haziran 1964 Cuma

KATLİAM / 16 Mart 1978 Perşembe

TARİHÎ ÖPÜŞME / 6 Kasım 1983 Pazar

KÖRFEZ'DE SAVAŞ / 17 Ocak 1991 Perşembe

SİVAS CEHENNEMİ / 2 Temmuz 1993 Cuma

DEPREM GECEİ / 17 Ağustos 1999 Salı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

can yayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi

CAN DÜNDAR
“O” GÜN

© 2015, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır.

1. basım: Kasım 2015, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 3 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Emre Taylan

Düzeltili: Mert Tokur, Ebru Aydın

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No 6 Kat 3 Güven İş Merkezi,

Bağcılar, İstanbul

Sertifika No 22749

ISBN 978-975-07-2468-8

Kitapta kullanılan görseller için *Cumhuriyet* gazetesine teşekkür ederiz.

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

CAN DÜNDAR

“O” GÜN

BELGESEL

Can Dündar'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları

<i>Lüsyen</i> , 2010	<i>Yârim Haziran</i> , 2012
<i>Canım Erdalım Sevgili Babacığım</i> , 2011	<i>Yüzyılın Aşkları</i> , 2012
<i>Anka Kuşu</i> , 2012	<i>Ergenekon</i> (Celal Kazdağlı'yla birlikte), 2013
<i>Aşka Veda</i> , 2012	<i>Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor</i> , 2013
<i>Ben Böyle Veda Etmeliyim</i> , 2012	<i>Yıldızlar</i> , 2013
<i>Benim Gençliğim</i> , 2012	<i>Nâzım</i> , 2014
<i>Birand</i> , 2012	<i>Köy Enstitüleri</i> , 2014
<i>Büyülü Fener</i> , 2012	<i>Abim Deniz</i> , 2014
<i>Kırmızı Bisiklet</i> , 2012	<i>Karaoğlan</i> (Rıdvan Akar'la birlikte), 2015
<i>Sarı Zeybek</i> , 2012	<i>İsmet Paşa</i> (Bület Çaplı'yla birlikte), 2015
<i>Savaşta Ne Yaptın Baba?</i> , 2012	<i>Yükselen Bir Deniz</i> , 2015
<i>Uzaklar</i> , 2012	<i>Gölgedekiler</i> , 2015
<i>Yağmurdan Sonra</i> , 2012	
<i>Yakamdaki Yüzler</i> , 2012	

CAN DÜNDAR, 16 Haziran 1961'de Ankara'da doğdu. 1982'de AÜ, SBF Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1986'da İngiltere'de London School of Journalism'i bitirdi. 1988'de, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Siyaset Bilimi dalında yüksek lisansını tamamladı. 1996'da aynı bölümde doktora derecesi aldı. 1979'dan beri gazetecilik, belgesel yapımcılığı, TV programcılığı, 2015'te *Cumhuriyet* gazetesinin genel yayın yönetmeni olmuştur. Kitapları *Demirkırat* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1991), *Sarı Zeybek* (1994), *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1994), *Gölgedekiler* (1995), *Hayata ve Siyasete Dair* (1995), *Yağmurdan Sonra* (1996), *Ergenekon* (Celal Kazdağlı'yla birlikte, 1997), *Yârim Haziran* (1998), *Benim Gençliğim* (1999), *Köy Enstitüleri* (2000), *Nereye?* (2001), *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor: Salih Bozok'un Anıları* (2001), *Uzaklar* (2002), *Yükselen Bir Deniz* (2002), *Savaşta Ne Yaptın Baba?* (2003), *Bir Yaşam İksiri: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı* (2003), *Mustafa Kemal Aramızda* (Ülkem Özge Sevgililer'le birlikte, 2003), *Büyülü Fener* (2003), *Duvar* (Ege DüNDAR'la birlikte, 2003), *Yıldızlar*, (2004), *Sedat Alp: İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü* (Fatma Sevinç'le birlikte (2004), *Kırmızı Bisiklet* (2005), *Nâzım* (2005), *İlk Durak-İETT* (Nebil Özgentürk'le birlikte, 2005), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç I.* (2006), *Yüzyılın Aşkları* (2006), *Karaoğlan* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2006), *İsmet Paşa* (Bülent Çaplı'yla birlikte, 2006), *Yakamdaki Yüzler* (2007), *Ecevit ve Gizli Arşivi* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2008), *Ben Böyle Veda Etmeliyim: İsmail Cem* (2008), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç II.* (2008), *Mustafa* (2009), *Anka Kuşu* (2009), *Lüsyen* (2010), *Canım Erdalım Sevgili Babacığım* (2011), *Aşka Veda* (2012), *Birand: Bir Ömür, Ardına Bakmadan* (2012), *Abim Deniz* (2014).

İçindekiler

Önsöz	13
Tan Baskını: 4 Aralık 1945 Salı	17
Beyaz İhtilal: 14 Mayıs 1950 Pazar	39
Utanç Gecesi: 6 Eylül 1955 Salı	61
Menderes'in Uçak Kazası: 17 Şubat 1959 Salı	85
Johnson Mektubu: 5 Haziran 1964 Cuma	107
Katliam: 16 Mart 1978 Perşembe	127
Tarihi Öpüşme: 6 Kasım 1983 Pazar	151
Körfez'de Savaş: 17 Ocak 1991 Perşembe	175
Sivas Cehennemi: 2 Temmuz 1993 Cuma	197
Deprem Gecesi: 17 Ağustos 1999 Salı	221

Türkiye'nin tarihinde öyle kritik günler, öyle dönüm noktaları vardır ki, o günler başka türlü yaşınsa biz farklı bir ülkede yaşıyor olurduk. Bazen bir seçim, bir suikast, bir kaza ya da felaket hepimizin hafızasına kazınmış, kimi zaman şans, bazen dirayet, çoğu zaman cesaretle aşılmıştır. Bu kitapta size o unutulmaz günlerin 24 saatlik öykülerini anlatacağız. Sadece ülkenin gidişatını değil, tarihin akışını ve bizim kaderimizi de değiştiren “O” günlerin...

Önsöz

Direksiyon kursunda öğretirler:

Gözünüzü önünüzden ayırmamanız gerekir. Ama arada dikiz ay-nasından arkaya da göz atmak şarttır.

Hiç arkaya bakmazsanız, yaklaşan tehlikeyi fark etmezsiniz.

Hep arkaya bakarsanız, önünüze çarparsınız.

Arada arkaya bakıp ileriye yol almak en doğrusudur.

Araçlar için doğru olan, insanlar ve toplumlar için de doğrudur.

Hep maziye bakıp iç çekerek yaşayanlar, günle ve gelecekle buluşamazlar.

Ama maziye unutanlar da aynı yanlış yollara sapar, hep aynı kazaları yaparlar.

Hatırlamak ders almaktır; ders almak, bir daha aynı tuzaklara düşmemeyi sağlar.

Türkiye 1945 Tan Matbaası baskınıni unutmasa, 2015 *Hürriyet* baskınıni yaşar mıydı?

70 yıl önce saldırganlar ödüllendirilmeyip cezalandırılrsa, 70 yıl sonra baskıncılara vekillik verilir miydi?

6-7 Eylül'ün hesabı sorulsa, 65 yıl sonra HDP binaları yakılıp talan edilir miydi?

16 Mart'ın faili yakalansa, Suruç'un ki cesaret edebilir miydi?

Sivas'taki katliamdan ders alırsa, 22 yıl sonra Kırşehir'de bir kitabevi, içinde çalışanlar olduğu halde ateşe verilebilir miydi?

Uçak kazasından kurtulan Menderes, evliya havasına girerek güç zehirlenmesi yaşamasa yarım asır sonra Erdoğan ona özenir miydi?

“O” Gün, bir hatırlama egzersizi...

Bir unutmama dersi...

Siyasi tarih denilen mayınlı yolu nasıl zorluklarla yürüdüğümüzün, bugün neden ısrarla aynı yanlışlara düştüğümüzün belgesi...

Aynı zamanda devlette devamlılığın ne anlama geldiğinin göstergesi...

2000’lerin başında yapmıştık bu belgeseli...

Dünya bir bin yılı, bir asırla birlikte uğurluyordu.

Geçtiğimiz yüzyıldan bize ağır bir tortu kalıyordu.

O yüzyıl içinde, kaderimizi değiştiren yüzlerce takvim yaprağı vardı.

24 saat içinde kaderimiz değişmişti.

Başbakan o gün çıkarma kararı verse, o uçak başka bir yere düşse, deprem o gün başka bir saatte gelse, o gün asker, otelin önünden çekilmeyip beklese, cuntanın lideri o konuşmayı yapmasa, acaba başka bir Türkiye’de yaşıyor olur muyduk?

Bunların cevabını hiç bilemeyeceğiz.

Bize düşen, olasılıkları sorgulamak değil zaten; olanları yargılamak...

Bu belgeselde bunu yapmaya çalıştık.

Yüzlerce takvim yaprağı arasından onunu aldık.

Öncesine, sonrasına baktık, arşivlere daldık, tanıklarına ulaştık. Ve tarih değiştiren tarihlerin 24 saatini dakika dakika anlattık.

* * *

Konuştüğümüz tanıklardan bir kısmı aramızda değil artık; Aziz Nesin’den Kenan Evren’e, Erdal İnönü’den Aydın Menderes’e kadar birçok isim tarihe gömüldü.

Aralarından birini özellikle vurgulamam lazım:

“O” Gün için kolları sıvarken, aktarmayı düşündüğümüz hemen her olayı bizzat yaşamış, yazmış bir duayenin kapısını çalmıştım.

Cüneyt Arcayürek, anlatacağımız tarihi olayların birinci elden tanığıydı. “O” Gün’ün danışmanlığını üstlendi; sadece rengârenk üslubuyla tanıklığını aktarmakla kalmadı, hatasız aktarmamızı da sağladı.

Onu da bugün saygıyla anıyoruz.

Bu zorlu uğraşta Barış Duran her bölümde sorumluluk üstlendi. Bazı bölümlerde ona Yusuf Kenan Beysülen ve Gönül Özkam da katıldı. Kitap baskıya hazırlanırken Nazan Gezer’in titiz elinden geçti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Hepsine emekleri için teşekkürü borç biliyorum.

* * *

Türkiye tarihinin olaylar takvimini açtığınızda “10 gün”, devede kulaktır.

O takvim, neredeyse özel olmayan gün kalmayacak kadar bereketlidir çünkü...

Daha bunun 23 Nisan'ı, 19 Mayıs'ı, 30 Ağustos'u, 29 Ekim'i, 10 Kasım'ı var.

27 Mayıs'ı, 12 Mart'ı, 12 Eylül'ü, 28 Şubat'ı, 27 Nisan'ı var.

Menemen'i, Maraş'ı, Çorum'u, Malatya'sı var.

17 Aralık'ı, 25 Aralık'ı, 7 Şubat'ı var.

1 Mayıs'ı, Suruç'u, Ankara'sı var.

Susurluk'un aydınlandığı, Öcalan'ın yakalandığı, Gezi'nin ayaklandığı gün var.

Tarihin bu yapraklarını da içeren tam bir “olaylı maarif takvimi” vaat ederek, şimdilik “10 gün”le çıkıyoruz huzuruza...

Daha iyi günlerimiz olur umuduyla...

Can Dündar
Kasım 2015

TAN BASKINI

4 Aralık 1945 Salı

“O” Günden Önce

Şubat 1945'te dünyanın üç devi, Yalta'da buluşup Almanya'nın nasıl bölüneceğini konuştu.

İngiliz Başbakanı Churchill, Amerikan Başkanı Roosevelt ve Sovyet lideri Stalin'in bir araya geldiği Yalta Konferansı'nda, yeni dünyanın temelleri atıldı.

Bu zirveden iki hafta sonra Türkiye, savaşın mağlupları Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek safını belirledi. Ancak bu saftaki ilk hayal kırıklığını da o günlerde yaşadı.

Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945 günü Türkiye'ye bir nota vererek Türk-Sovyet dostluk ve saldırmazlık anlaşmasını yenilemek istemediğini bildirdi.

Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, haziran ayında görüştüğü Türkiye büyükelçisine yeni anlaşma koşullarını ilettili.

Ruslar toprak talep ediyor, Boğazların ortak savunulmasını ve Montreux Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesini istiyordu.

Bu haber, Ankara'ya bomba gibi düştü.

Tam savaş bitti denilirken eski bir kavga canlanıyordu.

Stalin önderliğinde savaştan güçlenerek çıkan Sovyetler'le, İnönü önderliğinde savaştan uzak duran Türkiye karşı karşıyaydı.

Amerika bu gerginlikte tarafsız kalmayı tercih edince Ankara hepten yalnızlığa itildiğini hissetti.

Ve savaş boyunca Nazilerden yana oluşturulmuş kamuoyunda, Moskova'ya karşı büyük bir tepki baş gösterdi.

Tepkinin ilk hedefi de, demokrasi talep eden *Tan* gazetesi ve onun bünyesindeki solcular oldu.

Nail Çakırhan

Tan'da geniş bir yelpazeden insanlar çalışıyordu. Ben de oradaydım, benim gibi Rusya'dan gelmiş komünistler de vardı. Zekeriya Sertel gibi liberal demokratlar da vardı. Ama faşizmin tamamen aleyhindeydi *Tan* gazetesi...

Zekeriya ve Sabiha Sertel çiftinin çıkardığı *Tan* gazetesi, savaş boyunca çoğunlukla Almanya'yı destekleyen Türk basınının tersine Nazizme karşı çıkmış, bu nedenle de komünistlikle suçlanmıştı. Özellikle de Turancılar tarafından:

Celâdet Moraligil

Tan hareketi Ruslara yardım ediyordu. Biz Türklerin beynini yıkıyordu bir ölçüde... Sovyetler'in Türkiye'ye ayak basması için zemin hazırlıyordu.

Zekeriya Sertel ise *Tan*'a yönelik kampanyanın ardında, dünyada esen demokrasi rüzgârına direnen tek parti iktidarının olduğuna inanıyordu.

Yıllar sonra o günleri anlatırken kendisini hedef gösterenin, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Şef olduğunu söyleyecekti:

Zekeriya Sertel (4 Aralık 1975'te doldurduğu ses bandından)

1945'te İkinci Cihan Harbi demokrasilerin zaferiyle bitmiş, dünyada bir demokrasi havası esmeye başlamış, bütün krallıklar, diktatörlükler yıkılmış ve herkes demokrasiye doğru bir akıma başlamıştı. Tam bu sırada, biz de tek parti tek şef sisteminin kaldırılmasını, diktatörlüğe son

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

verilmesini isteyen yazılar yazıyorduk ve solcu arkadaşlarla birlikte bu davayı güdüyorduk. Tabii İnönü bunu hoş görmedi. O zamanki Halk Partisi de hoş görmedi. Evvela bizi telefonla susturmaya çalıştılar; çünkü o zaman âdetti, muhakkak talimatı telefonla verirlerdi. "Fılan şeyi şöyle yazın, filan şeyi böyle yazmayın", "Niçin bu haberi büyütüyorsunuz?" filan diye talimat verirlerdi. Ben dinlemezdim. "Geçti o devir artık, siz başkasına laf anlatın," diye cevap veriyordum telefonda... Kanunla kapatamadılar çünkü gayrikanuni bir şey yapmıyorduk.

İşte tam Türkiye'nin içten içe kaydığı o günlerde, kargaşayı hepten artıran bir şey oldu:

Sovyetler'in Türkiye'ye taleplerini ilettiği gün, Ankara'da CHP'nin ileri gelenlerinden Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes, parti yönetimine, "Dörtlü Takrir" diye adlandırılan bir önerge vererek demokratik açılımlar istedi.

Önerge reddedildi. Bunun üzerine Dörtler CHP'den koptu ve yeni bir partinin hazırlıklarına başladı.

Zaten İnönü, 1 Kasım'da Meclis'i açarken muhalif bir parti ihtiyacına değinmişti. İşte şimdi o muhalif parti kuruluyordu. Ancak kurucuların önemli bir sorunu vardı:

Tamamen CHP'li olan basında kendilerine destek sağlama-ları zordu.

Nail Çakırhan

Kim var bunu yapabilecek? Zekeriya'yı ve Sabiha Hanım'ı buluyorlar ve onlarla temasa geçiyorlar bu dört kişi... Ben onların konuşmalarının birkaçında da bulundum.

Böylece iktidarın şimşegini üstüne çeken iki kesim, Demokratik Partililer (DP) ve Serteller, özgürlük cephesinde birleşmişti.

Birinin demokrasi talebini, diğeri gazetesinde duyuracaktı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yıldız Sertel

Tan'ı partinin gazetesi yapmak istiyorlar ancak babam buna yanaşmıyor. "*Tan* gazetesi herhangi bir siyasi partinin gazetesi olamaz, fikirce sizi destekleriz ama partinin gazetesi olmayız," diyor. Bunun üzerine bir dergi çıkarmaya karar veriyorlar. Zaten annem o sırada bir dergi çıkarmaya hazırlanıyormuş. Diyorlar ki, "Beraber bir dergi çıkaralım, bu dergi, demokrasi cephesinin dergisi olsun." İşte o dergi, *Görüşler* dergisi...

Nail Çakırhan

Bir gün Sabiha Hanım, Zekeriya, bizim eve geldiler. Dediler ki, "*Görüşler* diye bir mecmua çıkaracağız. Bunun başına da sen geçeceksin." "Memnuniyetle, nasıl isterseniz," dedim ve mecmuanın başına geçtim. İlk hareket orada başladı.

Görüşler dergisinin ilk sayısı 29 Kasım'da yayımlandı.

Derginin kapağında bir dönemin perdesi aralanıyor ve arında korkuyla titreyen faşistler görünüyordu.

Bu haliyle bir sosyalist yayını andıran dergi, yine kapaktan yazı kadrosunu da ilan ediyordu:

Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes...

Dörtlü Takrir'in imzacılarının yanı sıra, Aziz Nesin, Behice Boran, Mehmet Ali Aybar gibi dönemin muhalif isimleri de derginin yazı kadrosundaydı.

Görüşler dergisi çıktığı gün büyük ilgi gördü. Kısa zamanda baskısı tükendi. Bunun üzerine ikinci baskı yapıldı.

İlk sayı o güne dek rastlanmayan bir rekor kırarak 55 bin sattı. Ancak bu yoğun ilgi aynı zamanda onun sonunu hazırlıyacaktı.

Yıldız Sertel

Bu dergi sağın ve solun birlikte ve demokrasi cephesinde Halk Partisi'ne karşı birleşmesi... Bu, bardağı taşıran damla oluyor. Halk Partisi

bunu kendisi için büyük bir tehlike olarak görüyor. Çünkü Türkiye'nin en çok satılan gazetelerinden biriyle bir muhalif grup birleşiyor ve seçimlere gidilmesini istiyorlar. Seçimlere gidilmesi, Halk Partisi'nin yıkımı demek. Bu tehlikeyi önlemek istiyorlar. Yani *Tan* olayının arkasında yatan en büyük neden, Halk Partisi'nin kendisini tehlikede görmesi... O vakit *Tan* gazetesinin ortadan kalkması gerekiyor.

30 Kasım 1945 tarihli gazetelerde *Görüşler* dergisinin ilanları yayımlandı.

İlanda derginin yazarlarının adları da vardı.

O gün, nicedir *Tan*'la aynı cephede demokrasi mücadelesi veren *Vatan* gazetesinin sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman Ankara'daydı.

Dörtlerin adının sosyalistlerle birlikte anılmasının başkentte yarattığı rahatsızlığı ortaya koyan yazısında, "Bizim onlarla alakamız yok," diye yazdı.

Bu, yaklaşan fırtınanın alametiydi.

3 Aralık tarihli *Vatan*'da, *Görüşler* dergisinin logosundaki "G" harfi orağa benzetildi.

Cumhuriyet, bu benzetmeyi bir adım öteye taşıyarak, "Ya bunun çekici nerede," diye sordu.

Ancak asıl facia *Tan*'indeydi.

Gazetenin birinci sayfasında başyazar Hüseyin Cahit Yalçın'ın uzun yazısı, "Kalkın ey ehli vatan" başlığını taşıyordu.

Yalçın, kışkırtıcı bir üslupla kaleme aldığı yazısında gençliği ayaklanmaya çağırıyor ve şöyle diyordu:

"Büyük vatansever Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır. Kalkın ey ehli vatan; mücadele başlıyor. Ve başlamak lazımdır. Çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın, Türk vatan-daşlarının ruhuna her gün en yakıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehirini dökmesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk, bu propagandaya karşı koymaya mecburdur."

İşte haftalardır kurulan zembereği boşaltan yazı buydu.

Vatan'ın haberine göre o gün CHP'nin İstanbul il binasına davet edilen hükümet yanlısı gazetecilere, "Muhaliif gazetelere cephe alın," direktifi verilmişti.

Zekeriya Sertel, bu direktifin anlamını çabuk öğrendi:

Zekeriya Sertel

Bir haber geldi, "Yarın gazeteyi basacaklar, ona göre önlemini al." Onun üzerine valiye telefon ettim. Vali Kırdar, benim Türk Ocağı'ndan dostumdu. "Tedbir almanızı rica ederim," dedim. O vakit bana, "Tedbirini aldım, hiçbir şey olmaz, korkma," cevabını verdi. Pekâlâ, dedim.

Öfke birikmiş, gençler gerilmiş, *Tan*, iktidarın yegâne hedefi haline gelmişti.

Tarih, 4 Aralık'tı.

Türkiye'nin hem demokrasi hem de basın tarihine kara puntolarla işlenecek gün, "O" gündü.

“O” Gün

4 Aralık 1945 Salı

Saat 09.00

4 Aralık sabahı İstanbul Üniversitesi kampüsünde her şey normal görünüyordu.

Hukuk Fakültesi’nde anayasa hukuku dersinin yapıldığı sınıfta Profesör Hüseyin Nail Kubalı ders anlatıyordu.

Dersin 30. dakikasında birden ortalık karıştı:

Orhan Birgit

Birdenbire kapı açıldı derste... Sarışın, çekik gözlü, bizden büyük bir arkadaş veya abi girdi içeri... Rahmetli Kubalı şaşırıp giren kişinin kürsüye doğru yürümesine... Kürsüye çıkıp hocanın yanına gitti çocuk... Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Tanin* gazetesini gösterdi. "Kalkın Ey Ehli Vatan" diye bir manşeti vardı. Memleketin elden gittiğini, cumhuriyetin tehlikede olduğunu vesaire çok heyecanlı bir şekilde söyledi.

Bunun üzerine öğrenciler sınıfları boşaltıp Beyazıt Meydanı’nda toplanmaya başladı. Toplantı, bir anda büyük bir mitinge dönüştü. Öğrencilerin ellerindeki pankartlardan mitingin önceden planlandığı anlaşılıyordu.

Orhan Birgit

Kapalı bir toplumda Anadolu’dan gelmiş, çoğunluğu üniversite öğrencileri, kendimizi birdenbire önce üniversite bahçesinde, sonra Beyazıt Meydanı’nda bulduk.

Celâdet Moralîgil

Ara sıra bazı ateşli arkadaşlarımız çıkıp komünizmi telin eden laflar ediyorlardı ve bu meyanda tabii *Tan* gazetesinin, Tan Matbaası'nın adı da geçiyordu.

Orhan Birgit

Bayraklarla kalabalıklar toplanmıştı. Başka fakültelerden öğrenciler de o merkez binasına gelmişti.

Celâdet Moralîgil

Bizden büyük öğrenciler de vardı tabii. Ben de ilk defa üniversite öğrencisi biri olarak böyle bir şeyle karşılaşıyordum. Kalabalıklar, bağtırlar... Komünizmin "telin"i bana da yatkın bir konuydu. Irkçı-Turancı bir *background*'um (mazim) olduğuna göre benim de konum sayılırdı, ilgilendim. Ve zaten, "Ne oluyor," diyene kadar hareket başladı. Bu işi organize eden öğrenciler, büyüklerimiz yürüyüşe geçti.

Saat 09.30

Beyazıt Meydanı'ndan yürüyüşe başlayan kalabalık kısa sürede büyüdü. İşçileri bakanına göre gösterici sayısı üç bini buluyordu. Yol boyu katılanlarla bu rakam on bine yaklaştı.

Ellerinde bayraklar, Atatürk ve İnönü resimleri vardı.

Pankartlarda ise dünyanın hiçbir demokratik ülkesinde Türkiye'deki kadar hürriyet bulunmadığı yazılıydı.

Orhan Birgit

Bir grup, Çemberlitaş Tramvay Caddesi'nden yürüyor, bir başka grup Kapalıçarşı içinden yürüyor. Ve yürüyenler her adımda biraz daha kala-

balıklaşıyor. Esnaf katılıyor, başka insanlar katılıyor. Osmaniye'den çıkan grupla caddeden gelen grup Cağaloğlu'nda birleşti, daha da büyüdü.

Celâdet Moralgil

“Kahrolsun komünistler!” En çok kullandığımız slogan buydu. İlk önce biz komünizmi telin etmek için yola çıktık. Bu meyanda da mitingin başında öğrendik ki Tan Matbaası önünde nümayiş yapılacak, gazete protesto edilecek. Hatta Rus Konsolosluğu'na gidileceği gibi şeyler de hafif hafif duyuluyordu.

Orhan Birgit

O günkü Cumhuriyet Halk Partisi binası bugünkü İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü binası... *Hürriyet* gazetesinin eski binasının da tam karşısına gelir orası... Topluluk orada durdu, toplandı. “İstiklal Marşı” okundu. Birisi çıktı bir şeyler konuştu. Parti bayrağı istediler. Pencerede bir silüet onları sükûnete çağırır gibi oldu. Sonradan onun, CHP İstanbul Parti Müfettişi, Uşak Milletvekili Alaattin Tiritöğlu olduğu öğrenildi. Oradaki duraklamadan sonra kalabalık aşağıya doğru indi. Aşağıda, bugünkü İstanbul Valiliği'ni geçince solda *Vakit* gazetesi vardı; Hakkı Tarık-Asım Us kardeşlerin... Hâlâ durur o bina. Onun penceresinde Necip Fazıl Kısakürek göründü. Gençlerin bir kısmı ona tezahürat yaptı. Sonra yol sağa dönünce Meserret Oteli (bugün orada bir banka binası var) ve onun hemen altında, çok güzel, ahşap bir konak içinde Tan Basımevi vardı.

Saat 10.00

Göstericiler Cağaloğlu'nda doğruca, asıl hedefleri olan Tan Matbaası'na yöneldi. Üç katlı binada o sırada klişeciler ve ciltçiler dışında yazışlarından bir tek kişi vardı:

Nail Çakırhan...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Nail Çakırhan

Uzak bir uğultu halinde "Kahrolsun komünistler", "Komünistler Moskova'ya", "Hepinizi bilmem ne yapacağız", "Türkiye komünist olmayacaktır" gibi sloganlar duydum. Binanın önüne geldiklerinde ben ikinci katıydım, görünmemek için kendimi hafifçe gizleyerek Sirkeci'ye doğru bakan pencereden bakıyordum. Tan'ı yıkacakları filan hiç aklıma gelmiyordu.

Oysa o sırada tansiyon iyice yükselmiş, "Kahrolsun komünizm!" sloganı "Kahrolsun Serteller"e dönüşmüştü.

Saldırı olacağı haberini erken haber alan Serteller gazeteye gitmemiş, evde kalmıştı.

Zekeriya Sertel

Üniversiteden bir genç telefon etti, "Gençler yürüyor, ellerinde bal-yozlar var, tedbirli olun," dedi. Tekrar valiye telefon açtım, "Merak etme, tedbirimi aldım," dedi.

Nail Çakırhan

Zekeriya'ya telefon ettim, "Böyle böyle..." diye vaziyeti haber verdim. "Hiç korkma," dedi, "şimdi Vali Lütfü Kırdar'la konuştum. Polis kuvveti şimdi geliyor. Orayı emniyet altına alacak."

O valinin gelecek dediği kuvvet de az sonra geldi. Karşıdaki kütüphanenin önüne dizildiler. Kütüphaneyi emniyet altına aldılar, Tan'ın önünü serbest bıraktılar. Ve bu şekilde oraya yönlendirdiler hadiseyi...

Polis gençleri durdurmadı, adeta yönlendirdi. Şimdi matbaa içinde bir avuç yayıncı, dışarıdaki kızgın öğrenci topluluğunun kuşatmasında, kaderiyle baş başaydı.

Orhan Birgit

Tan'ın önünde nümayişçiler adamakıllı arttı. Önde gösteriyi yönetenler bağırıyor, çağırıyorlar derken, böyle nümayişlerde ilkin birisi bir şey atar, önce bir cam kırılır, sonra birkaç cam birden kırılmaya başlar ya, öyle oldu.

Nail Çakırhan

Birdenbire bir taş geldi, cam olduğu gibi indi. Ben tam zamanında çekilmiş bulundum fakat hâlâ, "Ne olacak, bir taş daha gelir," diye düşünüyordum. Daha çok sipere yattım. Derken birdenbire havaya kaldırıldığımı hissettim. Ne olduğunu bilmiyorum. Şaşırmış bir halde havaya kaldırıldım. Dört-beş kişi beni ikinci kattan aldılar, üçüncü kata, çatı arasına çıkardılar.

İçeridekiler çatıdan kaçarken, boş kalan binaya önce taşlar yağdı. Bütün camlar kırılırken, Tan Matbaası'na giren bir grup balyozlar, çekiçler, sopalarla ortalığı kırıp dökmeye başladı.

Bedii Faik

Tan Matbaası'nın tepesine bir çocuk çıktı. Tan diye betona yazılmış bir yazı vardı, evvela orada topuğuyla onu kırmaya çalıştı, kıramadı. Birdenbire bir balyoz peydah oldu. Hep gözlerimizin önündedir bunlar... Gördüm, hâlâ görüyorum. Balyozu aldı, onu yarı kırdı, yarı kırmadı. Sonra, "Çekilin!" diye bağırıldığını hatırlarım. Balyozu aşağı, boşluğa doğru attı.

Nail Çakırhan

Artık ellerinde balyozlarla "dan...dun... dan...dun" diye makineleri, kapıları kırıyorlardı. Ben de seyrediyordum. Bir ara birisi geldi, "Sen deli misin?" dedi, "Hadi," deyip beni kolumdan tuttu, yan sokaklardan bir arabaya bindirdi, eve gönderdi.

Ramazan Gökalp Arkin

Sabiha Hanım'ı ele geçirmek istiyorlardı. Onu ele geçirirlerse yanlarındaki kırmızı boyalarla yüzünü gözünü boyayacaklar, ondan sonra sokakta dolaştıracaklardı.

Nail Çakırhan

Ben gene duramadım, bir müddet sonra geri döndüm, baktım, Tan'ın içinde dizgi makinelerini, baskı makinelerini kırıyorlar.

Celâdet Moralgil

Öncü arkadaşlarımız Tan Matbaası'na girmişler, kâğıtları dışarıya atmaya başlamışlardı. Ben biraz gözüpekimdir, merak da ettim, girdim. Girmek de o kadar zor olmadı; o kadar itiş kakış da yoktu; onu da söyleyeyim. Rahat girdim. Yerlerde yine kâğıt bobinleri vardı. Bazısı parçalanmış, bazısı parçalanıyordu.

Bedii Faik

Ve hurufat... Bugünkü teknik gibi değildi tabii o zaman, birtakım kurşun harfler vardı. Bunların pencerelerden aşağı şakır şakır döküldüğünü gördüm. Bütün masalar, telefonlar ne varsa binanın içinde camlardan aşağı atılıyordu.

Celâdet Moralgil

Ve bu esnada, işin en can alıcı noktası cereyan etti: Öğrenciler kazmalarla makineleri, rotatifleri tahrip etmeye başladığında oradan birileri, "Bunlar böyle tahrip olmaz," dedi. Ve fikir de verdiler, dediler ki, "Hurufatı alır, kazanların içine atarsınız, makineyi de çalıştırırsınız. O kazanların, silindirlerin arasına girecek olan metal parçaları, kullanılamaz hale gelir."

İçimden bir ses dedi ki, "Bunlar öğrenci değil. Bunlar bu işten anlayan, Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

yani bu makinenin nasıl kolay tahrip edilebileceğini bilen insanlar." Kafamda böyle bir fikir oluştu. Ve o esnada da yine gözümün algısı, o insanların kıyafetlerinin de pek öğrenci kıyafeti olmadığıdır. Günahlarına girmeyeyim ama belki de Emniyet güçleriydi. Benim intibam, onların öğrenci olmadığı ve bizleri yönlendirdiğidir.

Nail Çakırhan

Sivil polisler vardı tabii... O sırada orada tanıdığım sivil polislerden bazı-
larını da gördüm. Hatta bir arkadaşım, "Yahu sivil polisler karşıda duru-
yor, çekil buradan," dedi, beni sürükler gibi götürdü. Yani devletin, bel-
ki İnönü'nün tam bir göz yumması vardı. Ama İnönü'nün tahriki oldu-
ğunu hiç sanmıyorum. Çünkü İnönü, yeni başlayan demokrasi hareke-
tinin bozulmasını da istemiyordu; ben buna eminim. Bu hareket devam
etsin istiyordu ama kendi kontrolünde devam etsin istiyordu.

Polis sadece seyrediyordu.

Binanın önünde, kırılan camlar ve içeriden atılan masalar, daktilolar, dosyalar, kâğıtlardan bir yığın oluşmuştu.

Yarım saat süren kuşatmanın sonunda bina tamamen tah-
rip edildi. Ölü ya da yaralı yoktu ama matbaa kullanılamaz hale
sokulmuştu.

Son saldırgan binadan çıkarken çatıya bir Türk bayrağı dikti.

Matbaadan taşınan bobinler ise sürüklenerek kâğıttan bir
halı gibi Sirkeci'ye kadar yayıldı.

Saat 10.30

Artık harabe halinde getirilen Tan Matbaası geride kalmış,
ancak topluluğun öfkesi hâlâ yatışmamıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ellerinde gazeteden çıkardıkları Atatürk ve İnönü resimleriyle bu kez Tünel'e doğru yürüyüşe geçtiler.

Köprünün açılmasına ve polisin kordon oluşturmalarına rağmen Taksim Meydanı'na varmayı başardılar.

Taksim Anıtı'na çelenk koydular.

Ardından sıra Sabahattin Ali'nin çıkardığı *Yeni Dünya* gazetesinin Beyoğlu'ndaki matbaasına geldi. Bu matbaa da bal-yozlarla tahrip edildi.

Sol yayın satan ABC Kitabevi de saldırıdan payını aldı.

Şimdi sırada çok daha hassas bir hedef vardı:

Sovyet Konsolosluğu...

Celâdet Moralîgil

Rus Konsolosluğu'nun önüne geldiğimizde atlı polisler bize şu mesajı verdiler: "Tamam protesto ettiniz, antrparantez iyi de ettiniz ama bunun tadını kaçırmayın, burası resmî bir kuruluştur, Rusya'nın resmî temsilciliğidir. Burada yapacağınız taşkınlık sorun yaratır." Biz mesajı anlamadık, "İlle içeri gireceğiz," diye tutturduk. Polisler bizi atlarla önlemeye çalışıyor, biz aradan sızmaya çalışıyoruz; öğrenci kafası işte... Derken polisler baktı ki biz adam olmuyoruz, yani nush ile uslanmıyoruz, nasihatı anlamıyoruz, "Bunlara kötek lazım," dediler ve atları üzerimize doğru sürmeye başladılar. Oradaki dar sokaklardan birine bizi sürdüler. Bir de baktık ki sokağın öbür tarafında da atlı polisler var. İki taraftan da sıkıştırılmışız. Bizi sıkıştırıp coplarla sırtımıza vurdu-lar ama bir yandan da herhalde, "Bunlara bu kadar yeter," deyip kaçmamıza göz yumdular. Bir açık kapı bıraktılar, biz oradan kaçtık.

Saat: 11.00

Göstericiler iki saat sonra nihayet dağıtıldığında geride, yerle bir edilmiş iki matbaayla, birkaç kitabevi kalmış, Beyoğlu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

dükkânlarının kimi korkudan kimi coşkudan bayrak asmış, gösteriler Ankara, İzmir ve Bursa'ya da sıçramıştı.

Öğleden sonra Batılı ajanslar, Türkiye'de 20 bin kişinin katıldığı antikomünist bir gösteri düzenlendiğini dünyaya bildirdi.

Kendiliğinden başlamış gibi görünen bu baskının yepyeni bir dönemin habercisi olacağı, nice sonra anlaşılacaktı.

“O” Günden Sonra

Tan baskınından 22 yıl sonra dönemin İstanbul Sıkıyönetim Savcısı Kâzım Alöç, *Yeni Gazete*'ye, baskının CHP'yle ilgisi olduğunu açıkladı. Savcıya göre olaylardan sonra Halk Partisi Müfettişi Alaattin Tiritöğlü tutukluları ziyaret etmişti.

Ramazan Gökalp Arkın

Bütün bu kaynaklar Halk Partisi merkezinden geliyordu. Merkez dedim, partinin İstanbul merkezi... Oradan kaynaklanıyordu. Hiçbir müşahadem yok ama duyduğuma göre, bunların başında da İstanbul'da başkanlık yapan Alaattin Tiritöğlü bulunuyordu. O idare ediyordu adeta her şeyi...

Orhan Birgit

Alaattin Tiritöğlü ve arkadaşları bu iddiayı kabul etmediler. İlginçtir, rahmetli Tiritöğlü daha sonra Sosyalist Parti diye bir örgütün kurucuları arasında yer aldı. Başkanlığını da yaptı. 1950'den sonra CHP'den ayrılmıştı. Kim kiminle temas ederek o kıskırtmayı yaptı, kimse bunun üstüne gitmedi; işin üstü hızla örtüldü.

Olayın üstüne gitmesi beklenen basın, çoğunlukla baskını komünizme karşı bir savunma refleksi olarak değerlendirdi.

“Kalkın ey ehli vatan” başlıklı yazısıyla *Tan* baskınının fitilini ateşleyen Hüseyin Avni Yalçın, ertesi günkü *Tan*’de olayı, “milli Türk mukavemeti” diye yorumladı.

Sovyetler Birliği, konsolosluga saldırının polis koruması altında ve hükümet desteğiyle yapıldığı gerekçesiyle protesto notası verdi.

İşin asıl ilginç yanı, baskından sonra kimsenin yakalanmamış oluşuydu. Bir hafta sonra olaylarla ilgili olarak birkaç kişi tutuklandı.

Tutuklananlar, gazetesi yağmalanan Sertellerdi.

Zekeriya Sertel

İşin enteresan yanı, bu iş bittikten bir hafta sonra saldırganların tevkif edilmesi gerekirken geldiler, bizi tevkif ettiler. Hatta bir buçuk seneye mahkûm da olduk, hapishaneye girdik.

Yıldız Sertel

Babamın ensesinde şirpençe çıkıyor sıkıntıdan ve o şekilde tutuklayıp Sultanahmet Hapishanesi’ne götürülüyorlar.

Fakat o günün bence en önemli olayı olaydan bir-iki gün sonra, Bursa Hapishanesi’nden bir mektup ve bir şiir alıyorlar. Gelen mektuptaki şiir, Nâzım Hikmet’in bu olaylar üzerine yazdığı şiiridir:

Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim,

akarsuyun,

meyve çağında ağacın,

serpilip gelişen hayatın düşmanı.

Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarına:

—çürüyen diş, dökülen et—

bir daha geri dönmek üzere yıkılıp gidecekler.

Ve elbette ki, sevgilim, elbet,

dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya

dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: işçi tulumuyla,

bu güzelim ülkede hürriyet...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Zekeriya Sertel

Sonunda temyizde mahkeme bozdu kararı, çıktık hapishaneden... Çıktık ama artık gazete çıkarma imkânı yoktu çünkü arkamıza polis taktılar. Evimizin yanında bir otel vardı, otelin bir odasını kiraladılar. Daimi surette, gece gündüz nezaret altındaydık. Evimizin karşısında bir polis daimi surette beklerdi. Bir yere gitmek istesek mutlaka arkamıza takılırdı. Kendi evimde rahat edemez, kendi memleketimde yaşayamaz oldum. Yanlış ben değil bütün aile öyle oldu. Çünkü yanlış benim davam değildi, Sabiha da vardı işin içinde... Dayanamadık çıktık memleketten... Çıkış o çıkış. Bir daha da dönemedik. Bu defa da memlekete dahi kabul etmiyorlar.

Yıldız Sertel

Eh yurtdışı da bir bayram yeri değildi. Oralarda değişik sıkıntılar çektik. En başta yurt hasreti... Onu çekmeyen insan, ne olduğunu bilemez. Neydi bizim suçumuz? Neydi annemle babamın suçu? Bir uzun çileden sonra birini Bakü'de gömdük, birini Paris'te... Türkiye'de demokrasi savaşı vermek, insanlara çok pahalıya mal olabiliyor böyle...

Tan baskınının asıl kalıcı sonucu, toplumsal ve siyasal alanda oldu. Antikomünist bir histeri, bütün topluma yayıldı. Karaköy'deki ünlü "*Tan* Mezecisi" korkudan adını "*Can* Mezecisi"ne çevirdi. "*Rus* salatası"na "*Amerikan* salatası" denir oldu.

Tohumları yeni atılan çok partili rejimin temeline korku, kuşku ve endişe yerleşti. Taze demokrasi, sol kolu kesik olarak doğdu. Bu antikomünist rüzgâr, 1962'de TİP kurulana dek sürececek, sonraki yıllarda da nice yazar, gazeteci, aydın, "komünistlik" suçlamasıyla izlenecek, yargılanacak, suçlanacak, öldürülecekti.

Türkiye savaşın galiplerine, komünizmin sadece bir dış tehdit değil aynı zamanda bir iç tehlike olduğu mesajını vermiş, ittifak ve yardım için göz kırpmıştı.

Bu, Soğuk Savaş'ın da işaret fişeği olacaktı.

Öğrencilere gelince...

Tan Matbaası'nın basıldığı günlerde İstanbul Üniversitesi'nin öğrencileri arasında Süleyman Demirel, Turgut Özal, Necmettin Erbakan, Recai Kutan, Korkut Özal gibi isimler vardı.

Tan Matbaası baskınına katılanlar arasından iki cumhurbaşkanı, bir başbakan çıktı.¹

1. Süleyman Demirel, 11 Eylül 2005 tarihinde *Milliyet* gazetesi Ankara temsilcisi Fikret Bila'ya verdiği röportajda Tan Matbaası baskınına katıldığını doğruladı.

"*Tan* gazetesinin idare binasına girdiler. Ben aşağıda sokaktakilerin arasındaydım. Gazete idarehanesine çıkarak biraz kırma dökme yaptılar. Pencereleden aşağıya radyoları, daktiloları falan attılar. Ben kırma dökme işine karışmamıştım. Sadece *Tan* gazetesine değil, o gün, Sovyetler Birliği'nin İstanbul'daki sefaret binasının önüne de gittik, protesto için çelenk koyduk."

BEYAZ İHTİLAL

14 Mayıs 1950 Pazar

27 maj 1981 Sam : 9255

© 2006 by American Medical Association. All rights reserved. Printed in the United States of America. This journal is indexed/abstracted in MEDLINE, EMBASE, and CINAHL. For more information, visit www.ama-assn.org.

Figures 1-5 May 1950

İkinci baskı

Demokrat Partinin, yurdun bir çok illerinde seçimi kazandığı anlaşıldı

**Demokrat Partinin Mecliste 350 ye yakın bir ekseriyet temin edeceği
Ankara'dan bildiriliyor, bazı Bakanlar seçimi kaybettiler**

Table 2 (continued)

İştirak nisbeti yüzde sekseni geçiyor

İstanbulda mühim hiç bir hâdise olmadı.
halk oylarını büyük bir hassasiyetle kullandı

[illegible]

América Latina, las islas del Caribe
 (Continúa) En esta sección se publican los
 resultados de las encuestas de opinión de
 los latinoamericanos sobre los temas de
 la política internacional y regional. En la
 columna de la izquierda se encuentran los
 resultados de las encuestas de opinión de
 los latinoamericanos sobre los temas de
 la política internacional y regional. En la
 columna de la derecha se encuentran los
 resultados de las encuestas de opinión de
 los latinoamericanos sobre los temas de
 la política internacional y regional.

Эти люди не являются с вами единомышленниками. Если вы не можете с ними договориться, то лучше всего с ними не связываться.

Vol. 10, Number 1, Summer 2004, Review
 1000-1001

More Freely Adaptation
to the Environment

En mühim netice

Yoon, Daeun Noh

— **Arbeitsl. u. 2. 28 8 17.**

İllerden gelen ilk neticeler

1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 26

Page 12 (continued) - The
last sentence was: I am
a white male, born
in the United States.

Yurdda dün baskısız bir seçim yapıldı

Her tarafta sandık başlarındaki ehseriyetli kadınlar teşkil ediyordu

Adams, J. H. 1990. *Field guide to the birds of the United States*. 4th ed. Houghton Mifflin, Boston.

Alınımızın aklını ile

[illegible]

Celâl Bayar, dün bir basın toplantısı yaptı

D.P. Başkanı seçimlerden hiç bir şikâyet alınmadığını söyledi. Anayasa tadilatına dair görüşlerini belirtti.

Return to (C) (4) - 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 86

**Eski İngiltere Kralının
hâtıraları "Cumhuriyet" te**

Seçimler ve yabancı çevreler

Amurals have pictures of
 warriors on horseback
 fighting with spears and
 bows.

Analysis of (1) indicates that the non-sensitized subjects had little or no specific inhibition response to the various cell suspensions. In contrast, the sensitized subjects had a strong inhibitory response to the cell suspensions.

...the
... ..
... ..
... ..
... ..

— *Abstract* Vol. 7, 34, 8 cm.

“O” Günden Önce

Türkiye 14 Mayıs 1950 kavşagına gelmeden önce 27 yıl tek parti iktidarı altında yaşadı.

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı bitti.

Sıcak savaştan Soğuk Savaş dönemine geçen dünyada tek parti rejimleri çökerken Milli Şef İsmet İnönü de ilk çok partili seçimin yapılacağını açıkladı.

1946 başında CHP'den ayrılan muhalifler DP'yi kurdular.

21 Temmuz 1946'da yapılan ilk çok partili seçim, hile karıştığı için hüsrarla sonuçlandı.

1950 seçim kampanyası, tek parti iktidarından ve savaş yıllarının yoksulluğundan sıkılmış kitlelerin değişim arayışıyla geçti.

Nihayet 14 Mayıs geldiğinde herkes hilesiz, kavgasız, kan-sız bir seçim günü beklentisindeydi.

Bunu başardığı için “O” gün, tarihe “Beyaz İhtilal” olarak geçti.

“O” Gün
14 Mayıs 1950
Saat 08.00

O sabah Ankara’da şiddetli yağmur vardı.

Oy kullanma işlemi saat 08.00’de başladı.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduktan 27 yıl sonra ilk kez gizli oyla serbest bir seçim yapıyordu.

22 yaşını aşmış dokuz milyon seçmen oy kullanmak için sabahın erken saatlerinden itibaren sandık başında uzun kuyruklar oluşturdu.

Gazetelerin manşetinde hep aynı müjdeli haber vardı:

Ulus, “Seçimler bugün yapılıyor,” diye yazmıştı.

Gece Postası, “Dokuz milyon vatandaş oy veriyor,” detayını manşetine taşımıştı.

Seçime üç parti katılıyordu:

Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Millet Partisi...

Adalet Bakanlığı, tecrübesiz seçmenleri oy pusulalarına adlarını yazmamaları konusunda uyarıyor, umuma açık yerlerde içki satan ya da içenlerin 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılacağını bildiriyordu.

Saat 10.00

Saat 10.00’da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Ankara Çankaya İlkokulu’nda oyunu kullanmaya geldi. Yanında eşi Mevhibe Hanım, oğlu Ömer ve kızı Özden vardı.

Özden Toker

Sabah babamla beraber gittik. Ömer Abim de bizimleydi. Erdal Abim o sırada Amerika'daydı. Bizim hepimizin gittiği Çankaya İlkokulu'nda sandıklar kurulmuştu. Ve orada çok keyifle reyimizi attık.

Cumhurbaşkanlığı kayıt defterine göre İsmet İnönü o gün oyunu kullandıktan sonra saat 10.35'te bir resim sergisine gitti, sonra Abdülhalik Rendaların Kızılay'daki evine uğradı. Oradan da seçim sonuçlarını izlemek üzere Köşk'e geçti.

Saat 15.00

Saat 15.00'te muhalefet lideri DP Genel Başkanı Celal Bayar, ünlü "Uğur"ciyle İstanbul'dan Ankara'ya geldi ve Toprak İşleri Genel Müdürlüğü'ndeki sandıkta oyunu kullandı.

Kızı Nilüfer ise sandık görevlisi olarak iş başındaydı:

Nilüfer Görsoy

O gün, ilk mezunlarından olduğum Maarif Koleji'nin zemin katındaki bir seçim sandığında DP'nin görevlisiydim. Sandık başına gelenler çok heyecanlıydı, uzun kuyruklar teşekkül etmişti.

Orhan Birgit

İnsanlar son derece kendilerinden emindi. Zaten büyük çoğunluğun iktidarı değiştirme istencinde bulunduğu, gözünden anlaşıyordu. Erken saatlerde sandıklarda yığılmalar oldu.

Bedii Faik

Çok içli bir sahnedir, bir ayağı sakat bir çocuk, ihtiyar annesini sırtına

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

vurmuş, sandığın oraya getirdi. "Buradan daha öteye geçemem mi abiler," dedi. "Dur orada," dediler. "Anamı görüyorsunuz, hasta," dedi. "Gazetede okudum böylelerine öncelik tanıyormuşsunuz," dedi. "Ben sıramı bekleyeyim, ziyanı yok ama acaba onu öne alamaz mısınız?" dedi. Sandık başındaki zevat konuştu birbirleriyle... Onay verdiler. Adam annesini aldı, hücreye soktu. Biraz sonra çıkardı. Ben de o zaman yanına sokuldum. "Nerelisin?" dedim. "Yozgatlıyım abi," dedi, "babam dayanamadı, on gün evvel kaybettik. Şimdi üçlü olacaktık burada," dedi. Sormadım, "Kime oy verdin?" diye... Zaten soramazdım kanunen... Ama besbelliydi. Böylesine hırslı oy verildi.

Oyunu kullananlar soluklarını tutup sandıkların kapanma saatini beklemeye koyuldu.

Celal Bayar, yanında Fuat Köprülü ve Aziz Avunduk olduğu halde Mithatpaşa Caddesi'ndeki parti genel merkezine geçti.

Partinin önde gelen isimlerinden Adnan Menderes ise Aydın'daki çiftliğinde beklemeydi.

CHP'ye gelince... İktidar partisinin ağır topları, o gün Köşk'e davetliydi ve hemen hepsi de iyimserdi.

Özden Toker

Hepsi babama karşı "kazanacağız" havasındaydı. Bunu inanarak mı söylüyorlardı, yoksa endişeleri var mıydı, onu bilemem. Ama bizimle beraber oldukları zaman babama hep işin iyi taraflarını gösteriyorlar, kazanacaklarını söylüyorlardı.

Cüneyt Arcayürek

Paşa da herhalde, "Geliyoruz," diyordu içinden... Çünkü genel başkan yardımcısı öyle söylüyor, yardımcılar öyle söylüyor, illerden gelen haberler bunu gösteriyor. O da inanıyor. Eh yani bunu yadsımak mümkün değil, öyle değil mi?

Özden Toker

Tabii ki kazanmayı düşünüyordu ama kazanmamayı da son derece normal görüyordu. Ve politik hayatını muhalefet lideri olarak devam ettirmeyi, kendisi için büyük bir kazanç sayıyordu.

Akşam gazeteleri seçimin sükûnet içinde geçmekte olduğu manşetiyle çıktı.

Artık herkes susacak, sandık konuşacaktı.

Saat 17.00

Saat tam 17.00'de sandıklar kapandı ve oy sayımına geçildi. 1946'da gizli yapılan oy sayım işlemi, bu kez açıkta yapılacaktı.

Katılımın çok yüksek olacağına dair ilk tahminler doğru çıktı. Yüzde 90'a yaklaşan katılım oranı, Türkiye'nin yarım asır boyunca kıramayacağı bir rekor olacaktı.

Saat 19.00

Akşam 19.00'da Ankara ve İstanbul radyoları saat 01.00'e kadar sürecek seçim özel yayınına başladı.

Ancak ilk açılan sandıklardan hep DP'nin çıktığı haberleri geliyordu.

Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nde, sonuçları yayınlamak üzere oluşturulan büro için sıkıntılı saatler kapıdaydı.

Aynı sıkıntı, CHP karargâhlarında bekleyenler için de ge-

çerliydi. *Ulus* muhabiri Orhan Birgit o akşam İstanbul CHP il binasında Parti Müfettişi, yani Genel Merkez Temsilcisi Sadi Irmak'ın yanındaydı:

Orhan Birgit

Saat yedi-sekiz sularıydı. Burada kumanyamızı yedik. Konyalı'dan getirilmiş paketler vardı. Önce İstanbul sandıklarından, sonra ilçelerden haberler gelmeye başladı. Ve İstanbul'da durumun iç açıcı olmadığı anlaşıldı. Bir ara Ankara'dan İsmet Paşa'nın kaybetmeye başladığına dair haberler geldi. Cumhurbaşkanı iki yerden adaydı: hem Ankara hem Malatya... Sadi Bey o kadar kendisinden emin ki, "Canım ne olacak!" dedi, "Paşa hazretleri Ankara'dan kaybederse ben haftaya hemen Konya'dan çekilirim ve bir ara seçim yaparız, oradan girer." Halbuki Konya çoktan gitmiş, illerin hemen hepsi teker teker düşmüştü. CHP'nin elinde Kars, Malatya, Sinop, Tunceli gibi beş-altı göstermelik il kalmıştı.

Aynı saatlerde ilk Meclis binasındaki CHP Genel Merkezi'nde de zor anlar yaşanıyor.

Genel Merkez'e giden gazeteciler, içeride ışık yanmadığını ve bilgi verecek yetkili kalmadığını gördüler:

Cüneyt Arcayürek

Elektrik yoktu. Ya da belki vardı da elektrik yok gibi görünüyordu. Genel başkan geldi. Arkadaşları merdiven altı gibi bir yerde oturmuş, elde kalem hesap yapıyorlardı, "Oradan da beş alırsak, şu kadar; yedi de buradan gelir, eh garanti iktidardayız," filan gibi... Hilmi Uran acı bir gülümsemeyle bakıyor, onların keyfini hiç bozmuyordu.

DP'nin Meşrutiyet Caddesi'ndeki tek katlı genel merkezinde ise tam tersine şaşkınlıkla karışık bir heyecan vardı.

Her çalan telefon, başka bir şehirden yeni bir zafer haberi ulaştırıyor ve bu haber, derhal bağırılarak partililere duyuruluyordu.

DP'nin önde gittiği haberlerine rağmen başta Genel Başkan Celal Bayar olmak üzere tüm partililer temkinli bir havadaydı.

Cüneyt Arcayürek

DP cenahında genellikle bir sükûnet havası vardı. Onlar bir korkunun içindeydi açıkçası... "Biz seçimleri yaparız ama İsmet Paşa bu seçimleri lağveder, orduyla birlikte, 'Yok böyle bir seçim,' der diye bir korku..." Tabii söylenmiyordu, yazılmıyordu, resmen demeçlere geçmiyordu ama böyle bir korku vardı.

Bayar, saat 20.30'da partisini dolduran yerli yabancı gazeteciler için bir basın toplantısı düzenledi. Fuat Köprülü'yü yanına alıp bir seçim değerlendirmesi yaptı.

1946'da nasıl her telgrafi büyük üzüntüyle açtıklarını hatırlatıp, "1946 seçimlerine göre ferahlık verici bir fark var. Bu seçim dürüst bir şekilde cereyan ediyor," dedi.

Bayar'ın basın toplantısını, gazeteci Cüneyt Arcayürek de *Vatan* muhabiri olarak izliyordu:

Cüneyt Arcayürek

Hâlâ gözümün önündedir: En çok fiyakalı duran, rahmetli Prof. Fuat Köprülü'ydü. Bir eli cebinde duruyordu. Celal Bey gayet sakindi. Kaşlar çatık... Tabii o çok tedbirli, dikkatli bir adamdı.

Sandıklar açılıp haberler ulaştıkça seçimin gidişatı iyice belli olmaya başladı:

DP büyük bir zafere koşuyordu.

CHP'liler suskun, DP'liler şaşkındı.

Şimdi bütün gözler, 27 yıldır iktidarı elinde tutan adrese, Çankaya Köşkü'ne çevrilmişti.

Son sözü Milli Şef İsmet İnönü söyleyecekti.

Saat 21.00

Sandıklardan DP çıktıkça, herkesin kafasında aynı soru işareti düğümleniyordu:

Çankaya'da neler oluyor? Milli Şef ne yapıyor?

Bütün Türkiye bu sorularla meşgulken İnönü, saat 20.00' den beri en yakın partili arkadaşlarıyla yemektiydi. Yanında Meclis Başkanı Şükrü Saracoğlu, Başbakan Şemsettin Günaltay, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'le birlikte, bazı bakanlar ve parti yöneticileri vardı. Sandıklardan haber iletecek üç telefon, yemek salonunun yanındaki bardo masalı odada bulunan nöbetçi yaverliğine kurulmuştu.

Atatürk'ün de özel kaleminde çalışan ve 10. Yıl Nutku okunurken, cumhuriyetin kurucu kadrosunun hemen arkasında görünen İnönü'nün Özel Kalem Müdürü Haldun Derin, gece boyunca o odada görevliydi.

Haldun Derin

Yaverin bulunduğu küçük bir oda vardır, salona hemen girince sol tarafta... Ondan sonra da yemek yedikleri salon bulunur. Köşk'teki memurlar, işte orada yaverlerin yanındaydık.

Özden Toker

Sekizden sonra haberler gelmeye başladı. Evvela ikisi de eşit gidiyor-muş gibi oldu; bunu bile biraz hayretle karşıladık ama sonra fark açılınca daha büyük bir şaşkınlık oldu.

İlk şaşkınlık şakalaşmalarla geçirildi. Hâlâ oyların üçte ikisini alacaklarını söyleyen CHP Genel Sekreteri Cevat Dur-sunoğlu'na laf atıldı.

Kocaeli'nin düşmesi ilk şok oldu.

Telefonlar sürekli işliyor, yaverler aldıkları sonuçları sofraya iletıyor, orada değerlendirmeler yapılıyordu.

İçişleri Bakanı Emin Erişirgil sık sık valilerce telefona çağrılıyor, sofraya her dönüşünce tebessüm ederek, "Kaybetmişiz," diyordu.

Haldun Derin

Münakaşa eder bir durum yoktu. Daha ziyade gelen haberleri hazmetmeye çalışıyorlardı.

Özden Toker

O arada Barutçu'yu hatırlıyorum, O da Trabzon'u arıyor, valiyle konuşmaya çalışıyor fakat bir türlü ulaşamıyordu. Sonunda ulaştı, konuştu ve biraz sonra yanımıza geldi, "Adam şaşkın," dedi, "fakat bizim buradaki halimizi görse daha da çok şaşıracak." Ondan sonra gülme-yeye başladı.

Asıl tehlikede olan İstanbul'du.

Bir ara Başbakan Şemsettin Günaltay, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ı aradı ve bu telefon konuşması, DP sempa-tizanı bir santral görevlisinin marifetiyle *Milliyet*'e dinletildi:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bedii Faik

Ve dinledim tabii. Belki ayıptı ama o günkü heyecan içinde onu kaçırmam mümkün değildi. Bir başvekil, İstanbul valisi ile konuşuyor ve telefon bana bağlanıyor. Ben de bunu, ayıbı filan bir tarafa bırakarak dinledim. Vali Bey, "Kadıköy'ü mesela garanti edebilirim," dedi. Şemsettin Hoca Fatih'le Eyüp'ü sordu. "Fatih çok büyük bir kazadır vali bey... Fatih için ne diyorsun?" dedi. Vali, "Aman efendim sizin varlığınız Fatih ile Eyüp'e yetiyor zaten," diye cevap verdi.

Oysa CHP il binasında durum, hiç de valinin söylediği gibi değildi.

CHP'nin kalesi sayılan ilçeler birer birer yıkılıyor, telefonla kayıp haberleri geldikçe Sadi Irmak şaşkınlık nidaları atıyordu.

Orhan Birgit

"Vay..." diyordu haberler geldikçe şaşırarak... "Acul Sadi" derlermiş ona... "Orayı ara, burayı ara," falan diyordu. Artık İstanbul'daki partililerin dışında tanındık isimler aranmaya başlandı.

Gece ilerledikçe acı gerçek ortaya çıktı:

63 ilin 45'ini DP kazanırken, CHP sadece 8 ilde kazanabilmişti. 10 il ise paylaşılmıştı.

İsmet Paşa'nın sofrasındaki bakan ve parti yöneticilerinin hemen hepsi seçimi kaybetmişti.

Belki de onların kafasını meşgul eden soruyu, liderleri İnönü soracaktı.

Özden Toker

Bütün bakanlarına teker teker, "Nasıl geçineceksiniz?" diye sordu. Çünkü hiçbirinin serveti yoktu. Hepsi kendi işlerine döndüler. İsmail

Rüştü Bey, Kemal Satır doktorluğa döndü. Yani hepsi meslekleri neyse, o mesleğe dönmeye mecbur oldular.

Daha büyük sürpriz Ankara'dan geldi:

İsmet İnönü, başkentte kaybetmişti. Ancak Malatya'dan da aday olduğu için milletvekili seçilebilmişti. Köşk'teki kadro içinde Günaltay dışında bir tek o Meclis'e tekrar dönebilecekti. Savaşlar kazanmış Milli Şef, kendi kurduğu sandıkta devrilmişti.

Özden Toker

Muhakkak ki kızmıştır babam... Kızmıştır ve muhakkak ki inkılapları da devrimleri de tehlikede görmüştür; o muhakkak.

Haldun Derin

Sinir gevşemesi oldu tabii... Ama bunu pek belli etmiyordu etrafa... Fakat halinden seziliyordu o... Kolay değildi: Şu kadar zaman iktidarda kalmış, onu kaybetme durumuna gelmiş. Onun yaptığı sinir gevşemesi, yüzünden okunuyordu.

Özden Toker

Ömer Abim arkadaşlarıyla beraber çıkmıştı. Erken vakitte döndü, şöyle yaver odasını bir dolaştı, neticeleri öğrendi. "Ben gidip Erdal'a bir telgraf çekeyim," dedi ve Erdal'a, "*Lost the majority*," (Çoğunluğu kaybettik) diye bir telgraf çekti, Türkçe yazıp da yanlış bir şey gitmesin diye İngilizce yolladı. Ertesi sabah Erdal'dan bir telgraf geldi. Ama o Türkçe yazmıştı; İngilizce yazıp da yanlış gelmesin diye... "Sağlık olsun," diyordu.

Bedii Faik

Hâlâ anlatırken bir ürperti geçiriyorum: İstanbul'un muhtelif yerlerine dağıtmışız arkadaşlarımızı... O zaman teknik imkânlar içinde değiliz.

Bir tek haber gücümüz var: telefon. Telefon çalışıyor; bir arkadaş, "Ak-saray'daki durumu bildiriyorum," diyor. Şehirden notlar alıyoruz. Ama inanın bana, hiçbir arkadaşım ağlamadan haber vermiyordu. Ve Aziz de yazarken gözyaşlarını tutamıyordu.

Seçim sonuçları kesinleştğinde aradaki farkın o kadar da fazla olmadığı ortaya çıktı:

8 milyon oyun 4 milyonunu DP, 3 milyonunu CHP almıştı.

Oy oranlarında ise yüzde 53'e yüzde 40 gibi bir fark vardı.

Ancak çoğunluk sistemi yüzünden bu fark, Meclis'e yüzde 83'e, yüzde 14 olarak yansdı.

CHP 3 milyon oyla 69 milletvekili çıkarırken, DP 4 milyon oyla 408 milletvekili çıkarabiliyordu.

İşin ilginç yanı çoğunluk sistemini CHP, DP'yi alt etmek için dayatmıştı.

Bu sistemin en kararlı savunucusu Nihat Erim, gecenin sonunda, durumu III. Selim'in dizeleriyle özetledi:

"Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem, fetvay-ı hun-ı na-hakkımı yazdı iptida."

Yani...

"Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem, herkesten önce benim kanımın akıtılmasına fetva verdi, haksız yere..."

Saat 22.00

Saatler gece yarısına yaklaştığında geriye bir tek soru kalmıştı:

CHP iktidarı devredecek mi?

Yoksa bir yol bulunup DP engellenecek mi?

İşte ülkenin kaderinin değişmek üzere olduğu o gece bu konu gündeme geldi.

Saat 22.00 sularıydı.

CHP İstanbul İl Başkanlığı'nın birinci kattaki parti müfettişi odasında telefon çaldı.

Telefonu *Ulus* muhabiri Orhan Birgit açtı.

Orhan Birgit

Santral memuresi Hayriye Ulumeriç, "Parti müfettişi beyefendiyi, 1. Ordu müfettişi paşa arıyor," dedi. 1. Ordu komutanının o dönemde askerî literatürdeki karşılığı ordu müfettişliği idi. Ben, Sadi (Irmak) Bey'e verdim telefonu... Karşıda komutanın emir subayı varmış. O da telefonu komutana verdi. Sadi Bey konuşurken, "Ya...ya... ya..." diyerek önüne küçük notlar aldı. Rengi değişti, telefonu kapattı.

Haber çok önemliydi.

Genel merkez temsilcisi Sadi Irmak hemen santraldeki Hayriye Ulumeriç'ten Milli Şef'i bağlamasını istedi.

Az sonra telefonun öbür ucunda Çankaya vardı:

Orhan Birgit

Cumhurbaşkanıyla değil bir yaverle konuştuğunu anımsıyorum. Söylediği şu: "1. Ordu müfettişi paşa, alınan sonucun pek iç açıcı olmadığını söylüyor. Ama aynı zamanda sıkıyönetim komutanı olduğu için –sıkıyönetim vardı– eğer cumhurbaşkanı emrederse sandıklara bir komünist fesadın karıştığına dair karineleri yürürlüğe koymak için hazır olduğunu bildiriyor."

Bu, çok önemli bir gelişmeydi.

Ordu Komutanı Orgeneral Asım Tınaztepe, seçimlerin iptal edilmesinden söz ediyordu. Cumhurbaşkanı da uygun görürse ordunun sandıklara el koyması söz konusuydu.

Şimdi herkes nefesini tutmuş Milli Şef'in cevabını bekliyordu.

Orhan Birgit

Telefon Sadi Bey'in elinde bekliyor. Karşıdaki yaver gitti, cumhurbaşkanıyla konuştu. Bana en azından bir asır gibi gelen bir zaman geçti. Yüzler çok gergin, heyecanlı... Yani bir sırat köprüsünün üzerinde insanlar... Az sonra Sadi Bey'in rengi değişti gelen sestten, yani konuşmadan... Cumhurbaşkanı, "Milli iradeye, halkın istediğine tamamen uyulması gerektiğini, halk ne isterse onun olacağını, seçimin bu anlama geldiğini," söylemiş ve 1. Ordu kumandanına da sevgilerini iletmesini bildirmiş. Telefon kapandı.

İnönü'nün bu yanıtıyla, "Kendi elimizle iktidarı nasıl veririz," diye düşünen ve bu tür bir müdahaleyi bekleyen kimi CHP'liler son umutlarını da yitirdiler.

Milli Şef'in tavrı derhal her tarafa iletildi.

Gece yarısı Ankara kulislerini dalgalandıran bu söylentiler, seçimden üç hafta sonra *Hürriyet*'in yorum sütunlarına şöyle yansdı:

"Söylentiye göre CHP'nin iktidarı kaybettiği akşam komutanlar, İnönü'ye giderek herhangi bir emri olup olmadığını sormuşlar."

Bu ziyareti, Köşk'ün nöbet defteri yalanlayacak, İsmet İnönü ise sonradan konu kendisine sorulduğunda, "Ne komutanlar böyle bir iş için bana gelebilirlerdi ne de ben onlardan böyle bir istekte bulunabilirdim," diyecekti.

Bedii Faik

Ordunun gücü o halk gücünü yenmeye yetmezdi. Ordu da o halktan koparak o halkın karşısına çıkarak öyle bir şeye teşebbüs etmezdi.

Size ne diyorum: O kokuyu duymak lazım. O koku, buhar gibi çıkıyordu. Ona mani olmak hiçbir ordunun haddi değildi. Bizim ordumuzun dahi... Yapamazlardı. Zaten ordu da halkı o heyecan içinde görüyordu. Bu da anarşist bir heyecan değil, meşru bir heyecandı. Hakkını arayan halkın karşısına çıkmaya ordunun ne kumandanı ne rütbesi yeterdi. Halk o kadar büyüktü o işte... Orada çok büyümüştür.

Saat 23.00

Saat 23.00'te sonuçlar kesinleşince Köşk'te iktidarın ne zaman, nasıl devredileceği tartışılmaya başlandı.

Kimisi derhal kimisi Meclis toplandıktan sonra çekilme yanlısıydı.

İnönü önce arkadaşlarını dinledi; sonra, "Yarın DP'nin başını davet edip hükümeti hemen devralmak konusunda ne düşündüğünü soracağım," dedi.

Seçim sonuçlarını hiçbir taşkınlık yapmadan, büyük olgunlukla karşılayan DP karargâhında ise bambaşka bir telaş vardı.

Onlar da yakaladıkları bu iktidar şansını nasıl değerlendireceklerini tartışıyorlardı.

Seçimi DP karargâhında izleyen Cüneyt Arcayürek, bu tartışmalara tanıklık etti:

Cüneyt Arcayürek

O gece dedikodular dolaşıyordu tabii: Kim ne olacak? Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığı hakkında pek fazla tereddüt yoktu. Bir ara başbakan olacağı söylendi. Yani genel başkan, başbakan olacak. Ama yukarıya kimi çıkaracaksın?

Başbakanlık için herkesin tahmini, bütün gece Bayar'ın yanında bulunan Fuat Köprülü'ydü. O koltuğa oturacak sürpriz isim ise, o sırada Aydın'daki çiftliğinde, hayatının kaderini değiştiren haberi kutluyordu.

Saat 00.00

Artık gazeteler için baskıya girme vaktiydi.

Seçimde iki kampa bölünmüş gazetelerin hali de partilerdekinden farklı değildi. DP'yi destekleyenler, zaferi müjdeleyen manşetlerle çıktı.

CHP'yi tutan gazetelerde ise hüsrana vardı.

Bunların en ünlüsü olan *Ulus* "seçimlerin sükûnetle geçmiş olmasını" manşete taşıyordu. Hüseyin Cahit Yalçın'ın sonuçlar belli olmadan kaleme aldığı başyazısında ise tarihe kalacak bir tahmin vardı:

"Bizim intibalarımız Halk Partisi'nin büyük bir ekseriyetle kazanacağını göstermektedir."

Bedii Faik

Halk Partisi'ni tutan gazeteler vardı. *Tanin*, *Son Telgraf* gibi... Bu gazeteler zannederim bir taşkınlık olabilir mi endişesi içinde, kepenklerini kapatmışlardı.

Çankaya Köşkü'nün saati gece yarısını vurduğunda konuklar birer-ikişer ayrıldı.

Şimdi İsmet Paşa ailesiyle baş başa kalmıştı.

Yeni bir günle birlikte yeni bir dönem başlamış, dün bitmiş, yarın kapıya dayanmıştı.

İnönü askerde en kritik anlarda yaptığı gibi ayakkabılarını birbirine sürterek salonun bir ucundan öbürüne, düşünceli bir yürüyüşe başladı.

İşte o an, 12 yıllık Milli Şef'in şeflikten vazgeçtiği andı:

Özden Toker

Bundan sonra ne yapılacağını düşünmeye başladı. Kendi kafasında bu işi tahlil etti ve bir neticeye vardı. Annemin yanına geldi oturdu. "Ne kadar zamanda taşınabiliriz hanımefendi?" dedi.

Annem de, "Hemen taşınırız paşam," dedi. "Peki, evimize çabuk gidelim," dedi. Biraz daha yürüdü, tekrar geldi annemin yanına. "Araba olmayacak; otobüse binebilir misin?" diye sordu. "Tabii binerim paşam, zevkle binerim," dedi annem... Gene bir yürüdü geldi: "Doktor da olmayacak. Ensülin iğnemi kim yapacak?" dedi.

Annem, "Onu zevkle ben yaparım paşam," dedi. Ondan sonra artık babam için sorun kalmamıştı. 02.00'ye doğru yukarıya çıktı, yattı.

Saat 02.00

İsmet Paşa uykuya çekildiğinde DP'liler hâlâ ayaktaıdı.

Tam da o saatlerde parti karargâhında Fuat Köprülü'nün odası bir gürültüyle sarsıldı.

Cüneyt Arcayürek

Saat bir-iki gibiydi. Başa baş giden oyların boğuşması vardı. Kırşehir telefona bağlandı. Bir gürültü oldu içeride... Ben ayağa fırladım "ne oluyor" diye... Basri koştu gitti, geldi. "Yahu Hoca telefonu kırmış," dedi. Kırşehir'de Osman Bölükbaş'ının kazandığını bildirmişler, (Köprülü), "Hay Allah belasını..." diye kırmış telefonu...

Sabaha karşı eve dönen gazeteciler, ne bir sevinç gösterisi ne de bir taşkınlık gördüler.

Yollarda sadece sımsıkı sarıldığı oy torbalarını taşıyan seçmenler ve Türkiye'nin yeni dönemini bayrak asarak kutlayan yurttaşlar vardı.

Orhan Birgit

Bugün gibi gözümün önünde: Partinin cipi vardı, onunla giderken sandıkların sonuçlarını alarak ilçe seçim kuruluna giden sandık üyelerini gördüm. Elllerinde oy torbalarının dışında, petrole yanan fenerler, lambalar vardı. Bir elektrik kesintisinde herhangi bir saldırı olmasını önleyecek şekilde önlem almış halk, sonucu elinde taşıyordu.

Bedii Faik

Bulunduğumuz yerde o zaman gayrimüslimler çoktu. Herkesin bayrak astığını gördüm. Mesela eczane vardı, ânında donandı adeta... Nasıl yaptılar bilmiyorum. Çabucak bir bayram havasına girdiler. Çok beklenen bir şey gibiydi. Ve halk, kendi zaferi olarak karşıladı sonuçları...

“O” Günden Sonra

Ertesi gün İnönü, Bayar’la buluştu. Halefle selefin beş dakika süren bu görüşmesinde İnönü, “İktidarı devretmeyecekler,” spekülasyonlarını önlemek için iktidarı hemen devretmeyi teklif etti.

Nilüfer Gürsoy

Bunun sebebini ancak kendileri bilir. Belki bir an evvel mesuliyetten kurtulmak çünkü büyük bir coşku var. Belki kendilerine gelen bazı temaslar da var. Küçük bir zümre de olsa bir hareket mevzu bahis...

Ahmet İhsan Gürsoy

İnönü, “İktidarı hemen teslim edelim,” diyor. Bayar da, “Meclis riyaseti meydana gelsin ve hükümet kurulsun ondan sonra devralırız,” diyor. İnönü de daha fazla itiraz etmiyor.

Özden Toker

Sonra babam kapıya kadar Celal Bey’i geçirdi. Gittikten sonra da annemle bana döndü; kendi kendine konuşur gibi, “Keşke on yaş daha genç olsaydım,” dedi.

İnönü seçimden bir hafta sonra oğlu Erdal'a yazdığı mektupta niçin kaybettiğini şu cümleyle açıklayacaktı:

"En başta gelen neden, değişiklik arzusudur. Bu da milletlerin hem masum hem tabii bir arzularıdır."

Bayar'a gelince...

27 yıllık tek parti iktidarını deviren partinin lideri, 22 Mayıs günü cumhurbaşkanı olarak frak giydi.

Türkiye, Bayar'dan sonra bir sivil cumhurbaşkanını ancak 40 yıl sonra görebilecekti.

Cüneyt Arcayürek

Meclis'ten frakla çıktı Celal Bey, şöyle bir durdu... Karşısı Ankara Pa-las... Oraya doğru durdu, bir derin nefes aldı. İsmet Paşa'yı devirip cumhurbaşkanı olmuştu. Bindi arabaya gitti.

UTANÇ GECESİ

6 Eylül 1955 Salı

Kedimlu Masallari

Her hafta haftalık masallari
çikan bu akşam masallari 3. Sayi
parçesi Akşam ile akşam masallari
ayrilmislerdir.

Cumhuriyet

31 Eylül 1955

Yayın ve nakliyat: Cumhuriyet Matbaası - Posta Binası Katında No: 300
Ticaret Sicil No: 24100 - Kuruluş: 20 Ekim 1924 - Posta İşleri Bakanlığı No: 24100

Çarşamba 7 Eylül 1955

KURBANİ KURBANİ
FİYAT: 100 Kuruş
**FAKİHİ
BAYRAGU**
2 CİLT-50 Sayfa
Tahvil İhtisabı İhtisabı
KURBANİ KURBANİ KURBANİ
KURBANİ KURBANİ KURBANİ

İstanbul ve İzmirde Örfi İdare İlân Edildi

Selânikte Atatürkün evine bomba atılması yurdda infial yarattı

Dün gece İstanbulda müessif hâdiseler oldu

Şehrin muhtelif caddelerinde mağazalara, taravuz edildi, 500 kişiden fazla nümayişçi yakalandı.

İstanbul, 7 Eylül - Şehrin muhtelif caddelerinde dün gece müessif hâdiseler meydana geldi. Şehrin muhtelif caddelerinde mağazalara, taravuz edildi, 500 kişiden fazla nümayişçi yakalandı.

Başvekaletin Tebliği
Atatürk, 7 Eylül - Şehrin muhtelif caddelerinde dün gece müessif hâdiseler meydana geldi. Şehrin muhtelif caddelerinde mağazalara, taravuz edildi, 500 kişiden fazla nümayişçi yakalandı.

Selânikteki menfur tecavüz
Atatürkün doğduğu eve bomba atılarak arıyor.

Kıbrıs Konferansında Londranın yeni planı

İngilizler, Kıbrıslıların sendi kovidlerini idare etmelerini hedef tutan bir teklif yapıyor.

İzmirde 9 Eylül hazırlıkları

E. K. F. 9 Eylül hazırlıkları için çalışmalarını hızla sürdürüyor.

Şehrin muhtelif caddelerinde dün gece müessif hâdiseler meydana geldi. Şehrin muhtelif caddelerinde mağazalara, taravuz edildi, 500 kişiden fazla nümayişçi yakalandı.

Dün geceki yananlar

Şehrin muhtelif caddelerinde dün gece müessif hâdiseler meydana geldi. Şehrin muhtelif caddelerinde mağazalara, taravuz edildi, 500 kişiden fazla nümayişçi yakalandı.

Ankara'da heyecan

Şehrin muhtelif caddelerinde dün gece müessif hâdiseler meydana geldi. Şehrin muhtelif caddelerinde mağazalara, taravuz edildi, 500 kişiden fazla nümayişçi yakalandı.

İzmirde de dün gece müessif hâdiseler oldu

Nümayişçiler fuaradaki Yunan pavyonunu yıktılar, Yunan konsolosluhânesine de taravuz edildi, havaya etes açıldı.

Universitede ders yitirne hazırlıklar

Şehrin muhtelif caddelerinde dün gece müessif hâdiseler meydana geldi. Şehrin muhtelif caddelerinde mağazalara, taravuz edildi, 500 kişiden fazla nümayişçi yakalandı.

Gece sokakına çıkmak yasak

Şehrin muhtelif caddelerinde dün gece müessif hâdiseler meydana geldi. Şehrin muhtelif caddelerinde mağazalara, taravuz edildi, 500 kişiden fazla nümayişçi yakalandı.

Kıbrısta Kıbrısta tevkif edilenler çoğaldı

Şehrin muhtelif caddelerinde dün gece müessif hâdiseler meydana geldi. Şehrin muhtelif caddelerinde mağazalara, taravuz edildi, 500 kişiden fazla nümayişçi yakalandı.

Adliye çalışması yılı dün törenle başladı

“O” Günden Önce

1950’lerde Türkiye-Yunanistan ilişkileri sıcak bir havada başladı.

1952 yılında önce Yunanistan Kralı Paulos’un Ankara’ya, ardından da Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Atina’ya yaptığı ziyaretler; eski düşman, yeni müttefik olan iki ülkede dostluk rüzgârları estirdi.

Bayar, çiçeklerle karşılandığı Selanik’te Atatürk’ün evini ziyaret ederken hiç kimse, çok değil, üç yıl sonra o evde patlayacak bir bombanın bu mutluluk tablosunu yerle bir edeceğini aklına bile getirmiyordu.

Bayar-Paulos yakınlaşmasının ilk dinamitlendiği yer Kıbrıs oldu.

1953’ten itibaren Rumlar, Kıbrıs’ın Yunanistan’a katılmasını amaçlayan şiddet eylemlerine başladı.

Artık adanın duvarlarında yeni bir slogan vardı: “Enosis”.

20 yıl sürecektir bir gerginlik başlıyordu.

Kıbrıs’ın elden gittiğini gören Türkiye, işi ciddiye aldı.

Özellikle *Hürriyet* gazetesinin ateşlediği “Kıbrıs Türk’tür” kampanyasıyla sorun milli dava haline getirildi.

1954 Eylül’ünde “Kıbrıs Türk’tür” sloganı bir derneğin adına dönüşecek, başına da *Hürriyet*’ten Hikmet Bil getirilecekti:

Hikmet Bil

Menderes baktı ki Kıbrıs meselesi oy getirecek popüler bir olay, birden döndü, Kıbrıs'a sahip çıktı. Bir gün İstanbul'a geldi, Liman Lokantası'nda basına bir açıklama yaptı. "Kıbrıs asla Yunanların olmayacaktır," dedi.

Menderes bu basın toplantısını 1955 yılının 24 Ağustos'un-da yaptı.

Kıbrıs'ta gerginlik doruktaydı.

Adada Albay Grivas EOKA'nın (Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü) başına geçip kan dökmeye başlamış, Türkiye de bir katliam endişesiyle İngiltere'ye nota vermişti.

İngiltere acilen Türkiye ve Yunanistan'ı konferansa davet etti.

Londra Konferansı 29 Ağustos'ta başladı.

Konferans binası önünde göstericiler, 24 milyon Türk adına aday savunacaklarına yemin ediyorlardı.

Gerginlik İstanbul'u da etkisine almış, nüfusu 60 bin olan Rum azınlık hedef haline gelmişti.

Patrikhane'nin Kıbrıs Rumları için yardım topladığı, Rumların ticarette Türkleri sömürdüğü gibi haberler gerginliği hepten artırıyordu.

Kıbrıs Türktür Derneği, şubelerini özellikle Rumların yoğun olduğu semtlerde açmıştı.

Ateşle barut yan yanaydı artık...

Giovanni Scognamillo

Kallavi Sokağı'nda apartmanlardan birinde bir örgütün şubesi vardı. Hiç unutmuyorum, bir gün önünden geçerken kapıda iki delikanlı duruyordu, ellerinde listeler vardı. Biri öbürüne, "Listeler hazır," diyordu.

Yanni Haraçoğlu

Evleri liderler gösteriyordu. O mahalleden çıkan ve oraları çok iyi bilen kişilerdi. "Burda var, burda var," diye gösterip işaretliyordu.

5 Eylül günü Başbakan Menderes, Adliye Sarayı'nın açılış töreninden çıkarken Kıbrıs Türktür Derneği Başkanı Hikmet Bil'i arabasına aldı ve Kıbrıs'ı sordu:

Hikmet Bil

"Doktor Küçük silah istiyor," dedim.

"Valla Hikmet Bey," dedi, 'bizim silahlar Kırıkkale... Ben silah verirsem nasıl olsa o silahlar Yunanların da eline geçer,' dedi. "Bizim silah verdiğimiz ortaya çıkar. Biz mütaarrız duruma geçeriz. Bunu istemiyorum," dedi.

"Ama," dedim, "Doktor Küçük anlattı. Muayenesine silah satmak için İtalyan, Çekoslovak, bir sürü silah tüccarı geliyormuş. Para olsa alacak," dedim. "Bizim göndermemize lüzum yok. Bende 120 bin lira para birikti, bunu Küçük'e gönderelim," dedim. "Onu maliye bakanına ver, göndersin oraya," dedi.

Ertesi gün parayı kâtiplerle maliye bakanına gönderdim. Ondan sonra bu konuşuldu aramızda... O arada Menderes, "Hikmet Bey," dedi, "sabahleyin Londra'dan, Fatin Rüştü'den bir şifre aldım. 'Çok sıkışık durumdayım, beni destekleyin,' diyor," dedi.

Bakan orda konferansta sıkışık duruma düşmüş, başbakandan yardım istiyor. Ne yardım eder? Aklımdan şöyle geçti, "Herhalde," dedim, "diplomatik bir demeç ya da nota verecekler." Öyle düşünüyorum o anda...

Oysa bambaşka bir şey kapıdaydı.

Londra'da Fatin Rüştü Zorlu'nun sıkışıklığını giderecek gelişme, bu konuşmadan bir gün sonra Selanik'te yaşanacaktı.

5 Eylül günü Menderes'in arabasında olan Hikmet Bil'in

iddiasına göre her şey onlar ayrıldıktan sonra Florya'da başbakanın sofrasında kararlaştırılmıştı:

Hikmet Bil

Fuad Köprülü orada, İstanbul valisi orada, içişleri bakanı orada... Hepsi toplanmışlar, Fatin Rüştü'ye nasıl destek verebiliriz, diye düşünülmüşler, iki çare bulmuşlar. Bir tanesi, Selanik'te Türk Konsoloslugu köşe başındadır, arada bir bahçe vardır, bahçenin içinde de Atatürk'ün evi vardır. Selanik'te, MİT'in¹ organize ettiği bir delikanlı o bahçeye bir bomba atsın. Ondan sonra gazetelerde, radyolarda, "Atatürk'ün evi bombalandı," haberi çıksın. Tabii, "Yunanlar bombaladı," densin. İstanbul'da ufak tefek olaylar çıksın. Parti, nahiye, ocak başkanlarına haber de salmışlar, "Ufak tefek olaylar olacak, bir-iki cam kırılın zararı yok," diye... Polise de haber verilmiş. Böylelikle Fatin Rüştü, "Bakın işte Atatürk'ün evini bombalıyorlar, İstanbul'da da olaylar çıkıyor," diyerek güçlü duruma geçecek. Böyle bir organizasyon...

Menderes de, Zorlu da kendilerini mahkûmiyete sürükleyen bu iddiayı hiçbir zaman kabul etmedi.

Ancak kim yakarsa yaksın orada fitili ateşlenen bomba, Türkiye'ye tarihinin en utanç verici sayfalarından birini yaşatacaktı.

1. Konuşmada MİT olarak geçen teşkilatın o tarihteki resmî adı Millî Emniyet Hizmetleri Riyâseti'ydi. Teşkilat MİT adını 22 Temmuz 1965'te aldı.

“O” Gün
6 Eylül 1955 Salı
Saat 00.04

6 Eylül günü, Selanik'te patlayan bombanın gümbürtüsüyle başladı. Gece yarısı Atatürk'ün evinin bahçesine el yapımı basit bir bomba atıldı. Patlamanın şiddetinden evin ve konsolosluğun birer camı kırıldı. Bombanın düştüğü yerde küçük bir çukur açıldı.

Daha sonra bu eylemi azmettirmekten yargılanacak adam, o gün Selanik'teydi:

Oktay Engin

Bomba olayının vukua geldiği 5 Eylül gecesi Selanik'te bulunuyordum. Aslında 1953'ten beri Selanik'teydim. Gümölcine'deki Yunan lisesinden mezun olduktan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin teşvikiyle, tabii ona vekâleten başkonsolosluğumuzun teşvikiyle illa Yunan hukuku okumamı önerdiler. Ben de Selanik hukuk sınavlarına girip kazandım.

Oktay Engin, Türkiye'den burslu bir hukuk öğrencisi olarak konsoloslukla yakın ilişkiler kurması nedeniyle dikkat çekmişti.

Yunan tarafı, bombalamanın bir Türk provokasyonu olduğunu iddia edince ilk akla gelen isim onunki olacak, MİT'le ilişkili olmakla suçlanacaktı:

Oktay Engin

Benim MİT'in adıyla bile ilgim yok. Basında, “MİT yetiştirmiş,” gibi haberler çıktı. MİT de olayın üstüne yattı. Çünkü MİT'e onur veren bir hadiseydi bu... Bir gün bile benim MİT'le ilişkim olmadı. Ama İstanbul'da bulunduğum zamanlarda Ömer Sami Coşar'la beraber Cum-

huriyet gazetesinde çalıştım. O zamanlar MİT'in bazı sıkıntılarında fikir almak için bana geldikleri olmuştur.

Saat 12.30

Bombalama haberi gündüz Türkiye'ye ulaştı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, o gün öğleyn İstiklal Caddesi'ndeki Abdullah Efendi Lokantası'nda yemek yiyordu.

Başbakan haberin Anadolu Ajansı'nın öğle bültenine yetiştirilmesi talimatını verdi. Haber, saat 13.00'te radyodan şöyle duyuruldu:

"Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsoloslugu binası arasında bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin penceresiyle konsoloshanenin camları hasara uğramıştır."

Ok yaydan çıkmıştı.

Haberi alan gazeteciler ayrıntıların peşine düştü.

Demokrat Parti İstanbul Milletvekili Mithat Perin'in sahibi olduğu *İstanbul Ekspres*, derhal ikinci baskı yapma kararı aldı.

Olayların seyrini değiştirecek gazete 6 Eylül akşamı piyasaya çıktı. Manşet sarsıcıydı:

"Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı."

Bu başlığın hemen altındaki haberde Kıbrıs Türktür Derneği'nden alınmış bir demeç göze çarpıyordu:

"Mukaddesata el uzatanlara bunu çok pahalıya ödeteceğiz."

İstanbul Ekspres'in yıldırım baskısı piyasaya çıkar çıkmaz kapışıldı ve tam 290 bin satıldı.

Olayların seyri o andan itibaren değişti.

Giovanni Scognamillo

Eminönü Meydanı'nda gazetelerin son baskıları satılıyordu. Hemen gazete aldım. "Selanik'te Atatürk'ün evine bomba konuldu" haberi vardı. Yalnız o gazetelerin satılmasından bence çok daha önemli ve çok açık bir şekilde hissettiğim şey, ortadaki son derece gerilimli atmosferdi.

Haber, adeta bir işaret fişegi gibi patlamış ve beklenen yangını ateşlemişti.

Saatler 17.00'ye gelirken olaydan haberdar olan gençler, ellerinde pankartlarla sokağa dökülmüştü bile...

"Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacaktır!" diye bağıyorlardı.

Yanni

Ben Köyiçi Caddesi'ne girdim, bir grup caddenin içini doldurmuş gidiyordu, bağırımlar, çağırımlar... Bir slogan vardı o zamanlar: "Kıbrıs Türk'tür Türk kalacaktır / Rumlar piçtir piç kalacaktır."

İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, Florya Köşkü'nden ayrılmış, Ankara'ya dönmek üzere Haydarpaşa Garı'na doğru yola çıkmıştı. İstiklal Caddesi ve Taksim'den geçtiler.

Onlar geçerken, Kıbrıs Türktür Derneği'nin örgütlediği büyük gruplar da Taksim'e doğru yürümeye başlamıştı.

Yılmaz Karakoyunlu

Tünel'den İstiklal Caddesi'ne doğru yürürken St. Antuan Kilisesi'nin bulunduğu yere kadar gelen insanlar bayağı aklı başında üniversite öğrencileriydi. Dolayısıyla çok heyecanlı, vatansever bir üniversiteli kitlelerinin, bu hareketin öncülüğünü yaptığını veya bu hareketin öncülerinin istedikleri doğrultuda bu olayı örgütlediğini gözledim. Bunların hiçbirisinde etrafı tarumar etmeye, talan etmeye niyetli insanların hali yoktu.

Böyle başlayan yürüyüş, çok geçmeden kontrolden çıkmaya yüz tuttu. Havanın kararmaya başlamasıyla birlikte üniversite öğrencilerinin yerini çevre semtlerden gelen öfkeli kalabalıklar aldı.

Azınlıklara ait mağazaların yan yana dizildiği İstiklal Caddesi, açık hedef durumundaydı şimdi...

Türkiye tarihinin "utanç gecesi" başlamak üzereydi.

Saat 19.00

6 Eylül akşamı saat 19.00'da, İstanbul'a ağır ağır karanlık basarken çoğu öğrenci olan göstericiler akın akın Tünel'den İstiklal Caddesi'ne doğru yürümeye başlamıştı.

Ellerinde Türk bayrakları, Atatürk resimleri ve o akşam çıkan *İstanbul Ekspres* gazetesinin nüshaları, önlerinde ise polisler vardı.

Atatürk'ün evine saldırıldığını sanıyor, intikam ateşiyle yaşıyorlardı.

"Kıbrıs Türk kalacaktır," diye bağırıyor, hızla Rumlara ait mağazaların bulunduğu bölgeye yaklaşıyorlardı.

Çok geçmeden aralarına şehir dışından otobüsler ve trenlerle İstanbul'a gelen gruplar da katıldı ve kalabalık çığ gibi büyüdü.

Tam o anda *Resimli Hayat* mecmuasının foto muhabiri Ara Güler de elinde fotoğraf makinesiyle Beyoğlu'ndaydı:

Ara Güler

Ben başladım resim çekmeye... Aşağı doğru bir de baktık ki gruplar geliyor. O gruplar geçenlere sataşiyor, dükkânları yağma ediyor, cam çerçevesini indiriyor. Bir grup oradan, bir grup buradan geliyor.

Yılmaz Karakoyunlu

O biraz evvel vatanperver duygularla Kıbrıs konusundaki duyarlılığını anlatmanın heyecanını yaşayan üniversiteliler gitmiş, onun yerine gözü dönmüş sergerdeler gelmişti.

Sonradan Cumhurbaşkanı Başyaveri General Refik Tulga, bunların İstanbul dışından taşınmış insanlar olduğunu ve ellerinde tek tip sopalar taşıdıklarını söyleyecekti.

Öfkeli saldırganlar önce mağaza vitrinlerini parçaladı, sonra içeri girerek buldukları her şeyi talan etmeye ya da parçalayıp sokağa atmaya başladı.

Kalabalık bir anda kendinden geçmiş, savaş sonrası yağma havasına girmişti.

Ara Güler'in kamerası, vahşeti bütün çıplaklığıyla kaydediyordu:

Ara Güler

Bütün camları çerçeveleri indirdiler. Vitrinde ayakkabı var mesela, camı kırıyor, eski ayakkabılarını çıkarıp vitrindeki ayakkabıları giyiyor. Paltocu dükkânı mı? Alıp paltoları üstüne giyiyor. Mesela bir adam dört palto giymiş, yürüyor. Başka yerde iki kişi bir buzdolabını tutmuş, götürüyor.

Beyoğlu'nda talanın başladığı dakikalarda Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes Haydarpaşa Garı'nda trene binmek üzereydi.

Saat 19.50'de Menderes, Londra'daki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yla telefonla konuştu.

Galeyanı anlatıp, "İstanbul yanıyor," dedi.

Devlet erkânı, az sonra İstanbul'u yangının kucağına bırakıp Anadolu Ekspresi ile Ankara'ya doğru yola çıktı.

Sokak, hepten başıboştu artık...

20.15'te Osmanbey'deki Haylaf Pastanesi saldırıya uğradı.

Hemen peşinden Tünel'deki Rum gazete bürolarıyla Tak-sim'deki Yunan Havayolları bürosu geldi.

Kontrol edilmesi imkânsız bir kalabalık, gözü dönmüş gibi saldırıyordu.

Yılmaz Karakoyunlu

Adamlardaki hırs, kin, bir hırsızlık veya bir yağmaya dönüşmekten çok, bir tahrip ihtiyacını ifade ediyordu. Mesela bir adamın bir avuç mücevheri alıp hemen diamanştaynın yanındaki hanın mermer basamaklarına koyup topuğu ile çığnediğini gördüm ve hayretle izledim. Mesela gümüş şamdanların alınıp bitişik mağazaların camlarını kırmak için araç gibi kullanıldığını gördüm.

Petro Miloviç

O kumaşçılardan aldıkları kumaş toplarını tramvayın arkasına bağlayıp vatmana çektiyorlardı.

Ara Güler

Yırtamıyorlar kumaşı, hemen oradan bir cam kırıp kırık camla kesiyorlar; biri bu taraftan, biri o taraftan... Biri o tarafa, biri bu tarafa koşuyor.

Beyoğlu yerle bir olurken, polis seyrediyor, yardıma çağrılan askerî birlikler ufukta görünmüyordu.

Vali Fahrettin Kerim Gökay çaresizdi.

Daha sonra Yassıada'da ordu kumandanını suçlayacak, "Ben

memleketi kana boğmak istemem," diyerek kıtaları sevketmediğini söyleyecekti.

Belki gözdağı olur diye göz yumulan bir gösteri çığrından çıkmış; sokak vahşete yenik düşmüştü.

Yılmaz Karakoyunlu

Lale Sineması'nın bulunduğu yerde Odeon mağazası vardı. Onun önünden o zamanlar çok şöhret bir marka olan Norge buzdolaplarının yukarıdan aşağıya atıldığını ve atılırken de, "Hey hey çekilin," denildiğini, otomobillerin, tramvayların durduğunu, o buzdolaplarının yere atıldığını gözlerimle gördüm.

Ara Güler

Japon mağazasının yukarısında bir kuyruklu piyano vardı. O piyanoyu itiyorlar. Piyano da aşağıya düşmüyor çünkü ön tarafa ayağı takılmış. Ben de bekliyorum ki atsinlar, havadan piyano düşerken resim çekeceğim. "Hazır değilim dur, bekle ayar yapıyorum," diyorum, ondan sonra atıyorlar, tık çekiyorum.

Saat 21.00

Gece ilerleyip güvenlik güçleri hâlâ müdahale etmeyince olayların boyutu hepten büyüdü.

Saldırıları tertip kuşklarını güçlendiren bir şekilde her yerde aynı anda patlak vermiş, Cihangir, Tarlabası, Dolapdere, Beşiktaş, Ortaköy gibi semtlere, hatta İzmir'e, İskenderun'a sıçramıştı.

İzmir'de konsolosluk binası ile Rum kilisesi tamamen yıkıldı, iki Yunan motoru batırıldı; İskenderun'da bir kilise dinamitlendi.

İstanbul'da değişik semtlerde 80 kilisenin 70'i tahrip edilmiş, 29'u yakılmış, din görevlileri saldırıya uğrayıp sünnet edilmeye çalışılmış, Zoodokhos Pege Manastırı başpapazı işkence görmüş, Balıklı Rum Kilisesi'nin papazı öldürülmüştü.

Yanni

Mezarlıklar kırıldı, mezarlıklardan cesetler çıkarıldı. Balıklı'da bir papaz kayıptı. Paşamahalle'deki kiliseye saldırıldı. Orada oturan bir babanın ırzına geçildi, annesi pencereden atıldı, öldürüldü.

200 kişilik bir grup motorlara binip Büyükkada'ya gitti ve kiliselerle okulları tahrip etti.

Terör havası herkesi öyle korkutmuştu ki, kimi azınlıklarla birlikte Müslüman dükkân sahipleri de Türk bayrağı asarak veya vitrine eski harflerle, "Burası Müslüman mağazasıdır" yazarak saldırıdan kurtulmaya çalıştı.

Kimi Müslümanlar ise Hristiyan komşularını korumak için seferber oldu.

Tayfun Mater

Şaşkınlıkla camdan dışarıya baktığımda, sokağımızın köşesinde mahallenin erkeklerinin, delikanlılarının ellerinde sopalarla, demirlerle sokağı koruduklarını, köşeyi tuttuklarını gördüm. Babam da subaydı. Resmî elbisesi ve elinde tabancaşyla onlarla beraber bekliyordu.

Giovanni Scognamillo

Bizim karşıımızda bir Rum marangozu ailesiyle oturuyordu. Bir de dükkânı vardı. Bizim oturduğumuz binanın altında da bir terlikçi vardı. Böyle namazında niyazında, sakallı, takkeli bir adam... Bütün gece Rum marangozun oturduğu apartmanın önüne bir koltuk çekti oturdu. Bütün geçenlere, "Bunlar bizden," deyip geçiştiriyordu.

Yanni

Beşiktaş'taki kiliseye hiçbir zarar verilmedi. Pazaryerinde bir manav vardı, Ayhan, rahmetli oldu; kilisenin önüne geldi, kollarını açtı, "Yok çocuklar, burada olmaz, burası ibadet yeri," dedi.

Saat 22.00

Olayların çığrından çıkması üzerine İzmit valisi gelişmeleri cumhurbaşkanı ve başbakana iletti. Bunun üzerine Bayar ve Menderes, Sapanca'da trenlerden inip arabayla İstanbul'a doğru dönmeye başladı.

Aynı saatlerde Beyoğlu'nu cehenneme çeviren saldırganlar Taksim Anıtı'na çıkmış, gazete bürolarını basmış, ellerindeki bayrakları sallayarak zaferlerini kutluyordu.

Vali Fahrettin Kerim Gökay, olayların sorumlusu olarak bir gün önce Menderes'in arabasındaki gazeteciyi tutuklattı:

Hikmet Bil

Beni bir odaya tıktılar. Bir de baktım, yandaki odada Orhan Birgit, öbür odada Mithat Perin... Hepimizi toplamışlar. Orda da bir suçlu aramışlar, Aknoz Paşa, "Kim yapar bunu? Yapsa yapsa Kıbrıs Türktür Cemiyeti yapmıştır," demişler.

Saat 23.30

Saatler gece yarısına yaklaştığında İstanbul ve İzmir'de sıkı-yönetim ilan edilmiş, askere vur emri verilmiş, buna rağmen olaylar hâlâ yatışmamıştı. Saldırganlar askeri omuzlarda taşıyordu.

Bayar, Menderes ve Köprölü 11.30'da İstanbul'a ulaştıklarında yağma sürüyordu. O kadar ki Köprölü, bastonuyla saldırı-
ganları dağıtmaya girişmiş Vali Gökay, Galata Köprüsü'nü açıp
şehri ikiye bölerek savunmak zorunda kalmıştı.

Tayfun Mater

Akşam Haydarpaşa'dan Adapazarı'na, İzmit'e doğru trene binmeye
çalışan binin üzerinde insan gözüaltına alınmış ve üzerlerinde yağmaladıkları mallar çıkmış. Düşünün, karayolu ulaşımının olmadığı bir zaman, binlerce kişi İzmit'ten, Adapazarı'ndan İstanbul'a geliyor, böyle olaylara katılıyor ve yağmaladıklarıyla beraber geri dönüyor. Bu bile olayın, provokasyonun büyüklüğünü, vahametini gösterecek bir örnek. O kadar insan İstanbul'da ne arıyor?

Korkunç gece sona ererken geride 3 ölü, 30'u ağır 500 yaralı kalmıştı.

Asker ve atlı polisler girdiğinde İstiklal Caddesi tanınmaz haldeydi.

Yağmaya katılan 5 bin kişi gözüaltına alındı.

O gece, 80 ibadet yeri, 5 bine yakın dükkân, 2.600 ev, 60 okul tahrip edilmişti.

Azınlıklara ait binaların yandığı Beyoğlu'na itfaiye çok geç geldi.

Yanni

İtfaiye geldi fakat itfaiye tek bir arabayla geldi, çok yavaşça, aheste hortumları çıkardılar. Ve su gelince hortumlar, balta ve bıçaklarla kesilmeye başlandı. Polis vardı; ama mevcuttu sadece...

Beş saat içinde sadece binlerce ev ve işyeri değil, onlarla beraber yüzlerce yıllık bir arada yaşama kültürü de yerle bir edilmişti.

1453'te, "Mala, cana, ırza dokunma," diyen Fatih Sultan Mehmed'in fermanı tam 500 yıl sonra ayaklar altına alınmıştı.

“O” Günden Sonra

7 Eylöl tarihli gazeteler İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildiğini duyuran yorumsuz manşetlerle çıktı. Türkiye'nin tarihine geçecek bu utanç sayfasını görmez gibiydiler.

Oysa yabancı ajanslar, Fener Rum Patriği Athenagoras'ın, Samatya'da yakılıp yıkılan Konstantinos ve Helene Kilisesi önünde çekilmiş fotoğrafını bütün dünyaya geçiyordu.

Günün ilk ışıklarıyla tanklar Galatasaray Lisesi'nin önüne yerleşmiş, nihayet Silahlı Kuvvetler, yağmalanan mallardan asfaltı görünmez hale gelen İstiklal Caddesi'ni kontrol altına almıştı. Söngülü askerler, yağmaladığı malları küfeyle taşıyan talancıları götürüyordu.

Ara Güler'in fotoğraflarına, savaş sonrası bir kent görüntüsü yansdı:

Ara Güler

Ayıp olmuştur bir kere... Paradan daha fazla, faturasından başka, ayıp olmuştur. İnsanlığa ayıp olmuştur. Büyük bir yüz karasıdır kardeşim. Daha ne olsun...

O gün yağmalanmış İstiklal Caddesi'ni gezen Bayar ve Menderes'in sıkıntısı yüzlerinden okunuyordu.

O tarihlerde Banco di Roma'da çalışan Giovanni Scognamillo, banka çıkışı karşılaştığı iki devlet adamının halini hâlâ unutamıyor:

Giovanni Scognamillo

Tam ben ordayken birkaç polis arabası, birkaç motosikletli polisle iki limuzin geldi, tam karşıdaki kaldırımında durdu. İçinden Menderes'le Celal Bayar çıktı. Böyle dehşet içinde, yüzleri sapsarı kesilmiş, etraflarına bakıyorlardı. Onu hiç unutmam.

Ara Güler

Celal Bayar caddeyi öyle görünce, "Eyvah!" dedi, şaşırıldı kaldı.

Aydın Menderes

[Babam] Fevkalade üzgündü, son derece üzgündü; onu hatırlıyorum bir... İkincisi rahmetli annemin bize, "Babanız çok üzgün," dediğini hatırlıyorum. O üzüntü, samimi bir üzüntüydü, beşeri acıyı paylaşan bir üzüntüydü.

İhmalin faturası hükümette İçişleri Bakanı Namık Gedik'e, orduda İstanbul'dan sorumlu üç komutana çıkarıldı.

Olayların sorumluluğu ise âdet olduğu üzere tanınmış komünistlerin üzerine yıkılmaya çalışıldı.

7 Eylül tarihli hükümet bildirisinde olaylardan "komünist tertibi" diye söz edildi. Aralarında Kemal Tahir, Aziz Nesin, Hasan İzzettin Dinamo'nun da bulunduğu 45 solcu tutuklandı.

6-7 Eylül Olayları olarak tarihe geçen faciayla ilgili olarak 1956 yılında açılan davalar, yargılanan solcularla Kıbrıs Türktür Derneği yetkililerinin beraatiyle sonuçlandı.

Olayın asıl failleri, aradan yarım asır geçmesine rağmen hâlâ ortaya çıkarılamadı.

Selanik'te Ata'nın evini bombalamakla suçlananlar ile İstanbul'da ayaklanmayı tahrik ettiği öne sürülenler, olaylardan sonra yakalandı.

Oktay Engin, Selanik'te tutuklandı; Hikmet Bil ise İstanbul'da...

Hikmet Bil

Belediyeden bir otobüs geldi, bizi o otobüse doldurdular, Örfi İdare'nin altındaki hapishaneye götürdüler. O hapishanede tam 27 gün yerde, taş üstünde yattım.

Oktay Engin

Tevkifimizden üç veya dört ay sonra, biz hücrede çürümeye devam ederken şöyle bir senaryo uydurdular:

"Başbakan Adnan Menderes kurye çantasıyla Selanik Başkonsolosu'na bomba göndermiş, Selanik Başkonsolosu ve yardımcısı Hasan'a, 'Bunu ateşle,' demişler. Hasan bir türlü bu işe yanaşmamış. Hasan'ı oraya yerleştirmekte rol oynadığım için beni velinimet saydığı için, benim de işe girmem gerekmiş. Bunun üzerine Hasan, bombayı ateşlemiş." İddia bu.

Bu iddiadan dokuz ay sonra bombayı yerleştirmekle suçlanan Hasan Uçar ile onu azmettirmekten yargılanan Oktay Engin kefaletle serbest bırakıldı.

Engin kaçıp Türkiye'ye iltica etti.

Yunan mahkemesi, mahkemenin sonunda Hasan Uçar'ı iki yıl, Oktay Engin'i de gıyabında üç yıl hapse mahkûm etti.

6-7 Eylül Olayları 27 Mayıs'ın ardından yeniden gündeme geldi.

İhtilalden bir hafta sonra, dönemin Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü bir demeç verip, "olayların Zorlu'nun ilhamı ile Menderes ve Gedik tarafından tertiplendiğini" öne sürdü.

Menderes'le yolları ayrılan Köprülü'nün bu ifadesi, Yassıada'daki 6-7 Eylül Davası'na dayanak oldu.

20 oturum süren mahkemede olayları tertiplemek için örgüt kurmaktan yargılanan Cumhurbaşkanı Bayar'a, Savcı Altay Ömer Egesel, 6-7 Eylül'ün saldırı emrini kimin verdiğini şöyle sordu:

"Bu kadar geniş bir tahrip hareketini kim emir vermiş olabilir? Kendiliğinden olamaz. Elbette bunun bir müvekkili olması gerekir. Siz o zaman cumhurbaşkanı bulunduğunuza göre ne diyeceksiniz? Kim tertip etmiştir?"

Celal Bayar, bu soruya şöyle cevap verdi:

"Her umumi hareketi takip etmeme ve etmekliğimize madeten imkân yoktur. O zaman efkâr-ı umumiyede, en küçük köyde dahi nümayiş yapma arzusu vardı. Bunların yakinen takip etmek benim için mümkün değildi. 6-7 Eylül kararlarının İzmir'de, İstanbul'da, Ankara'da müreffeh bir şekilde başlaması hakkında en ufak bir malumata ve bilgiye sahip değilim."

Mahkeme, Celal Bayar'dan sonra Adnan Menderes'i kürsüye çağırdı. Menderes de olayları kendisinin kışkırttığına dair ithamlara, "Reis beyefendi hazretleri, bu tamamen aklın mantığın haricinde bir şey," cevabını verdi.

Bunun üzerine savcı, şu çıkışı yaptı:

"İçlerinde bir sabık reiscumhur, bir başvekil, bakan, iki profesör ve konsolos bulunan bu şahıslar, hadiseleri inkâr etmekte. Fakat ilk ifadelerindeki itirafları, umumun muhaceresinde okunduğu zaman ne duruma düşecekler? Diğerleri de bilahare okunacak resmî raporlar ve şahitlerin ifadelerine ne diyecekler? Bunlar, bu meraklı duruşmaların her safhasında meydana çıkacak."

Dava sonucunda Menderes ve Zorlu, "Rum vatandaşların kamu haklarını ortadan kaldırmayı hedefleyen bir cemiyet kurmak ve Türk vatandaşlarını Rumların mallarını tahrip için harekete geçirmek"ten altışar yıl hapis cezasına çarptırıldı. Diğer sanıklar beraat etti.

Beraat edenlerden Oktay Engin, bugün de olayların tertip olmadığına, kendiliğinden geliştiğine inanıyor.

Oktay Engin

Yassıada duruşmalarını seyirci gibi değil, dikkatle izledim. Kaderime girmiş bir olay... Bütün tanıkları izledim, böyle, "Hiyarerşik biçimde yukardan aşağıya emir verildi de bu işler düzenlendi," diyebilen tek kişi görmedim. Söylenen şu: Bu gerilimli ortamda biraz boşalmak gençliğin hakkıdır, bir gösteri yapsınlar gibi bir düşünce varmış hükümette... Fakat tabii iş şirazesinden çıkmış.

Oktay Engin sonraki dönemde İçişleri Bakanlığı'na girip çeşitli illerde emniyet müdürlüğü yaptı; valiliğe kadar yükseldi.

Olaylardan sonra istifa eden İçişleri Bakanı Namık Gedik 27 Mayıs'ta Harp Okulu'nda pencereden atlayarak öldü.

Yassıada'da yargılanıp mahkûm olanlardan Menderes ve Zorlu idam edildi.

Kıbrıs Türktür Derneği Başkanı Hikmet Bil'in adı ise Kıbrıs'ta bir sokağa verildi.

Olayın mağdurlarına gelince...

Azınlıklara ait dükkânlar, yağmalandıktan bir süre sonra siyaha boyalı olarak yeniden açıldı.

Olayda 5 bin yurttaş 70 milyon lira zarar gördüğünü beyan etti.

Ancak vaat edilen bu tazminatların çoğu bugüne dek ödenmedi.

6-7 Eylül'ün asıl can alıcı sonucu, azınlıkların İstanbul'u terk etmeye başlaması oldu.

1955'te Rum nüfusu 60 bin olan İstanbul'da 2000'lerin başında 2 bin 500 Rum kalmıştı.

Yanni

Orada büyük start aldı göçler. İstanbul'la beraber Gökçeada da göçe başladı. O yaranın sıcaklığı geçtikten sonra ilk gidenler kız çocuğu olanlardı. Çocuklarını kaçırmak, kurtarmak veya güvenceli bir yere götürmek için gittiler. İlk gidilen yer tabii ki Yunanistan'dı. Ama onun dışında Fransa'ya, ABD'ye gidenler de çoktu. Büyük bir göçün başlangıcı oldu o...

Yılmaz Karakoyunlu

Bence 6-7 Eylül Hadisesi, Türkiye'nin sosyal kültürünü tahrip etti, ticaret ahlakını tahrip etti, dünya görüşünü zedeledi. O olaya kadar Anadolu sermayesinin İstanbul'a gelip azınlık sermayesini ikame etmesinde bir önemli olayımız vardı: 1942 yılında uygulanan Varlık Vergisi tatbikatıydı. İkinci olarak yine sermayenin transfer edilmesinde 6-7 Eylül Hadisesi'nin rolü büyük olmuştur.

Tayfun Mater

Sonuçta "ekalliyet" dediğimiz azınlıkların özellikle ekonomik alandan çekilmesine yönelik bir hareketin en son aşamalarından biri olarak düşünebiliriz 6-7 Eylül'ü... Son yıllarda söylenenlerden, bu işin daha çok o zamanlar "Seferberlik Tetkik Kurulu" olarak çalışan bir askerî örgütlenmenin –ki sonra "Özel Harp Dairesi" olarak kamuoyunun önüne bir çok olayla gelmiştir– bir operasyonu olduğu söyleniyor ve yakın bir ihtimalle bunu doğru olarak kabul etmemiz gerekiyor.

Aydın Menderes

6-7 Eylül Olayları'nı ne o günkü mevcut iktidar adına, ne de bugün sıkça kullandığımız "derin devlet" adına tertip edilmiş ve amacı gayrimüslimleri sindirmek, mallarını mülklerini yağma ettirmek gibi bir amaca bağlı bir olay olarak görmek mümkün değildir. Hükümet Kıbrıs'a destek olmak için bir toplumsal gösteri, bir miting istemiş olabilir ve

çeşitli sebeplerle bu olaylar giderek, önceden tahmin edilemez ve istenilmesi mümkün olmayan boyutlara taşmış olabilir.

6-7 Eylül, Atina'ya gözdağı amacıyla bilerek alevlenmiş bir kıvılcımın beklenmedik bir yangına dönüşmesi miydi?

Tarih henüz bu sorunun yanıtını verecek belgelere sahip değil.

Gerçeğin ne olduğu, ancak iki ülkenin istihbarat arşivleri açılınca ortaya çıkacak.

O zamana dek 6 Eylül gecesi Türkiye'nin tarihinde kara bir leke olarak yer alacak.

Yanni

Ben de bir Rum'um, bir noktadan sonra ben de Rumca düşünmeye başlayacağım. Kesin... Bunu eğitimimle önlemeye çalışıyorum. Subjektif olmamaya çalışıyorum ama Türkiye'nin büyük kaybı oldu ve hâlâ Türkiye bunu ödüyor. Bugün Haçlı Seferleri'ni de kınayan bir papa var dünyada... Sanıyorum Türkiye de o olayı kınama durumuna geldi.

MENDERES'İN UÇAK KAZASI

17 Şubat 1959 Salı

“O” Günden Önce

Türkiye, 1957 yılı Ekim ayında, tarihinin en sert seçim kampanyalarından birini yaşadı. 1950’de iktidara gelen DP bir ölüm kalım savaşına giriyor, İnönü’nün CHP’si, onu devirmek için kıyasıya çabalıyordu.

Seçim gecesi Başbakan Adnan Menderes, “Allah bana bir daha böyle bir gece yaşatmasın,” demişti.

Partisi yüzde 48 oy almış ama muhalefet partilerinin toplam oyu karşısında azınlık durumuna düşmüştü. İşler tersine dönüyordu.

Ekonomi teklemeye başlamış, borç ödemeleri ağırlaşmış, döviz rezervi düşmüş, seçim sonrası yapılan devalüasyonla dolar üç liradan dokuz liraya çıkmıştı.

Basın üzerinde baskılar artmış, kışlalarda cuntalar toplanır olmuştu.

Muhalefet güç birliği içine girince DP bunun karşısına “Vatan Cephesi” ile çıktı ve siyasal kutuplaşma doruk noktasına vardı.

İç politikadaki bu gerginliğe karşılık dış politikada bir yumuşama yaşanıyordu. Zürih’te bağımsız Kıbrıs devleti formülünde anlaşılan Türkiye ve Yunanistan, şimdi Londra’da üçüncü garantör İngiltere’nin de katılımıyla Türk ve Rum cemaat liderleriyle buluşacak ve anlaşmaya nihai şekli verilecekti.

Türkiye’de onca sıkıntıyla boğuşan Menderes, Londra Kon-

feransı'nda tarihî anlaşmayı imzalayıp yurda zaferle dönmeyi planlıyordu. Ancak o Londra gezisi bambaşka bir nedenle, onun ve Türkiye'nin tarihinde bir dönüm noktası olacaktı.

“O” Gün

17 Şubat 1959 Salı
Saat: 08.50

Başbakan Menderes 17 Şubat Salı sabahı Londra’ya gitmek üzere Yeşilköy Havalimanı’ndan ayrılırken yüzü gülüyordu.

Heyeti taşıyan Türk Hava Yolları’na ait Viscount tipi dört motorlu SEV uçağı, saat 09.30’da Yeşilköy’den hareket etti.

Uçakta başbakanla birlikte, aralarında bir bakan ve dört milletvekili bulunan toplam 24 kişi vardı. Menderes, SEV uçağının sol arka tarafında, pencere kenarında oturuyordu.

Karşılıklı çevrilmiş ikili koltuklarda başbakanın yanında Basın Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu vardı. Karşısında ise milletvekilleri Emin Kalafat ve Rifat Kadızade...

Başbakanın Özel Kalem Müdür Yardımcısı Şefik Fenmen, daha önlerdeydi.

Her şey yolunda giderken aniden kötü haber geldi:

Şefik Fenmen

Londra Havalimanı’nın sis yüzünden kapalı olduğu, bu sebeple o gece yol üzerinde muhtemelen Paris’te konaklamak gerekeceği bildirildi.

Ama vazgeçildi ve uçak yeniden Londra’ya yöneldi.

Oysa Londra’da hava gerçekten de kötüydü. Sis, kenti esir almış gibiydi.

“SEV” uçağı Manş’ı geçip Londra üzerinde nafile turlar atmaya başladığında Büyükelçi Nuri Birgi, elçilik yetkilileri, gazeteciler ve İngiltere’de yaşayan Kıbrıslı Türkler, başbakanı karşılamak üzere havalimanında bekliyordu.

Necati Zincirkıran

Berbat bir hava... Hissedilen ısı, sıfırın altında iki-üç derece; belki daha soğuk.... Kalın paltolarla koşturup duruyoruz. Birden bir sis kapladı havaalanını...

Vahit Halefoğlu

Biz havaalanına gittiğimizde uçağın Gatwick’e ineceğini, başbakan ve maiyetinin oradan trenle, en büyük ve geniş tren istasyonu olan Victoria Tren İstasyonu’na getirileceğini söylediler. Tabii bunun üzerine Victoria İstasyonu’na döndük ve orada beklemeye başladık.

Uçağın başpilotu Münir Özbek, yönünü Londra’nın 40 kilometre güneyindeki Gatwick Havalimanı’na çevirmişti. Ama ne yazık ki orada da koşullar aynıydı. Havalimanı yakınlarındaki bir çiftlik evinde yaşayan Bailey ailesinin küçük kızı Elizabeth, o günkü hava durumunu bugün gibi hatırlıyor:

Elizabeth Bailey

Sisliydi. Önünü göremeyeceğin kadar kalın bir sis tabakası olur genelde.... O gün başta o kadar kalın değildi ama yavaş yavaş yoğunlaşmaya başladı.

Nihayet uçak Gatwick Havalimanı üzerine geldi.
Havanın kararmaya başlamasıyla birlikte sis hepten etkisini

artırmış, göz gözü görmez olmuştu. Yolcuların endişesi iyice büyüdü.

Şefik Fenmen

Kemerlerimiz takılmıştı. Dışarıda hava alacakaranlık... Uçak devamlı dönüşler yapıyor fakat inişe geçemiyordu. Etrafımızı kalın, koyu, gri renkte bir sis tabakası çevrelemişti. Sonunda inişe geçtiğimiz anlaşılıyordu. Uçakta sessiz bir bekleyiş vardı...

Bu sessizliği, pilotun iniş anonsu bozdu. Görüş mesafesi 500 metreye kadar düşmüş ve uçak alçalmaya başlamıştı. Şimdi başta Menderes olmak üzere bütün yolcuların gözleri pencerede, elleri yüreğindeydi.

Menderes o an hissettiklerini daha sonra bir yakın dostuna şöyle anlatacaktı:

“Ölüm korkusunun, ölümden daha beter bir duygu olduğunu o an hissettim. İki âlemin ortasındaydım: Takdire sığınmaktan başka yapacak bir şey yoktu. İlk aklıma gelen sureyi okumaya başlayarak kendimi kadere teslim ettim.”

Saat: 19.00

Türkiye saatiyle 19.00’da Gatwick Havalimanı’na iki mil mesafedeki bir çiftlikte çalışan üç bahçıvan işi bırakmak üzereydi ki bir motor gürültüsü duydu.

Ve bir uçağın hızla üstlerine doğru geldiğini gördüler.

Üçü birden yere kapandı.

Melih Esenbel

Baktım çam ağalarının tepeleri görünüyor. Yani biz o ağaçlıklı yere iniyoruz. Rahmetli başpilot, pisti tutturamamış, havaalanı diye bizi ormana indirdi. Pilotaj hatası... Çat pat derken biz ağaçların dallarını kıra kıra indik. Yerde kaydık gittik. Sonra durduk.

Elizabeth Bailey

Uzaktan gelen sesi duyduk. Sürtme sesi ve patlama vardı. Hemen pencereye gidip baktık ama sisten hiçbir şey gözüküyordu. Yine de çok büyük bir terslik olduğunun farkındaydık.

Uçak, Londra'nın 40 kilometre güneyinde Gatwick Havalimanı'na inmek isterken, sis nedeniyle Newdigate kasabası yakınlarındaki Surrey Jordanwoods Ormanı'na düşmüştü.

Sisten önünü göremeyen pilot, piste iki mil kala ormanlığa alçalmış, ağaçlara çarpan uçak 250 metre kadar sürüklenmişti. Sürüklenme sırasında kanatlar ve kuyruk kısmı kopmuş ve gövde yere çakılmıştı.

Patlamalar başlamıştı. Manzara korkunçtu.

Şefik Fenmen

Bir anda kendimi, büyük bir gürültüyle düşen uçağın enkazı altında, yerde buldum. Etrafımda küçük alevler yanıyordu. Önümde Melih Esenbel'in bir gündüz ışığına doğru süzüldüğünü gördüm. Ve ona yardım etmeye koyuldum. Kısa sürede kendimizi dışarı atmayı başardık. Korkunç bir rüya gibiydi.

Şimdi kurtulanlar o cehennem ormanı içinde birbirini, en çok da başbakanı arıyordu.

Kaza sırasında uçağın arka kısmının sol tarafında sondan

ikinci pencerenin yanındaki koltukta oturan Menderes'in yüzü sıyrılmış; ayağı, uçağın tabanında bir yere sıkışmıştı.

Düşüş sonrası uçak ters dönünce Menderes de enkazın içinde baş aşağı asılı kalmıştı.

İmdatına DP Sakarya Milletvekili Rıfat Kadızade yetişti. Başbakanı, ayağını çekerek kurtardı.

Melih Esenbel

Bu sırada bir delik bulduk, kendimizi iterek dışarı çıktık. Rahmetli Menderes de arkadan, kuyruktan atladı.

Necati Zincirkıran

Ayağında pabuçları falan yoktu; çünkü pabucunun bir tekini ertesi günü ben orada gördüm. Balli marka bir siyah pabuçtu...

Melih Esenbel

Hemen yanına gittim. "Bir ağaç kenarına oturun," dedim. Belki belke-miğine bir şey olmuştur, sabit dursun diye düşündüm. Fazla bir şeyi yoktu. Yüzünde biraz yara vardı, yüzü biraz yırtılmıştı ama fazla bir kırık dökük olmadığını anladım. Ama ihtiyaten, "Oturun," dedim. Çok müteessir oldu tabii zavallı... "Şu hale bak," dedi, "ne trajedi." "Haile" kelimesini kullandı. "Uçağın içinde arkadaşlar yanıyorlar," dedi.

Menderes'in bir koluna Rıfat Kadızade diğer koluna da Şefik Fenmen girdi. Kaza mahallinden uzaklaşıp bir yere oturdular.

Dehşet verici bir tabloyla karşı karşıyaydılar:

Uçak ikiye bölünmüştü. Etraf, tutuşmuş ağaç dalları ve çevreye dağılmış uçak parçaları ile doluydu. Enkazın içinden yanan kazazedelerin çılgınlıkları duyuluyordu.

Birkaç dakika sonra, bahçıvanlar yetişti; kazazedelere kim olduklarını sordu.

Karşılarındaki adam, Türkiye'nin başbakanıydı.

Kurtarıcılar hemen enkazın içine dalıp yaralıları çıkarmaya başladı. Onlar uğraşırken yakındaki çiftlikte çalışan Anthony Bailey de gürültüyü duymuş ve fırlamıştı:

Elizabeth Bailey

Babam çiftlikten bir balta aldı. Anneme, "Hadi gidiyoruz," dedi. Arabaya bindiler ve kaza yerine gittiler. Annem arabayla biraz uzakta kaldı, babam uçağın yanına gitti. Yardım etmeye çalışıyordu. Ormanın içinde bir adamla karşılaştı. Adam şaşkın, şoke olmuş haldeydi. Annem onu hemen arabaya aldı, eve götürdü.

Arabadaki adam Başbakan Menderes'ti...

Şimdi üstü başı çamur, yüzü yara bere içinde, hiç tanımadığı bir kadının arabasıyla hiç bilmediği bir yöne doğru gidiyordu.

Margaret Bailey, Menderes'le birlikte Rıfat Kadızade ve Şefik Fenmen'i de otomobiline almış evine götürüyordu.

Araba uzaklaştıktan beş dakika sonra enkazda bir patlama oldu ve çıkan yangın, faciayı ağırlaştırdı.

Uçağın kuyruk kısmı koptuğu için, kurtulanların çoğu arkada oturanlardı.

Kaza, 14 kişinin ölümüne neden olmuştu.

Başbakanın yanında oturan basın yayın ve turizm bakanı başta olmak üzere, Eskişehir milletvekili, Anadolu Ajansı müdürü, başbakanın özel kalem müdürü, Türk Hava Yolları genel müdürü, üç pilot, bir hostes ve bir foto muhabiri de dahil, toplam 14 ölü vardı.

Türkiye saatiyle 19.10'da Margareth Bailey, Menderes ve iki arkadaşını çiftlik evine getirdi.

Şanslarına, kurtarıcıları İngiliz kadın bir hemşireydi.

Bailey, soğuktan titremekte olan Adnan Menderes'i bir koltuğa oturttu. Ayağını sandalyeye uzattı. Üzerini battaniyeyle örttü, konyak ikram etti.

Başbakan nezaketle gülümsemeye çalışıyor ama hiç konuşmuyordu. Hâlâ facianın etkisi altındaydı.

Evin küçük kızı odaya girdiğinde Menderes dualar mırıldanmaya başlamıştı.

Elizabeth Bailey

Ambulanslar çağrıldı. O arada annem pansumana yardım ediyor, yaraları temizlemeye çalışıyordu. Ama yaralılarla fazla diyalogu yoktu. Bazıları şok halinde olduğu için konuşmıyordu.

Bu şoktan ilk kurtulan Şefik Fenmen oldu.

Telefonla durumu Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği'ne bildirdi. Büyükelçi Nuri Birgi, yanında bir heyetle Victoria Tren İstasyonu'nda başbakanı bekliyordu. O sırada Scotland Yard'dan bir dedektif geldi ve korkunç haberi verdi:

Necati Zincirkıran

"Üzülerek söylerim ki," dedi, "başbakanınızın uçağı düştü fakat kendisi sağ." Birden heyecanlandık. Hatta fenalık geçirenler oldu orada...

Saat 19.30

İtfaiye olay yerine yetiştiğinde uçakta artık kurtarılacak kimse kalmamıştı. SEV uçağı, ıssız bir ormanın ortasında paramparça yanyordu.

Bu arada kaza söylentisi dalga dalga yayılarak Türkiye'ye ulaşmıştı.

Saat 19.30'da da BBC flaş haberi şöyle verdi:

"Kıbrıs Konferansı'na katılmak üzere İngiltere'ye gitmekte olan 59 yaşındaki Başbakan Menderes'i taşıyan Viscount tipi yolcu uçağı, Gatwick Havalimanı yakınında düştü. 14 kişi hayatını kaybetti. Menderes hafif yaralandı."

Cüneyt Arcayürek

Ankara şoktu. Darmadağın. O zamanki iletişim durumu berbat. Haber de alamıyorsun. Çeşitli kaynaklardan haberler geliyor: "Uçak düştü", "Adnan Bey kurtuldu", "Ölmedi", "Yaralı mı?" gibi tereddütler...

Ölüp ölmediği merak edilen, herkesin haber almaya çalıştığı adam, o anda Londra'nın güneyinde bir çiftlik evinde yatıyor, ambulansın gelip kendisini hastaneye götürmesini bekliyordu.

Şefik Fenmen

Evde telefon sürekli çalışıyordu. Bir ara Londra Havalimanı'ndan gelen bir ses başbakanı sordu. Ben de onlara "*The prime minister is safe,*" yani, "Başbakan hayatta," dedim. Bunun üzerine yanıma gelen bir yetkili bana, "Hayır, henüz bunu söyleyemezsiniz," dedi.

Elizabeth Bailey

Gelmeye çalışanlar evi bulmakta biraz zorluk çekiyordu. Çok sis var-

dı. Aynı zamanda kaza yerine giden çok meraklı kişiler vardı. Herkes arabayla yola çıkmıştı. Yolları kapattılar ve ambulanslar iki-iki buçuk saat sonra gelebildi.

Şefik Fenmen

Nihayet ambulans geldi. Başbakan sedyeyle ambulansa alındı. Yanına bir hemşire yerleşti. Beni de ambulansa aldılar, arka tarafta oturdum.

Saat 21.00 Ankara

Kazanın üzerinden iki saat geçmiş ancak dönemin kısıtlı iletişim imkânları nedeniyle Ankara hâlâ sağlıklı bilgiye ulaşamamıştı.

Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, durumu yakından izliyordu.

Londra büyükelçisi, bir telgrafla Menderes'in hayatta olduğunu müjdelemiş ancak bazı yolcuların şehit düştüğünü de belirtmişti.

Kaza haberini Çankaya Köşkü'nden gelen bir telefonla öğrenen başbakanın eşi Berin Menderes de endişe içinde Köşk'e koştu. Eşinin yaşadığına inanmıyor, kendisini avutmak için böyle söylendiğini düşünüyordu.

Aslında Ankara'nın her yerinde aynı endişe vardı.

Haberi duyanlar, kaza hakkında bilgi alabilmek için çırpınıyordu.

Bunun üzerine saat 21.30'da Ankara ve İstanbul radyoları devreye girdi ve halkı yatıştırmak üzere yayına başladı. Başbakanın uçağının mecburi iniş yaptığı, başbakan dahil uçaktakilerin hepsinin sağ olduğu, heyetin otomobillerle yola devam ettiği duyuruldu.

Oysa aynı sıralarda kazada ölenler için Londra'da cenaze hazırlıkları başlamıştı bile...

Menderes ise bir ambulans içinde Londra yolundaydı...

Saat 22.00

Londra

Londra'daki Türkiye Büyükelçiliği'nde bulunan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yla elçilik yetkilileri, başbakanın ambulansla yola çıkarıldığını ve Londra'nın merkezindeki bir kliniğe getirileceğini öğrenmiş ve Menderes'i beklemek üzere oraya gelmişti.

Ambulans bir saatlik yolculuktan sonra Türkiye saatiyle 22.00'de London Clinic'e geldi. İlk inen Şefik Fenmen oldu.

Şefik Fenmen

Oraya vardığımızda Menderes bana sedyede fotoğrafının çekilmesini arzu etmediğini söyledi. Ambulanstan önde indiğimde karşımda ellerinde fotoğraf makineleri hazır halde, kalabalık bir gazeteci topluluğuyla karşılaştım. Onlara büyük bir sükûnetle başbakanın fotoğrafının çekilmesini arzu etmediğimizi, rica edeceğimizi, buna karşılık benim onlara biraz sonra kaza ile etraflı ve ayrıntılı bilgiler vereceğimi söyledim.

Necati Zincirkıran

O halde görülmek istememiş başbakan... Pejmurde halde, üstü başı çamur, ayağında ayakkabısı yok.

Gazeteciler bu ricayı kırmadı.

Titizliğıyle tanınan ünlü kazazede, sedyedeki perişan haliyle görüntülenmeden ambulandan indirildi ve London Clinic'in üçüncü katındaki 325 numaralı küçük odaya yatırıldı. İlk muayenesi yapıldıktan sonra da kendisine şok tedavisi uygulandı.

Acı gerçeğı orada öğrendi:

Necati Zincirkıran

"Muzaffer nerede, çağırın bana," diyor. Çok sevdiği özel kalem müdürü Muzaffer Ersü yok. Arkadaşı Kemal Zeytinoğlu'nu soruyor; yok.

Başbakan kaybettiğı arkadaşlarının acısıyla yüzleşirken, Şefik Fenmen, aşağı inip kapıda bekleyen gazetecilerin sorularını cevaplandırdı.

Sonra da yanına gelen bir hemşire tarafından odasına götürölüp iğneyle uyutuldu.

Büyükelçi ile Müsteşarı Vahit Halefoğlu'na ziyaret izni verildiğinde, kazazedeler uykuya çekilmişti bile...

Vahit Halefoğlu

Bütün odalar dolu olduğı için başbakanı iç avluya bakan küçük bir odaya koymuşlardı. Elçimiz Muharrem Nuri Birgi Bey'le beraber ancak şöyle bir bakabildik. "Gayet normal, hiçbir şeyi yok, sağlığı yerinde," dediler; yara beresi olmadığını söylediler.

Gece sona ererken İstanbul'da Robert Kolej'in müdürü, yatılı öğrencilerden birini çağırıp kaza haberini verdi.

Bu öğrenci, başbakanın en küçük oğlu Aydın Menderes'ti:

Aydın Menderes

Böyle bir uçak kazası olduğunu, babamın hayatta olduğunu ve alınan bilgilere göre de kendisi için hayati bir tehlike olmadığını söyledi. "Senin için ne yapabiliriz?" dedi. "Annemle görüşmek isterim," dedim. Bana oradan bağladılar. Annemle görüştüm. Annem Ankara'daydı. Bilgileri haber verip bana doğruladı. Sonra da, "Hafta sonuna doğru sen Ankara'ya gel, babanı burada bekler, karşılarız," dedi.

Başbakan yurda döndüğünde karşılayan sadece eşi ve oğlu olmayacak, Türkiye'de adeta yer yerinden oynayacaktı.

“O” Günden Sonra

24 Şubat 1959 Salı
Londra

Başbakan Menderes kazadan bir hafta sonra London Clinic’ ten çıkıp bölge hastanesinde yatmakta olan diğer yaralıları ziyarette gitti.

Kazada başından yaralanan ve kolu kırılan makinist Kemal Itık’a şifa diledi. Doktorlara ve başhemşire Miss Nichols’a teşekkür etti.

Ardından da sıra, uçağın düştüğü yerde kendisini kurtarıp arabasıyla eve götüren ve orada tedavi eden Bailey ailesine geldi:

İngiliz haber ajansları, Türk başbakanının bu ziyaretini şöyle duyurdu:

“Başbakan, Oakland’da çiftlik sahipleri Bailey’lerce karşılandı. Önce de hemşirelik yapmış olan Bayan Bailey kaza akşamı Menderes ve iki kazazedeyi enkazdan kurtulmaya çalışırken bulmuştu. Eşiyse uçağın penceresini kırıp ambulans gelene kadar yaralıları konyakla ayıltmıştı. Başbakan eve girerken kurtarıcılarına mutlu bir yüz ifadesiyle teşekkür etti. Kaza başbakanı Kıbrıs görüşmelerine katılmaktan alıkoydu ama iki sevimli çiftçiyle tanışmasını sağladı. Anthony ve Margaret Bailey Menderes’le dost oldular. Menderes de onları Türkiye’ye davet etti.”

Elizabeth Bailey

Çok heyecanlandım. Annem görüşmede, “Çocuklar gelmesin,” dedi.

Ama Başbakan Menderes, "Yok, yok, çocuklar tabii gelecekler," dedi. Onun için onu çok sevdim. Oturdu, çay içtik, sohbet etti, teşekkür etti ve bizi Türkiye'ye davet etti.

26 Şubat 1959 Perşembe İstanbul

Başbakan Adnan Menderes uçak kazasından dokuz gün sonra Türkiye'ye döndü. Yeşilköy Havalimanı'nda muhteşem bir şekilde karşılandı.

On binlerce İstanbullu onu görebilmek, ona dokunabilmek için yollara dökülmüştü.

Hem ölümcül bir kazadan kurtulması hem Kıbrıs Cumhuriyeti'ni doğuran anlaşmayı imzalaması, onu bir anda milli bir kahraman, partiler üstü bir insan, hatta kimilerinin gözünde bir evliya konumuna getirmişti.

Radyo, havalimanından canlı yayındayken spiker, gördüğü tabloyu şöyle anlatıyordu:

"Sayın başvekilimiz beşûş bir çehreyle uçağın kapısında göründüler. Uçağın etrafı bir anda karıştı. Bu muazzam vatandaş topluluğu kıymetli ve aziz başvekilini bir an evvel bağrına basmanın heyecan ve telaşı içindeydi."

Bedii Faik

Menderes'i bir evliya havasına sokmak hoşlarına gitti tabii... Ama çocuğunun boynuna ip bağlayıp da, "Kurban edeceğim," diye gelen de oldu. Yani "öyle bir evliyasın ki, sana çocuk kurban edilir" havası içinde...

Cüneyt Arcayürek

"Ahir zaman peygamberi," diyecek kadar ileri gittiler. "Kazadan Allah kurtardı, ilahî dokunulmazlığın var," der gibi... Duygusal bir adamdı Adnan Bey... Ben hep düşünmüşümdür, "Kapıldı mı acaba bu havaya?" diye... Yani, "Evet yahu... Allah beni, memlekete hizmet etmem için uçak kazasından sağ salim çıkardı," diye bir duygu seline kapıldı mı acaba, diye düşünmüşümdür. "Olmaz," dememiştir, "olabilir," demişimdir.

Menderes trenle Ankara'ya geçtiğinde, radyo yine canlı yayındaydı ve spikerin heyecanı yine doruktaydı:

"Tren gözüktü... Halk zabıta kordonunu yararak başvekilimizi peronda karşılamak istiyor. Tren perona girdi. Lokomotif çiçekler ve bayraklarla süslenmiş. Bütün gözler başvekilimizi arıyor.

İşte Başvekilimiz Adnan Menderes... Kendini karşılayanlara heyecanlı ve güler yüzle trenin penceresinden elini sallıyor. Halk, başvekilimizi bir an evvel kucaklama heyecanı ile çırpınıyor. Başvekilimizin yanlarında kendilerini Etimesgut'ta karşılayan Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan var.

Tren durdu. Şimdi trenden iniyorlar. Merdiven basamaklarında kurbanlar kesiliyor. Zabıta kuvvetleri trenin kapısıyla şeref salonu arasını açmaya uğraşüyor. Yanlarına yaklaşmanın imkânı yok. Öyle geniş muhabbet çemberiyle çevirmişler ki, olduğum yerde kımıldayamıyorum bile kalabalıktan..."

Aydın Menderes

Lokomotif gözükmeye "Allahu ekber" tekbir sesleriyle karşılandı. Çok duygulu, tüyler ürpertecek bir manzaraydı.

Menderes'i karşılamaya gelenler arasında CHP lideri İsmet İnönü de vardı.

Kaza öncesi birbiriyle sert tartışmalara giren iki lider, şimdi dostça tokalaşıyordu. Gergin iktidar muhalefet ilişkisi birden yerini bir bahar havasına bırakmıştı.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hatıralarında bu buluşmayı şöyle değerlendirecekti:

“İsmet Paşa’nın başvekili karşılamaya gelmesi fırsatı kullanılarak yeni bir bahar havası estirileceğini düşünenler çok olmuştur. Ben bu iyimser arkadaşlarımızın güzel dünyalarını bozmamak için bu konu üzerinde konuşmamayı tercih ettim. Fakat bu zeytin dalı kokan günlerin kısa olacağını, bugüne kadar geliştirilen hücumların daha amansız bir biçime dönüştürülerek sürmeye devam edeceğini biliyordum. Olayların mantığı gibi, İnönü’nün tabiatı da bunu gerektiriyordu.”

Başbakanın Ankara’ya gelişi, Avrupa televizyonlarının da izlediği görkemli bir olay oldu.

Gardan üstü açık bir arabayla ayrılan Menderes, yolun iki yanını dolduran ve kendisi için kurbanlar kesen halkı selamlarak şehri boydan boya kat etti.

Yolun sonunda DP’nin beyin kadrosu Cumhurbaşkanlığı Köşkü’nde toplantıya çekildi.

Orada Menderes’i sürpriz bir teklif bekliyordu.

Bu teklifi daha sonra, en yakınındaki Mükerrerem Sarol’a, biraz da yakınlıkla anlatacaktı:

Mükerrerem Sarol

“Üç ay, burada da değil, yurtdışında istirahat etmemi istiyorlar,” dedi. “Tamamen yanlış,” dedim. “Bunlar entrika oyunlarıdır. Padişahı kurtulmak için ya fetva çıkarırlar, ya baskın yaparlar. Tıpkı ona benzer bir harekettir. Katiyen...” dedim.

Aslında teklif yeni değildi.

Daha başbakan Londra'da hasta yatağındayken Bayar, özel doktoru, Gülhane Askerî Tıp Akademisi Komutanı Tuğgeneral Recai Ergüder'i göndererek Menderes'e bu teklifi yapmıştı.

Ergüder anılarında bu konuşmayı şöyle aktarmıştı:

"Londra'ya gitmeden önce Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'i ziyaret ederek bir istekleri olup olmadığını sordum. 'Lütfen başbakanı ikna ediniz. Kendileri büyük bir sarsıntı geçirdiler. Lugano Gölü kıyısında bir villa turalım ve orada üç-dört ay dinlenmelerini sağlayalım,' dedi. Hastanede bunu Menderes'e ilettim. Bir süre dalgın düşündüler, sonra yaverini çağırarak ertesi gün ilk uçakla Türkiye'ye dönmek istediğini söylediler. Eğer uçak kazasında Menderes'i kaybetseydik Bayar, Cumhurbaşkanı'nyı Koraltan'a bırakarak başbakanlığa gelecekti. Bunu ben, o günlerde bizzat kendisinden dinledim."

Aydın Menderes

Rahmetli annemin bana söylediği şuydu: "Bazı bakanlar ve cumhurbaşkanı, babanın bir süre Türkiye'ye dönmemesini, İsviçre'de dinlenmesini, sağlığı iyi olsa bile böyle bir nekahet dönemi geçirmesinin kendisi için de çok faydalı olabileceğini söyleyeceklermiş." O anda merhum Bayar'ın hangi düşünceyle böyle bir teklifi düşünüp Menderes'e gönderdiğini tabii ki tarih araştıracaktır.

Cüneyt Arcayürek

Derler ki Celal Bayar, Adnan Bey'in İsmet Paşa'ya doğru gidip elini sıkmasına ve onunla ayaküzeri bile olsa çok muhabbetli ve yumuşak bir konuşma yapmasına fena halde bozulmuş.

Mükerrem Sarol

Reisicumhur çok kızdı, nur içinde yatsın, "Bu, siyasi bir davranış. Bizi uyuşturmaya, bizi süklüm püklüm hale getirmeye, bizim yiğitliğimizi,

erkekliğimizi, medeni cesaretimizi tahribe matuf bir şey sezinledim İsmet Paşa'nın gelişinde..."

Kaza ve ardından gelen bahar havası Bayar ile Menderes arasındaki yaklaşım farklılığını ve iç çekişmeyi su yüzüne çıkarmıştı.

Öyle ki başkent kulislerine yansıyan söylentiye göre, cumhurbaşkanı, yeni bir başbakan düşünmeye başlamıştı, başbakan ise yeni bir cumhurbaşkanı...

Aydın Menderes

(Menderes) ya bir başkanlık sisteminin şartlarını aramalı ya da Bayar'ın yerine geçecek yeni bir cumhurbaşkanı bulmalıydı. Çünkü Bayar'ın mevcudiyeti, CHP'yle olan ilişkileri hep bir gerilim noktasında tutuyordu.

Ancak Menderes, ne Bayar'ı dinleyip yurtdışına gitmeye yanaştı ne de Bayar'a karşı çıkıp muhalefetle bahar havasını sürdürmeye.

O yüzden de kaza sonrası oluşan ılımlı hava hızla dağıldı ve iktidar muhalefet ilişkilerindeki gerilim daha da tırmandı.

Türkiye'nin kaderini değiştirebilecek büyük bir fırsat böylece harcandı.

1959 Şubat'ında Menderes'i karşılamak üzere yollara döken yüzbinler, çok değil, 15 ay sonra 1960 Mayıs'ında onun devrilişini kutlamak üzere sokakları doldurdu.

Bayar ve Menderes Yassıada duruşmaları boyunca yan yana oturdukları halde birbirleriyle hiç konuşmadılar.

Menderes idam edildiğinde ise, birkaç yıl önce onun uğruna evladını kurban etmeye hazır olanlar da dahil hiç kimsenin sesi çıkmayacaktı.

JOHNSON MEKTUBU

5 Haziran 1964 Cuma

ATLASLI COĞRAFYA
Türkiye Haritası ve Harita Atlası
ATLASLI TARİH
Tarih Haritası
Harita Atlası
Harita Atlası
Harita Atlası

41. yıl 1964

Yazın ve yazın...
Yazın ve yazın...
Yazın ve yazın...

Cumhuriyet 6 Haziran 1964

Cumhuriyet
Tarih ve coğrafya...
Tarih ve coğrafya...
Tarih ve coğrafya...

CUMHURİYET GÜNÜNE VEFAT ETTİ

NATO Başkumandanı Orgeneral Lemnitzer dün ani olarak Ankara'ya geldi

Johnson'ın Inönü'yü acele Washington'a davet ettiği

Dwight D. Eisenhower

ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower, dün Washington'da, NATO Başkumandanı Orgeneral Lemnitzer'i kabul etti. Eisenhower, Lemnitzer'i kabul ederken, Johnson'ın Inönü'yü acele Washington'a davet ettiği bilgisini de aktardı.

Prof. Erim seyahatini tehir etti

Prof. Erim, seyahatini tehir etti. Prof. Erim, seyahatini tehir etti. Prof. Erim, seyahatini tehir etti.

Eisenhower ifşo ediyor

En Uzun Gün ve Ötesi...

Dünyanın kademi değişiren Normandiya çıkarmasının 20'nci yılı

Kıbrıs'ın İki Türk Milletvekilli Ankara'da

"Makarios'un gayesi Kıbrıstaki bütün Türkleri yok etmektir", Milletvekilleri Birleşim Milletler kuvvetlerinin de görevlerini yapamadıklarını belirttiler

Başbakan Cümbürbaşı ile görüşti. Başbakan Cümbürbaşı ile görüşti. Başbakan Cümbürbaşı ile görüşti.

Günün notları Amerikan tutumu. Günün notları Amerikan tutumu. Günün notları Amerikan tutumu.

Pakistan, İran ve Türkiye milletler birliği hane ihtilali yapacak. Pakistan, İran ve Türkiye milletler birliği hane ihtilali yapacak.

Cumhuriyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne İstanbul Muhterem Gazetecilerinin

5 yıldır baskasının kani ile yasıyor. 5 yıldır baskasının kani ile yasıyor. 5 yıldır baskasının kani ile yasıyor.

10 yıldır kon davası güden bir alıyıcı müftü barışıyor

Kolejlere giriş imtihanı günü belli oldu

Van, Hakkâri, Bitlis, Kars ve Ağrı'da sağlık hizmetleri sosyalleştiriliyor

Van ve Kars'ta bu konuda açılmış komisyonlar, 19 Haziran'da sonuç veriyor.

Güney Kore'de Dön Üniversite ve bütün okullar kapatıldı. Güney Kore'de Dön Üniversite ve bütün okullar kapatıldı.

10 yıldır kon davası güden bir alıyıcı müftü barışıyor. 10 yıldır kon davası güden bir alıyıcı müftü barışıyor.

Kolejlere giriş imtihanı günü belli oldu. Kolejlere giriş imtihanı günü belli oldu.

26 Haziran 1964 tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşeti. 26 Haziran 1964 tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşeti.

“O” Günden Önce

Amerikan Başkanı Kennedy'nin yardımcısı Lyndon Johnson 1962 yılının Ağustos'unda Türkiye'deydi.

Dört günlük bu gezide Ankara, İstanbul ve İzmir'de çok sıcak karşılanmış, Türkiye'ye yardım sözü vermiş ve Kıbrıs'a geçmişti.

15 ay sonra Başkan Kennedy öldürüldü, Başbakan İnönü cenaze için Washington'a gitti ve Başkan Johnson'la bu kez de başkan koltuğunda görüştü.

Kennedy'nin cenazesinden bir ay sonra ise Kıbrıs kanlı no-elle sarsıldı.

Rum çeteciler Lefkoşa'da bir Türk tabip binbaşının eşiyle üç çocuğunu katlettiler.

Yeşil ada karıştı.

Türkiye'de on binlerce genç, “Ordu Kıbrıs'a!” sloganıyla yollara döküldü.

Türk jetleri ada üzerinde ihtar uçuşları yaptı.

İki darbe ve bir suikast girişimini yeni atlatmış İsmet Paşa şimdi bir de savaş tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

O kriz günlerinde *Time* dergisi muhabirine şöyle dedi: “Kıbrıs'taki haksızlık karşısında müttefiklerimiz bizi yalnız bırakırsa yeni bir dünya kurulur, Türkiye de orada yerini alır.”

Artık müdahale kaçınılmazdı.

Seçilen tarih 6 Haziran'dı.

Düğmeye o gün basılacaktı.

4 Haziran Perşembe akşamı Kıbrıs'a 50 mil mesafedeki Iskenderun Limanı'nda hummalı bir hareketlilik vardı.

Bütün şileplere el konmuş, çıkarma yapılacak birlikler gemilere bindirilmiş, askerî bir müdahale için hazır hale getirilmişti.

Kıbrıs'tan gelen haberler, durumun giderek vahim bir hal aldığını gösteriyordu.

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'a son ihtarını yapmış, "Bu çağrı da karşılık görmezse şiddet tedbiri alacağız," demişti.

Hükümete ulaşan son haberler, alarm sinyalleri veriyordu.

Ali İhsan Göğüş

Mecburi askerlik kanunu çıkartacaklar; müstakil bir Kıbrıs ordusu kuracaklar ve silahlanacaklar. Bu silahlanmanın ilk işareti olarak da bir uçak, helikopter vs. alındı; adaya ağır silahlar gelmeye başladı. İkincisi: 29 rehine alındığını itiraf ettiler. Halbuki bize ulaşan bilgiler bu rehine adedinin 200'ün üzerinde olduğu merkezindeydi ve bunları istediğimiz zaman Makarios bize rehinelerin ölüsünü iade etti.

Yeşil adadan "imdat" sesleri geliyordu.

"Savaş durumu"na geçilmişti.

Karada ağır silahlarla teçhiz edilmiş birlikler tatbikata başladı.

Bunlar, hükümetin aldığı müdahale kararı doğrultusunda yapılan son hazırlıklardı.

Ancak Başbakan İnönü diken üstündeydi.

Nice zor kararların, harekâtların, savaşların içinden çıkıp gelen İsmet Paşa, bu kez nihai kararı vermekte zorlanıyordu. Çünkü ufukta görünen savaş bulutları bir felaketi haber veriyordu:

Haluk Şahin

Askerlikte en zor operasyon, denizden çıkarma yapmaktır. Bunun özel bir teknolojisi vardır, havadan çok iyi desteklenmesi gerekir ama en önemlisi bunun belirli teknelerle yapılması gerekir. Türkiye o zaman birdenbire sadece 800 tane paraşütlü askeri olduğunu, uçaklarının çok sınırlı sayıda sorti yapabileceğini ve elinde doğru dürüst çıkarma gemileri olmadığını fark etti.

Ali İhsan Göğüş

Amfibik bir harekât yapacaksınız. Girne sahillerine çıkacaksınız. Neyle? Şileple...Tankları toplayıp şileplerle indireceksiniz. Çünkü çıkarma geminiz yok.

Haluk Bayülken

Diyelim bir Yunan denizaltısı geldi orada bir şilebi batırdı. Üç bin Mehmetçik boğuldu. Kim verecek bunun hesabını? Ne diyeceksiniz? "Ben devlet değilim. Çıkarma gemim olmadığı için Mehmetçik'in boğulmasına müsaade ettim," diyebilir misiniz? Kim bu kararı alabilir.

Cüneyt Arcayürek

Bu arada İnönü'ye Genelkurmay'dan gizli bir yazı geldi. Kesin bir şekilde başbakana bildirildi ki, "Böyle bir çıkarmaya, böyle bir müdahaleye askerî bakımdan imkân yoktur."

Yapılan hesaplar, eldeki savaş gemileriyle kalkışılacak bir çıkarmanın Türk tarafında en az on bin cana mal olacağını gösteriyordu.

Sonucu garantiye almadan tek adım atmayan, temkinliliğiyle tanınan İsmet Paşa, İkinci Dünya Savaşı'na sokmadığı Türkiye'yi şimdi bu sonu belirsiz maceraya atabilir miydi?

Yunanlara karşı savaş kazanmış bir komutan, şimdi Yunanlara karşı riskli bir başka savaşa girer miydi?

Bu yalnız onun değil, cumhuriyetin de sonu olmaz mıydı?

Osman Olcay

İsmet Paşa, Atatürk'ün sağ kolu... Yani dünyada savaşmanın ne olduğunu bilecek biri varsa o, İsmet Paşa'ydı. Dolayısıyla savaş kararının alınmasında da onun yöntemi, en ufak teferruatına kadar durumu görmek, anlamak, ondan sonra eyleme geçmekti.

Cüneyt Arcayürek

İsmet Paşa'yı en çok korkutan, Yunanlar karşısında Türk ordusunun muhtemel bir hezimetiydi. Bir de bir örnek var kafasında: Süveyş Harekâtı... İngilizler, Süveyş'e harekât yaptığında Amerika'yla Sovyetler birleşip karşısına dikildiler, "Yapma bunu," dediler. Ve o sırada başbakan çöktü, istifa etti, siyasi hayatı silindi. Şimdi bütün bunları gören İsmet Paşa, ordudan da böyle bir telkin gelince, ne yapabilirdi?

Yapabileceği tek şey vardı:

Yapamayacağı bir harekâtı yapacakmış gibi görünmek...

İşte vaat edilen savaşa saatler kala kafasında, kuyruğunu birbirine değdirmekten dolaştığı söylenen tilkiler harekete geçti.

Paşa, çizmelerini çıkarıp makosenlerini giydi ve kafasında kurduğu planı uygulamaya koydu:

Haluk Şahin

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'i çağırıyor ve diyor ki: "Bana Amerikan sefirini çağırın. Ona Kıbrıs'a çıkacağımızı söyleyeceğiz." Feridun Cemal Erkin diyor ki: "Aman Paşam, n'apıyorsunuz, Amerikalılara bunu söylersek, 'Durun' diyecekler." "Siz çağırın, çağırın," diyor İsmet Paşa.

Ve o zaman Ankara'da bulunan deneyimli Amerikan diplomatı Raymond Hare, başbakanlığa çağırılıyor.

Saat 20.30'da Amerikan büyükelçisi Başbakanlık'a doğru yola çıkarken, hükümet olağanüstü toplantıya girdi.

Toplantıdan hemen önce Rum hükümetinin 25 bin genci silah altına alma kararı öğrenildi.

Artık dönüşü olmayan noktaya geliniyordu.

Bakanlar Kurulu'na, başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay olmak üzere askerî ve sivil yetkililer de davet edilmişti.

Başbakan İnönü askerlikle siyaset arasındaki farkı anlatarak lafa girdi:

Ali İhsan Göğüş

Dedi ki, "Siyasette mağlubiyet galibiyet yoktur. Bugün mağlup gözü-kürsün, konjonktür değişir, yarın galip olursun. Ama askerî mağlubiyetlerin telafisi gayrikabildir. Askerî bir başarısızlık, 50 yıllık cumhuriyetin bütün çalımını alır götürür bir anda..."

Bakanlar Kurulu toplantısı sürerken Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare, Feridun Cemal Erkin'le görüşmek üzere Dışişleri Bakanlığı'na geldi. Hemen yan salondaki Bakanlar Kurulu'nda müdahale kararının görüşüldüğünü öğrenince başbakanla görüşmek istedi.

Az sonra İnönü, devam eden toplantıdan çıkıp onlara katıldı.

Ali İhsan Göğüş

Ve çıkarma kararını tebliğ etti ona... Ama Hare'i görecektiniz. Amerikan büyükelçisi, kıpkırmızı, pancar gibi kızarmıştı. Ben hayatımda bu

kadar kırmızı suratlı bir insan görmedim. 24 saat mühlet istedi ve, "Johnson'dan gelecek mesaja kadar erteleyin," dedi.

İşte ne olarsa o 24 saat içinde olacaktı.

Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare, derhal elçiliğe dönüp Türkiye'nin harekât kararını Washington'a bildirdi.

Dönemin Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball, olayların Washington cephesini daha sonra anılarında şöyle yazacaktı:

George Ball

Ankara'daki büyükelçimiz, Raymond Hare'den kritik bir mesaj aldık: Türk Güvenlik Konseyi, Kıbrıs'ı işgal kararı almıştı. Türk birlikleri Iskenderun yakınlarında mevzilenmişti bile... Amaçları Kıbrıs'ta askerî ve siyasi bir köprü başı tutmaktı. Türkler, bir güç gösterisi yaparak soruna tatmin edici bir çözümü tartışmaya açmaya çalışıyorlardı.

Şimdi bir şeyler yapmak için Amerika'nın sadece 24 saati vardı.

Karar mekanizması acilen harekete geçirildi ve Ankara'dan gelen mesaj, derhal Başkan Lyndon Johnson'a iletildi.

Haluk Şahin

Başkan Johnson, o iki metre boyundaki dev cüsseli, Teksaslı taşra politikacısı, bakmış kendisinin hiç önem vermediği iki devlet, kendisinin nerede olduğunu bilmediği bir ada yüzünden birbirine girmek üzereler, iki NATO müttefiki çarpışacak ve Sovyetler Birliği bu kozdan yararlanarak Akdeniz'e inecek, derhal Dışişleri mensuplarına dönmüş ve, "Stop 'em," (Durdurun onları) demiş.

Amerikan Dışışleri Bakanı Dean Rusk hemen yardımcılarıyla birlikte Türkiye'yi durduracak mektubu yazmaya başladı.

Aynı saatlerde pentomik tümene mensup birlikler hücumbotlara bindirilip hazırlandılar.

Hedef: Kıbrıs'tı...

Bunu haber alan Yunan ordusu da alarma geçirildi. Trakya'da sınıra yakın köyler boşaltıldı.

Takvimler 5 Haziran'a döndüğünde artık savaş kapıdaydı.

“O” Gün

5 Haziran 1964 Cuma
Saat 01.30

5 Haziran Cuma gününün ilk saatlerinde İskenderun’a sivil araçların girişi yasaklanmış, liman boşaltılmıştı.

Türkiye, daha önce birkaç kez deneyip vazgeçtiği çıkarmanın eşiğindeydi artık...

Ankara’da ise gergin bir bekleyiş vardı.

Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare elçilikte, Washington’dan gelecek mesaj için teleks başındaydı.

Gazeteciler, Başbakanlık kapısında, savaş gündemiyle toplanan Bakanlar Kurulu’nun bitmesini bekliyordu.

İçeride savaş hazırlıkları ve sonrasındaki muhtemel gelişmeler görüşülüyordu.

Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesi büyük ihtimalle Yunanistan’ı da müdahaleye zorlayacak ve adaya çıkan Yunan birlikleri güneyden Yeşil Hat’ta kadar ilerleyecekti.

İşte burada çatışma ihtimali gündeme geliyordu.

İnönü açıkça söylemese de böyle bir savaşa isteksizdi.

Kulağı, Washington’a yolladığı mesaja gelecek cevaptaydı.

Nasıl olsa Amerika devreye girip savaşı durduracaktı.

Bakanlar Kurulu toplantısı, gece saat 01.30’da bitti.

Başbakan İnönü hükümet sözcüsü Ali İhsan Göğüş’le birlikte çıktı.

Gazeteciler hemen atılıp manidar bir soru sordu:

Ali İhsan Göğüş

"Paşam çizmelerini ne zaman giyeceksin?" diye soruyorlar İsmet Paşa'ya... İsmet Paşa'nın cevabı gayet net: "Çizmeden evvel aklım var."

"Bakanlar Kurulu'nun geç saatlere kadar süren toplantısını" duyuran haber, gazetelerin son baskısına yetiştii. Haberde İnönü'nün Amerikan büyükelçisiyle görüştüğü de duyuruluyordu.

Milliyet'in birinci sayfasındaki "Durum" sütunu, durumu en iyi özetleyen başlıkla yayımlandı:

"Tehlike çanları!"

Saat: 02.00

İsmet Paşa gergin bir gecenin ardından yatağa giderken Amerika'da akşam olmuş ve tarihî mektubun taslağı hazırlanmıştı.

Dışışleri Bakanı Dean Rusk hazırlattığı taslağı, yardımcısı George Ball'a gösterdiğinde Ball şaşkına döndü:

George Ball

Fransız Başbakanı De Gaulle ile Paris'te görüşmek üzere yola çıkacaktım. Havaalanına gitmeden önce Rusk bana hâlâ üzerinde çalıştığı taslağı gösterdi. "Hayatımda hiç bu kadar gaddar bir diplomatik mesaj görmedim," dedim. Gerçekten de Bakan Rusk, yardımcılarıyla birlikte diplomatik bir atom bombası üretmişti. "Bu mektup İnönü'nün Kıbrıs'ı işgaline engel olabilir ama sonra onu nasıl yatıştırırız orasını bilemem," dedim. Bakan bana bakıp tatlı tatlı gülümsedi. "İşte o, senin sorunun olacak."

Saat: 10.30

İsmet Paşa sabah uyanır uyanmaz Çankaya'ya çıktı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'le görüştü.

Bakanlar Kurulu toplantısını, müdahale hazırlıklarını, Amerikan büyükelçisiyle yaptığı görüşmeyi anlattı.

Bir saat sonra, çıkışta, Cumhurbaşkanı Gürsel, "Ne ateşten ne de ateş etmekten korkan bir milletiz," demecini verdi. Oysa İnönü, askerî durumu düşünerek ateşten de ateş etmekten de korkuyordu. Çankaya çıkışı bir süre Köşk'ün bahçesinde gezdi, sorulara, "Takip ediyoruz, tafsilat sormayın," cevabını verdi. Kafasında, askerlerle sivillerin önerileri çarpışıp duruyordu:

Haluk Bayülken

Çıktığı zaman beraber indik aşağıya, şapkasını da giymişti, kendi kendine söyleniyordu. Ben de duyuyordum tabii yanında... Duymamı istiyordu herhalde... "Asker der ki... Sivil der ki..." Bunları söylenerek aşağı iniyordu...

Saat: 16.30

Ankara'daki Amerikan Elçiliği'nin teleksi, "atom bombası" diye tanımlanan mektubu geçti.

Ok yaydan çıkmıştı artık...

Hedefi ise Ankara'ydı.

Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare, derhal Dışişleri Bakanı Erkin'i ziyaret etti. Yarım saat süren bu görüşmeden sonra da İnönü'nün yanına geçti. Elinde "Başkan Johnson" imzalı bir mektup vardı Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini değiştirecek mektup...

Haluk Şahin

İsmet Paşa mektubu almış, ilk önce sonuna bakmış. demiş ki, "İyi haber herhalde mektubun sonundadır." Gerçekten mektubun sonunda Başkan Johnson, İsmet Paşa'yı Washington'a davet ettiğini yazıyormuş. "Şimdi baş kısmını okuyalım," demiş. Baş kısmını okuyunca rengi biraz değişmiş.

Üzerinde 5 Haziran 1964 tarihi bulunan ve "Sayın Bay Başbakan" hitabını taşıyan mektup, "Türk Hükümeti'nin Kıbrıs'a müdahale hazırlığı, beni ciddi endişeye sevk etmektedir," diye başlıyordu.

Asıl can alıcı iki cümle ise açıkça tehdit kokuyordu:

"Bay Başbakan, askerî yardım sahasında aramızda mevcut anlaşma mucibince, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askerî malzemenin kullanılmasına Birleşik Devletler'in muvafakat etmeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim."

Haluk Şahin

Yani, "Dur bakalım sen bu konudaki bütün danışma görevlerini yerine getirmedin. Böyle bir harekât yapmadan önce bana daha fazla danışmak zorundasın," diyor.

Mektup, şöyle devam ediyordu:

"NATO müttefiklerinizin, tam rıza ve muvafakatları olmadan Türkiye'nin gireceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulamamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim."

Haluk Şahin

İki cümlede de diyor ki, "Sen NATO üyesisin ama eğer bu harekât

nedeniyle Sovyetler Birliği sana saldırırsa NATO'nun o ünlü, 'Bir NATO müttefikine yapılmış olan tüm NATO müttefiklerine yapılmış sayılır,' maddesi işlemeyebilir. Yani, seni Ruslarla karşı karşıya bırakabilirim." Tam manasıyla kafadan aşağıya boşaltılmış, bir tencere kaynar su...

İsmet Paşa ağır darbe yemişti.

Türkiye'nin en güçlü müttefiki olduğu sanılan Amerika, iki satırlık bir yazı ile harekâtı durdurabilecekken, tehdit dolu bir mektupla Ankara'yı vurmuştu.

Türkiye bu mektupla iki acı gerçeği öğrenmişti:

Amerika'dan aldığı silahları istediği gibi kullanamayacağını...

Ve kuzey komşusu Rusya karşısında NATO'nun kendisini yalnız bırakabileceğini...

Ali İhsan Göğüş

İsmet Paşa'yı asıl derinden sarsan bu oldu. Amerika'ya olan güvenini sarsan, büyük bir olay oldu bu... Oysa Türkiye, Küba krizinde müttefiki olarak, şartsız Amerika'nın yanında yer almıştı.

Saat: 18.00

Amerikan Elçisi Hare Başbakanlık'tan ayrılırken, ani olarak Ankara'ya gelen NATO Başkomutanı Lemnitzer, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sunay'la birlikte İnönü'yü ziyaret etti.

Bir saatlik nafile bir görüşmeden sonra İsmet Paşa, Ankara Radyosu'na geçip bir konuşma yaptı ve, "Kıbrıs için kararımız kesindir. Türkleri emniyete kavuşturacağız," dedi. Ardından da saat 21.00'de Bakanlar Kurulu yeniden toplantıya girdi.

Gündemde, yeni gelen mektup vardı:

Ali İhsan Göğüş

Bu mektup üzerine çıkarmanın yapılamayacağını ifade etti. Bakanlar Kurulu da bu kararında başbakanın düşüncesini onayladı. Sonradan diğer komutanlarla da görüştüler ve hep beraber çıkarmanın ertelenmesi kararını aldılar.

Tarihî günün sonunda saat 23.30'da Bakanlar Kurulu dağılırken hükümet sözcüsü Ali İhsan Göğüş gazetecilere, "Temasları gözden geçirdik," dedi. Oysa Türkiye açısından iş bitmiş, Kıbrıs'a çıkarma bir kez daha ertelenmişti.

O gece *Hürriyet* gazetesi, haberin başlığını şöyle değiştirdi: "Amerika çıkarma yapmamızı yine önledi."

“O” Günden Sonra

Ankara, gece gelen mektubun şokunu atlattıktan sonra Washington’a aynı ağırlıkta bir karşı mesaj göndermeye karar verdi. İsmet Paşa’nın cevabı mektubunu üç diplomat kaleme aldı:

Osman Olcay

On sayfa varsa üçünü bana verdi. Diğer sayfalar iki arkadaşına verildi. “Gidin hazırlayın,” dedi. Gittik, hazırladık. O kadar...

Haluk Bayülken

İsmet Paşa, benim yazdığım siyasi kısımdan, bir tek Vietnam bölümünü çıkardı. Şu suali sormuştum orada: “Siz ki hiçbir anlaşmanız olmayan bir yerde, Birleşmiş Milletler kararı da yokken silahlı müdahalede bulunuyorsunuz. Müttefikiniz Türkiye’den de askerî yardım istiyorsunuz. Ama siz müttefikiniz Türkiye’nin Kıbrıs’ta antlaşmalarla korumaya çalıştığı haklarının korunmasına hiçbir ilgi göstermiyorsunuz. Peki bu nasıl oluyor? Bu nasıl bir dengedir?” Bir tek o paragrafı çıkardı. Geriye kalan hepsine bastı imzayı... Gitti.

Mektubun ardından İsmet Paşa, Başkan Johnson’ın davetine uyup Amerika’ya gitti.

İşine gelmediği zaman duymadığını söylediği kulakları, bu kez de basında ve kamuoyunda yankılanan “gitme” çağrılarını işitmemişti.

Dönemin resmî haber filmleri, ziyareti şöyle duyurdu:

Haklı bir davanın müdafaasını yapmak, Kıbrıs'ın Anavatan Türkiye'den ayrılmayacağını bir kere daha dünyaya kabul ettirmek için Başkan Johnson'ın daveti üzerine Amerika'ya gidecek olan Başbakan İsmet İnönü, Esenboğa Havaalanı'ndan 22 Haziran Pazartesi günü beraberrindeki zevatla birlikte uğurlandı. Başta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Senato ve Millet Meclisi başkanları, kabine üyeleri, genelkurmay başkanı ve kuvvet kumandanları, senatör ve milletvekilleri, askerî ve mülki erkânla birlikte kalabalık bir vatandaş kitlesi tarafından yolcu edildi. Bu münasebetle Cumhurbaşkanı Gürsel, Başbakan İnönü'ye şunları söyledi: “Tezimiz kuvvetli, muvaffak olacaksınız.”

Semanın koynuna doğru ilerleyen beyaz kuş, Yeşil adanın sulha, sükûna, huzura muhtaç ve Türk'ün haklı olduğunu bütün insanlığa söyleyerek uçuyordu.

Haluk Bayülken

ABD Başkanı, kendi uçağı Number 1'i gönderdi. Onunla gittik. Bizi alandan helikopterle alıp götürdüler.

İlter Türkmen

İsmet Paşa çok iyi karşılandı. Başkan Johnson Beyaz Saray'ın bahçesinde muazzam bir karşılama tertip etti. İsmet Paşa yorgun geldi. Gayet güzel bir İngilizce konuşma yaptı. Yalnız şunu hatırlıyorum: Kürsü çok yüksekti. İlk önce Johnson indi, sonra beraber kıtayı teftiş edeceklerdi. İsmet Paşa şöyle bir tereddüt etti, nasıl ineceğim diye... O da tuttuğu gibi İsmet Paşa'yı kollarından, hop diye indiriverdi yere... Biraz sembolikti.

Haluk Bayülken

Orada işte bize çok tatlı laflar söylendi: "Nasıl yaman bir müttefik olduğumuz, vs..." Biz Hariciye'de çok konuşuruz; bir kulağımızdan girer, diğerinden çıkar.

İlter Türkmen

Sonra toplantılar oldu. Ben müsteşardım o zaman, o toplantılara katılmadım ama bütün ayrıntılarını öğrendim. Her şey çok iyi geçmiş, hatta şakalaşmışlar da... Başkan Johnson, İsmet Paşa'ya o zaman Sovyet üslerinin havadan çektikleri resimlerini göstermiş. Tabii İsmet Paşa hayretle bakmış. Üslerin bütün ayrıntıları görünüyormuş. Başkan da demiş ki, "Bahçede donla dolaşmaya kalkma, çekerim resimlerini..." Çok iyi geçti, çok memnun ayrıldı İsmet Paşa o seyahatten...

Damadı Metin Toker'in çektiği görüntülerde, İsmet Paşa, Johnson mektubunun yarattığı krizi aşmış gibi görünse de aslında Türk-Amerikan ilişkileri tahmin edildiğinden daha derin bir yara almıştı.

"O" günden sonra da bu yara kolay kolay kapanmayacaktı:

Ali İhsan Göğüş

Ondan sonra Türkiye'de Amerikan aleyhtarı hareketler çığ gibi büyüdü ve 1969 senesine kadar geçen beş sene içinde öyle hadiseler oldu ki, sonunda Amerikan büyükelçisinin arabası yakıldı 1969'da... Yani Amerika, Johnson'ın politikasının yanlışlığını anladı ama ittifaka ve her iki memlekete çok pahalıya mal oldu.

Cüneyt Arcayürek

Kısaca tarif etmek gerekirse, maymunun gözleri açıldı. Bir ülkeye körü körüne bağlı olmanın, onun seninle ilgili her türlü taahhütünü yerine

getireceğine inanmanın ne kadar yanlış bir şey olduğunu, İsmet Paşa gibi derin tecrübelerden geçmiş bir adam bile, iki sene sonra anladı.

İlter Türkmen

1972'de Atina Büyükelçiliği'nden Moskova'ya tayin oldum. Giderken Ankara'da İsmet Paşa'ya uğradım, hürmetlerimi sunmak için... Bana "İlter," dedi, "bir şeyle iftihar ediyorum. Bu orduyu Kıbrıs'a göndermedim," dedi.

Mektup krizinden dört ay sonra Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Sovyetler'e gitti.

Çeyrek asırdır ilk kez bir Türk Dışişleri Bakanı Moskova'yı resmen ziyaret ediyordu ve hiç kuşkusuz bu yakınlaşma, Johnson mektubunun yarattığı hayal kırıklığının ürünüydü.

Madem artık ABD ve NATO Moskova'ya karşı Türkiye'yi korumayacaktı, o halde kuzeydeki komşuyla yakınlaşmalı, Kıbrıs konusunda en azından tarafsız kalması sağlanmalıydı.

Cüneyt Arcayürek

Ben çok iyi hatırlıyorum. Sovyetler, İsmet Paşa hükümetine büyük kredi teklifinde bulundular: 500 milyon dolar falan... O zaman büyük paralar... "Artık Stalin'in Kars-Ardahan'ı, Boğazları istemesini unuttum. Dostuz, komşuyuz," gibi bir süreç başladı. Daha doğrusu Türkiye, tek pencereden dünyaya bakmaktan, o at gözlüklerinden kurtuldu.

Ama Washington bunu affetmedi

Nasıl Türkiye, Amerika'dan umudunu kestiye Amerika da İsmet Paşa'yı gözden çıkarmıştı.

Cüneyt Arcayürek

Sonradan buraya General Porter'ı gönderdi Amerika... Niçin? Çünkü İsmet Paşa, Sovyetler'e açıldı. İsmet Paşa'yı iktidardan indirmek için geldiler. İndirdiler de...

Tarihî bir tesadüfle, Johnson mektubundan saatler sonra Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala kalp krizinden öldü. İnönü'nün yerini alacak yeni liderin önü bu sayede açılmış oldu.

Türkiye siyasi hayatında 35 yıl sürecek Demirel dönemi böylece başladı.

Türk kamuoyu, Johnson mektubunun tam metnini 1966 yılında Cüneyt Arcayürek'in *Hürriyet*'te yazdığı haber sayesinde öğrenebildi.

Tepki büyük oldu. Türkiye aynı aczi, 1967'de Demirel döneminde kapıya dayanan yeni bir Kıbrıs krizinde de yaşayacak ve "o" günden sonra kalıcı çözüm arayışına girecekti.

Cüneyt Arcayürek

Benim Başbakan Demirel'den duyduğum şudur:

"Bu bunalım bittikten sonra askerlere şunu söyledim: 'Bu böyle olmaz. Derhal Gölcük tersanelerinde çıkarma gemileri yapmaya başlayın. Çünkü yabancılar yapmıyor.' Ve 1967'den itibaren her türlü çıkarma araç ve gereçleri yapılmaya başlandı. 1974'te Barış Harekatı'nın başarıyla sonuçlanmasına olanak sağladı. Yani bu ne demek? 1964'te başlayan bir macera 1974'te, on sene sonra bize olumlu meyvesini vermiş oldu."

1964'te gece Washington'dan gelen bir mektupla durdurulan harekât, tam on yıl sonra 1974'te yapılabilirdi.

Artık Johnson da yoktu, İnönü de...

Ama Türkiye'nin çıkarma gemileri, Moskova'yla iyi ilişkileri ve Amerikan karşıtı gençleri vardı.

KATLIAM

16 Mart 1978 Perşembe

“O” Günden Önce

Türkiye 1978 yılına Ecevit hükümetiyle girdi.

Ekonomik kriz, zamlar ve kuyruklar ülkeyi bunaltıyordu. Ancak koşulları daha da ağırlaştıran, giderek tırmanan terördü.

1 Mayıs 1977’de Taksim Meydanı’ndaki katliamla fitili ateşlenen kaos, bir anda benzin dökülmüş gibi Anadolu kentlerine yayılmıştı.

Seçilmiş hedefler vuruluyor, hiçbir yerde can güvenliği sağlanamıyor, adeta ilan edilmemiş bir içsavaş yaşanıyordu.

Gerginliğin en yoğun hissedildiği yer, kamplaşmış gençlerin bir arada bulunduğu üniversitelerdi.

İşgaller ve boykotlar nedeniyle eğitime sık sık ara veriliyor, ana babalar korkudan çocuklarını okula gönderemiyordu.

İstanbul Üniversitesi bu kamplaşmanın en yoğun yaşandığı okullardan biriydi.

Sağcı ve solcu öğrenciler aynı sınıfta ayrı bölümlerde oturuyor, araya polisler yerleşiyordu.

Belli fakülteler ülkücülerin egemenliğine geçmiş, solcu öğrenciler okula giremez hale gelmişti.

Bunun üzerine devrimci öğrenciler 1 Mart 1978’den itibaren okula toplu halde gelme kararı aldı. Ancak bu yolla içeri girebiliyorlardı.

Giriş çıkışta polis bir güvenlik kordonu oluşturuyor ve arka kapıdan çıkan grubu okuldan uzaklaşana kadar koruma altında

tutuyordu. Ancak gerginlik o kadar yoğundu ki, her an bir olay çıkması bekleniyordu.

7 Mart günü İstanbul Emniyet Müdür Muavini Şükrü Balcı, şube müdürlüklerine bir uyarı yazısı yazdı ve, "Sol gruba mensup öğrencilerin fakülteye gelmeye devam etmeleri halinde sekiz-on gün içinde bu grup üzerine dinamit atılacağını," bildirdi.

Yıllar sonra ortaya çıkan bu belgedeki istihbarat o günlerde örtbas edildi. Oysa sekiz-on gün içinde beklenen saldırıya tam dokuz gün vardı.

Sonradan yayımlanan itiraflar gösterdi ki, bu uyarı yazısında bahsedilen "dinamit", ABD'den Türk Silahlı Kuvvetleri'ne hibe edilen TNT tahrip kalıbıydı.

Tam da o günlerde bir yüzbaşı tarafından Ülkücü Gençlik Derneği Ankara Şubesi Başkanı Abdullah Çatlı'ya teslim edilmişti.

Bombayı patlatacak isme gelince...

Bu iş için Beyazıt'ta ayakkabıcılık yaparken pek çok eyleme karışmış bir ülkücü olan Zülküf İso seçildi. İso, Kars'ta ablasının yanındayken, ne olduğunu bilmediği yeni bir eylem için çağrılmış ve ablasıyla helalleşip yola çıkmıştı:

Remziye Akyol

"Beni mecbur ettiler," dedi, "gitmek zorundayım. Bu eyleme de katılacağım, ondan sonra bir daha da gitmeyeceğim, askere gideceğim." "Zülküf gitme," dedim.

"Abla, gitmezsem öldürülürüm. Vururlar beni," dedi. "Hakkını helal et abla, gitmek var, dönmek yok. Belki ölebilirim de."

Ağladım ben... "Niye böyle söylüyorsun?" dedim.

Sarıldı bana, "Korkma, korkma bana bir şey olmaz, inşallah geleceğim," dedi.

“O” Gün

16 Mart 1978 Perşembe
Saat 13.30

Süheyl Atay

16 Mart günü her şey çok farklıydı. Son dersimizi bitirince ben bir nedenle arka tarafa geçtim. O ders, Server Tanilli'nin dersiydi. Tanilli'nin de herhalde son anlattığı dersti o... Çünkü Server Tanilli, 16 Mart'ta okul kapattıktan sonra yeniden açılacağı güne iki gün kala vuruldu ve felç oldu. O günkü derste bize, "Bugün bir olağanüstülük seziyorum. Nedir çok kestiremiyorum. Arkadaşlarınıza katılın; bir an önce onlara da bu notumu iletin," dedi.

16 Mart Perşembe günü, İstanbul Üniversitesi'nde böyle başladı.

Öğlen saatlerinde Hukuk ve İktisat Fakültesi'nden 150 kadar devrimci öğrenci dersten çıkmış, her zaman olduğu gibi, polis kordonu altında ilerlemeye başlamıştı. Ancak bir terslik vardı:

Süheyl Atay

Bizi güvenlik gereği çıkardıkları yan kapıdan değil, neredeyse ateşin olduğu yerden, yani merkez binanın ana kapısından çıkarttı polis. O kapıdan çıkarttığında her zaman yaptığı bir şey vardı: Bizi MSB'nin yurduna kadar güvenlik çemberi içinde götürür, orada arkadaşlarımızı bırakır ve geri dönerlerdi. O gün merkez bina kapısından çıktık ve polislerin birden geride kaldığını gördük.

16 Mart günü İstanbul Üniversitesi önünde olan polislerden biri, bu garipliği yıllar sonra 32. Gün'den Rıdvan Akar'a anlattı:

Yahya Gergin

Olay tarihinden evvelki günlerde çıkış kapısının önünde devamlı 30-40 memur koruma görevi yapıyordu. Olayın olduğu gün biz sadece dokuz memur vardık.

Devrimci öğrencilerden oluşan grup üniversite kapısına geldiğinde dışarıda bekleyen 15-20 kişilik ülkücü grubu fark etti.

"Komünistler Moskova'ya!" diye slogan atan bu grubun başında Hukuk Fakültesi öğrencisi, Ülkü Ocakları Derneği Başkanı Mehmet Gül vardı:

Mehmet Gül

Ben legal bir teşkilatın yöneticisiydim. Legal, herkese açık olan Hukuk Fakültesi'nde okumaktaydım ve her gün aynı yoldan gelip aynı okula girmekteydik. Girerken de o dönemin şartları gereği zaman zaman kavga etmekteydik. O gün de gittik, yine bağırıştık, çağırıştık karşılıklı. Onlar slogan attı, biz slogan attık.

Emine Hanta

"Beyazıt Meydanı komünistlere mezar olacak!" gibi bir sürü provoke edecek sloganlarla taş atıldılar.

Süheyl Atay

Bir kısmı gülmüyordu, gülümsemiyordu ama sırtıyordu. O sırtıtmaları hiç unutmadım. Yani, "Tamamdır, bittiniz!"

Mehmet Gül

Onlar çıktı. Biraz sonra arkası gelecek ve biz gireceğiz.

Emine Hanta

Bir süre sonra dışarı çıktık ama gerçekten bir savaş haliydi. Hepimiz panik içerisindeydik.

Süheyl Atay

Açıkça itiraf ediyorum, 17-18 yaşında bir çocuktum o zaman ve çok korkuyordum. Çok insani bir şey bu... Çok korktuğumu hatırlıyorum. Annemi hatırladığımı, "Anneciğim," filan dediğimi...

Yahya Gergin

Son grup çıktı. Biz arkalarından birkaç adım attığımız anda, ana kapının sol tarafındaki merdivenlerin yanındaki 15-20 kişilik sağ görüşlü öğrenciler slogan atmaya başladı. Onlar slogan atınca başımızdaki amir, "Bunları biz geriye püskürtelim, dağıtalım," diye talimat verdi. Biz de onları yavaş yavaş, yavaş yavaş merdivenlerden uzaklaştırdık. Anladığım kadarıyla polisten kaynaklı bir katliam olmasını istemediler. Biz öğrencilerle gideceğiz ya, polisten katliam olmasını isteselerdi, bu merdivenlerin orada 15-20 kişi slogan atıp da bizi geri çekmezdi.

Ülkücülerin önüne set kuran polis, kampüs kapısından çıkıp Süleymaniye'ye doğru yürüyen devrimci öğrencilerin çevresindeki koruma kalkanını kaldırmıştı.

150 kişilik bu grup birbirine kenetlenmiş, her an bir saldırı beklentisiyle yürüyordu.

Süheyl Atay

O 50-60 metrelik yolu kat etmek çok uzun sürdü. Hatta hâlâ anımsadıkça içimi çok acıtan bir şey var: Ölenlerden Ahmet Turan'ın yanından geçtiğimi hatırlıyorum. Belki ben ondan biraz daha hızlı yürüyerek önüne geçtim. Belki herkes o anda "birden koşalım, uzaklaşalım" diye hissediyordu ama bir yandan da belki işte kararlılık, korktuğumuzu, çekindiğimizi belli etmeme duygusu, bize ağır, kararlı, vakur adımlarla o köşeyi döndürttü ve ilerletti. 100 metre daha yürüdük. O yoldan Süleymaniye'ye giden, herkesin hatırlayacağı bir küçük dönemeç vardır; o dönemeç düz gider, hafif kıvrılır. Tam o kıvrıldığı yere geldim ben... Kıvrıldım. Belki üç adım bu; hayati üç adım... Çünkü orayı dönmeyenler, ya yaralandılar ya öldüler.

İşte vakit gelmişti.

Polisin, ülkücü öğrencilere doğru çekilmesiyle hepten korumasız kalan solcu öğrenciler açık hedef durumundaydı.

Ve hedefi vuracak bomba, bir çığlıkla geldi:

Süheyl Atay

Hayatımın sonuna kadar hafızamdan silinmeyecek bir ses geldi: "Bomba!" diye bağırان bir ses...

Yahya Gergin

Görevli olan iki polis arkadaştan biri, "Bomba!" diye bağırdı.

Enis Yalçın

"Bomba!" diye bağırıldığı anda, bomba üzerimde havada patladı. Gözümü paramparça etti bir anda...

Süheyl Atay

İnanılmaz bir gürültüyle patladı. Hatta ben duvara bir buçuk metre uzaktâ yattığımı hatırlıyorum. Duvarın kenarında kalktım, ne olduğunu anlamadım ama ertesi gün bütün sağ tarafımın çürük içinde olduğunu gördüm. O şiddetle bomba benî duvara vurmuştu. Yaptığım ilk hareket kalkmak ve kaçmak oldu.

Tanıkların ifadesine göre bombayı atan esmer, kısa boylu, hırkalı bir gençti. Beyazıt tarafından solcu öğrencilerin yürümekte olduğu Eczacılık Fakültesi önüne doğru koşarak gelmiş ve tahrip gücü yüksek TNT'yi sol taraftan grubun üzerine fırlatıp merdivenlerden kaçmaya başlamıştı.

Muhittin Cenkdağ

Bu, büyük ses çıkaran bir bomba izlenimini edindik biz... O panik yaratacak, arkadan da çocukları kurşunlayacaklardı, nitekim de öyle olmuş.

Öğrenciler panik halinde kaçışırken, Beyazıt Kütüphanesi tarafında park etmiş arabaların arkasından, grubun üzerine otomatik silahlarla yaylım ateşi açıldı. Yağan kurşunlarla ortalık bir anda kan gölüne döndü:

Emine Hanta

Ben ayağımdan vurulmuştum. Ayağa kalktığımda Beyazıt Kütüphanesi'nin önünden iki kişinin arabadan elini uzatmış tabancayla taradığını gördüm.

Süheyl Atay

Sağımızdan mı, solumuzdan mı, önümüzden mi, nereden geldiğini bil-

mediğimiz, müthiş silah sesleri duyuluyordu. O silah sesleri arasında ya vurulacağız ya uzaklaşacağız, diye düşünerek sadece koştuk.

Ateş kesilince önce öğrenciler, sonra da polis kapandığı yerden kalktı. Birkaç polis, bombayı atıp kaçan gençle ateş açan dört saldırganın peşinden koşmak üzere fırladı. Tam o anda, arkadan gelen bir emirle donup kaldılar:

Yahya Gergin

"Geri dönün!" diye bağırdı. O anda ben kim olduğumu tahmin edemedim. Kaçanları kovaladıktan sonra geriye döndüğümüzde, "Kim böyle arkamızdan bağırdı?" diye sordum. O bağıranın, Komiser Muavini Reşat Altay olduğunu söylediler.

Saldırının bilançosu ağırdı:

Beş öğrenci, bombanın patlamasıyla olay yerinde ölmüştü.

41 öğrenci de yaralanmıştı.

Polis, arka sokaklarda iki silah buldu.

Beyazıt Meydanı akan kanlardan kıpkırmızıydı.

O dönem İstanbul Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin hafızasından ömür boyu silinmeyecek bir sahneydi bu...

Süheyl Atay

Açıkçası nasıl o kadar kararlı ve cesur olabildiğimi bugün bile merakla irdeliyorum ve bulamıyorum. Kan gördü mü bayılıyorum ben... Ciddi bir kan gölü vardı ortada ve yaralanan arkadaşlar vardı. Biri bana ismen seslendi, iki arkadaşla gittik, onu götürdük ama sağ bacağı parçalanmıştı, sonra 90 küsur bomba kıymığı çıkarıldığını duydum bacağından...

Emine Hanta

Panikten sonra bizleri Süleymaniye Hastanesi'ne götürdüler. Yol, Süleymaniye'ye kadar kandı.

Süheyl Atay

Görüldüğü zaman katlanılmayacak görüntüler... Kopmuş kollar... bacaklar...

Erol Mütercimler

O gün de yağmurlu bir gündü. Bütün o yağmur sularının kan deresi olarak aktığını gözlerimle gördüğüm bir gün 16 Mart... Onun için bel-
leğimde çok çıplak... Gözümün önünden hiçbir zaman gitmiyor:

Süheyl Atay

Annem babam beni merak ediyor o gün... Ama başka merak eden annelerden bir kısmı, oğullarını ve kızlarını bir daha göremediler. Benim onlardan tek farkım üç adım daha önlerinde olmamdı. Arkada da olabilirdim.

Yıllar sonra baba olduğum gece iki şeyi çok düşündüm: Biri 16 Mart'ta ölen arkadaşlarımı, ikincisi hayatta olmayan babamı... Benim için çok önemliydi bu...

Saat: 14.30

Öğleden sonra Cumhuriyet Savcısı Muhittin Cenkdağ Beyazıt Meydanı'na geldiğinde katliamın kurbanları hâlâ yerdeydi:

Muhittin Cenkdağ

Beş kişi ölmüş yatıyordu. Bir sürü öğrenci yaralı... Üniversite kapısının önünde bir katliam vardı. Duvarlardaki kurşun izlerine baktık. Bazıları saklı kalmış, onları çıkarttık, balistik muayenelerini yaptırдық. Amatör tabancaların kurşunları değildi bunlar... Uzun namlulu silah olabilir, çok değişik tabancalar olabilir. 1 Mayıs olaylarında Intercontinental'a sıkılan kurşunlar da öyleydi.

Katliamda olay yerinde ölenler, Hukuk ve İktisat Fakültesi'nden Baki Ekiz, Abdullah Şimşek, Murat Kurt, Hamit Akıl ve Ahmet Turan Ören'di.

Ertesi gün, ağır yaralı öğrencilerden Hatice Özen'in, bir hafta sonra da Cemil Sönmez'in ölüm haberi gelecek ve katliam kurbanlarının sayısı yediye yükselecekti.

Öğleden sonra toplanan İstanbul Üniversitesi Senatosu, yeni katliamlar olabileceği gerekçesiyle üniversitenin süresiz kapatılmasını kararlaştırdı.

Başbakan Bülent Ecevit, "Suçlulara demokratik hukuk kuralları içinde hadlerinin bildirileceğini," söyledi. Muhalefet lideri Süleyman Demirel olayı "dehşet verici" olarak tanımladı. MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş ise, "Son derece acı bir şey, çok üzüldüm," dedi.

Saat 16.00

Katliam haberi duyulur duyulmaz İstanbul'un dört bir yanından öğrenciler, topluca merkez binaya giderek sloganlar eşliğinde üniversiteyi işgal etti.

Geceye doğru bahçede toplananların sayısı sekiz bine ulaşmıştı.

Bomba patlarken ortada görünmeyen güvenlik güçleri şimdi takviye birlikleriyle gelmiş, üniversiteyi sarmıştı.

Hilmi Hanta

Üniversite kapatılmıştı. Her taraf kapalı, kilitliydi. Duvarlardan atlandı, bahçeye girildi, kilitli kapıların açılması sağlandı, daha sonra da kalabalık gruplar halinde öğrenciler fakülteyi işgal etti.

Cem Alptekin

Gece boyunca içerde, amfilerde insanlar duygularını, tepkilerini, isyanlarını dile getirdi. Ertesi gün cenazelerinin alınarak tören yapılması amacıyla okulda kalındı. Sabaha kadar kimse uyumadı.

Gece yarısı İçişleri Bakanı Emekli Orgeneral İrfan Özaydınlı, vilayetteki toplantıdan işgal altındaki kampüse geldiğinde öğrenciler kendisine, saldırganların Artvin Yurdu'na kaçtığını, bunun polis telsiziyle merkeze bildirilip müdahale için izin istendiğini ama telsizdeki bir sesin, "Müdahale etmeyin," dediğini anlattı.

Süheyl Atay

Öğrencilerden bir tanesi çok yakınına kadar yaklaştı, "Sayın bakan, arkadaşlarımızı öldürdüler. Katilleri bulun, iki elimiz yakanızdadır," gibi bir şey söyledi. Özaydınlı, "Anlıyorum, başınız sağ olsun," gibi bir cevap verdi. Ama o öfkeyi, o arkadaşın yüz ifadesini mümkün değil unutamam.

“O” Günden Sonra

İstanbul Üniversitesi Katliamı’nda ölenlerin cenazesi 17 Mart Cuma günü, on binlerce gencin katıldığı büyük bir törenle kaldırıldı.

Tam saldırının yapıldığı yerde düzenlenen törende alan, “16 Mart’ın hesabı sorulacak!” sloganıyla inledi.

Hilmi Hanta

Faşizmi lanetleyen, öğrenim hak ve özgürlüklerini talep eden, halkın haklı taleplerini içeren sloganlar atılıyordu.

Cem Alptekin

Büyük bir kortej halinde İstanbul Üniversitesi’nin merkez binasından çıkıldı. Cenazelerin bir kısmı morgdan alınarak memleketlerine yolculuğa çıkartıldı.

Türkiye tarihinin ilk toplu öğrenci katliamının kurbanları çıplak tabutlarla uğurlandı memleketlerine...

Felaketle sonuçlanacak kanlı bir dönemin perdesi böyle açıldı.

Cenaze töreninde faşizmi lanetleyen sloganlar atılmış, her-

kes saldırıdan faşistleri sorumlu tutulmuştu ama kimse yakalamadığı için, saldırıyı kimin ya da kimlerin düzenlediği ismen bilinmiyordu. Oysa saldırgan çok yakınlarda bir yerde, cenaze törenindeydi.

Her katilin, mutlaka suç mahalline döndüğü tezini doğrularcasına 24 saat önce bomba attığı meydana gelmiş, ölümüne yol açtığı öğrencilerin cenazesini izlemişti.

Zülküf İsoot, bu cenazeden sonra yeniden Kars'a, ablasının yanına gitti:

Remziye Akyol

"Zülküf geri geldiği zaman gerçekten çok perişandı, haletiruhiyesi berbat bir şekilde geldi. Son derece gergin ve üzgündü. O gece yatdığı zaman sürekli sayıklıyor, ağlıyordu. "Olmamalıydı... Günah oldu, yazık oldu, çok pişmanım," diye bağıyordu. Ben gidip uyandırıyor-dum kendisini... Ertesi gün eniştesinin nöbetinden istifade ederek dizime yattı, ağlamaya başladı.

"Niye ağlıyorsun, gel anlat bana nedir problem, korkma bir şey olmaz," dedim.

"Söz mü?"

"Söz."

"Yemin et," dedi, yemin ettim.

"Kimseye söylemeyeceksin."

"Söylemeyeceğim."

"Ama bana yardım edeceksin."

"Edeceğim."

Önce bir polis aracıyla gitmek durumundalarmış. Sonradan her nedense polis aracı değil de bir başka minibüsle gitmişler olay yerine... Gittikleri zaman da hiçbir engelle karşılaşmamışlar. Orada arabanın içinde polisler de varmış. Zülküf'ün görevi bomba atmak değilmiş. Polisin biri atacakmış. Orada karar değiştirmişler, Zülküf'e, "Bu bombayı sen atacaksın," demişler. Çok zorlamışlar.

"Allahsızlar, bombayı bana attırdılar," dedi.

O insanların bağırtılarını, o panik, o korku dolu saatleri anlatırken ağlıyordu.

"N'aapsam? Örgütten ayrılmak istiyorum," dedi.

"İtiraf et. Her şeyi konuş, anlat yaptıklarını," dedim.

"Ya bana işkence ederlerse," dedi.

"Sana söz veriyorum, bütün ağırlığımı koyacağım, sana işkence yaptırmayacağım. Gel teslim ol," dedim.

Zülküf İso, katliamı ve teşvikçilerini ele verme kararı almıştı. Ama bu aşamada çok büyük bir hata yaptı.

Dedesinin yaşadığı Elazığ Baskil'e sığınıp bu kararını kendisi gibi ülkücü olan en samimi arkadaşı Latif Aktı'ya açtı.

Remziye Akyol

Örgüte açıkladı. Eh 9 Işık'ta zaten yazar: "Davadan ben bile dönsem, beni de vurun," diyor. Örgüt tarafından infazına karar verildi Zülküf'ün... Bu görevi de Latif'e verdiler. Latif de küçücük bir çay ocağında, daracık bir yerde, bir buçuk metre mesafede gözünü kırpmadan şakağına sıkıyor kurşunu...

Üç buçuk ay sonraki gazetelerde, artık kanıksanan ölüm haberleri içinde, Elazığ'ın Baskil ilçesinde Zülküf İso adlı bir gencin öldürüldüğü haberi vardı.

"Davadan dönünce" en yakın arkadaşı tarafından vurulmuş ve sırlarıyla gömülmüştü.

O öldürüldü ama iki yıl sonra Türkiye bir başka ülkücünün, Ali Yurtaslan'ın itiraflarıyla sarsıldı.

Aydınlık gazetesinde yayımlanan itiraflarında Yurtaslan, "16 Mart Katliamı'nda kullanılan bombayı Abdullah Çatlı'nın getirdiğini, bunu bizzat kendisinden öğrendiğini" açıkladı.

Nitekim bu bombalardan bir başkası, daha sonra Çatlı'nın

yöneticilik yaptığı Ülkücü Gençlik Derneği'nde yapılan arama-da ele geçirilmişti.

Türkiye, Abdullah Çatlı ismini, 16 Mart Katliamı'ndan yedi ay sonra Bahçelievler'de TİP'li yedi gencin katledilmesi eylemiyle duyacaktı.

Erol Mütercimler

1978 başında CHP'nin işbaşına gelmesiyle birlikte bütünlüklü bir eylem planı da uygulanmaya başlandı. Buradaki en büyük kitlesel provokasyon hareketi 16 Mart 1978'dir. Zaten 12 Eylül 1980 darbe sürecinin başlangıç işaretidir bu... Çünkü bana göre MHP 1978'den sonra artık stratejisini askerileştirmiştir. 16 Mart 1978, asıl bir numaralı miltattır. Ondan sonra 12 Eylül 80'e kadarki süreç, artık doktriner boyutta uygulama değildir, doğrudan doğruya askerileşmektir.

Katliamdan dört gün sonra Uğur Mumcu'nun *Cumhuriyet*'teki "Unutulmasın" başlıklı yazısı yakında olacakların işaretini veriyordu:

Biz unutkan bir ulusuz. Olanları bitenleri çabuk unuturuz. Bugün yarın kanlı olaylar için yas tutarız sonra, daha önceki olaylar gibi bu son kanlı olay da unutulur. Ve bu olayların sorumluları, katilleri, kan içicileri, gizli örgüt şefleri, olaylar büsbütün unutulduktan sonra, bir yenisini, sonra bir başkasını yaratmak için pusuya yatarlar.

O pususu 15 yıl sonra bu satırların yazarını da hedef alacak ve Uğur Mumcu, peşine düştüğü sorumluların, katillerin, gizli örgüt şeflerinin bir başka bombasıyla katledilecekti.

16 Mart Davası ilk kez 1978 yılında açıldı.

Davayı açan, 1 Mayıs 1977'de Taksim'de düzenlenen katliamı da soruşturan Cumhuriyet Savcısı Muhittin Cenkdağ'dı.

Cenkdağ'ın hazırladığı iddianameye göre saldırı tam profesyonel işiydi:

Muhittin Cenkdağ

Bu tertibin arkasında yalnız ölkücü azınlık değil başka gruplar da var. Mesela bomba, o tabanca mermileri... Bunlar amatör insanların taşıdıkları silahlar değil. Tam ispat edilemeyince söylenemiyor ama profesyonel insanlar tarafından kullanılan silahlar bunlar...

Cenkdağ, 16 Mart Katliamı'nı planlayıp uygulamak suçlamasıyla beş ölkücü hakkında ağır ceza mahkemesinde dava açtı. Bunlar Ölkü Ocakları Derneği ve MHP gençlik kolları yöneticileriydi.

Sanıklardan biri de Mehmet Gül'dü:

Mehmet Gül

Ben Ölkü Ocakları başkanıydım. Bundan dolayı da bir baktık ki, benimle beraber, pek çok ölkücü liderin ismi geçmiş. Otuzun üzerinde isim verilmiş, "bunlar ya yapmışlardır ya yaptırmışlardır" mantığıyla... Hepimiz alındık tabii ki götürüldük, sorgulandık ama böyle bir şey çıkmadı. Buna rağmen bizi mahkemeye verdiler.

Bir süre sonra sıkıyönetim mahkemesine devredilen dava da beş ölkücü sanık, delil yetersizliğinden beraat etti.

Ve "16 Mart dosyası" 1984 yılında akıllarda yanıtlanmamış pek çok soru bırakarak kapandı.

Mehmet Gül

İşin doğrusu, o dönemin şartlarında biz şunu düşündük: "Bunu ne bir sol örgüt yapabilir ne de biz yapabiliriz. Bünyemiz de, hedefimiz de buna müsait değil. Bunu olsa olsa, Türkiye'deki birtakım odakları hareket noktası alıp kargaşaya götürmek isteyen dış güçler -ki bunların içinde farklı devletlerin gizli servisleri de olabilir- yapmış ve işi şuraya ya da buraya yüklemiş olabilirler.

Aradan on yıl geçti.

Bombalamada arkadaşlarını yitiren hukuk öğrencileri bu on yıl içinde mezun olup cüppe giydiler ve katliamın onuncu yıldönümü olan 1988'de yeniden suçluların peşine düştüler.

Cem Alptekin

Diğer arkadaşlarla birlikte dedik ki: "Bu dosya karanlıkta kalmaz, kalmamalı. Biz bu dosyayı açmalıyız. Bu dosyayla, bize çektirilen acıların cezalandırılmasını, bizim gençliğimize uzanan acımasız elin kırılabilmesini sağlayacak bir yolu açmalıyız. Çünkü biz bunu yapmazsak bizden sonraki jenerasyon, gene benzer acıları çekecek. Bir yerde buna 'dur' denmeli."

16 Mart Davası'nın en önemli tanığı bu girişim üzerine ortaya çıktı.

Bombayı atan Zülküf İso'tun ailesi çıkagelip her şeyi anlattı:

Remziye Akyol

Başlarda konuşmadım, korktum açıkçası... Sonradan düşündüm, artık benim eşim asker değildi, emekli olmuştu. "Korkacak neyim var?" dedim. Ve karar verdim yardımcı olmaya... Kardeşimden duyduklarımı anlatmaya çalıştım.

Davanın seyrini değiştirecek bu tanıkla 16 Mart'ın avukatları savcılığa suç duyurusunda bulunup davanın yeniden görölmesini istediler.

Ve 1995'te, yani katliamdan 17 yıl sonra dava yeniden açıldı.

Bu kez suçlama sıradan bir cinayet değil, "Türkiye ahalisini silahlandırarak çatışmaya teşvik"ti.

Davanın sanık koltuğunda ise idamı istenen iki kişi vardı:

İsot'la birlikte bombalama eylemine giden Lâtif Aktı'yla eski polis memuru Mustafa Doğan...

Latif Aktı, zaten İsot'u vurmaktan mahkûm olmuş ve sekiz yıl yatmıştı.

Polis Mustafa Doğan'ın ise izi bulunamadı. Emniyet, önce böyle birinin olmadığını söyledi; sonra Mustafa Doğan adında onlarca memur bulunduğunu belirtti. En sonunda da bir süre görev yaptıktan sonra polislikten atıldığını bildirdi.

16 Mart Katliamı'nın altında aranan derin devlet parmağı, 1996'da uzak bir otoyolda kanadı.

Susurluk kazasıyla bu kanlı yapbozun kimi eksik parçaları tamamlandı.

İstanbul Üniversitesi'ne atılan bombayı temin eden Abdullah Çatlı'nın, 1980 öncesi MİT tarafından çeşitli eylemlerde kullanıldığının resmen açıklanmasıyla davanın seyri değişti.

Katliamdan 18 yıl sonra meydana gelen kazanın ardından Abdullah Çatlı'nın telefon kayıtları incelendiğinde İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde bir şube müdürüyle beş kez görüştüğü ortaya çıktı.

Terörle Mücadele'nin başındaki o müdür, tanıdık bir isimdi: Reşat Altay...

16 Mart Katliamı'ndan sonra katilin peşinden koşan polis memurlarına, "Durun!" diye bağırdığı söylenen komiser muavini...

Mahkeme, avukatların talebi üzerine Emniyet ve MİT'ten Çatlı'yla ilgili bilgi istedi. Çatlı'nın adının karıştığı Abdi İpekçi

cinayeti, Bahçelievler Katliamı, MHP ve ülkücü kuruluşlar davasının dosyalarını istedi.

Böylece neredeyse kapanmak üzere olan 16 Mart dosyası, bir anda Türkiye'yi 12 Eylül'e sürükleyen perdeyi kaldıracak bir dava niteliği kazandı.

Artık duruşmada yargılanan herhangi bir cinayet değil, derin devletti.

Remziye Akyol

Bizim çocuklar bir maşaydı. Zülküf bir maşaydı. Kullandılar Zülküf'ü... Esas üst seviyedekiler bunları açıklamalıydı.

Ancak açıklamadılar.

Tersine bazı gizli belgeleri açıklayan avukat Cem Alptekin hakkında dava açtıldılar. Bunun üzerine dava avukatları, polisin ve MİT'in gereken bilgileri mahkemeye göndermediği ve kendilerini dava ettiği gerekçesiyle duruşmalardan çekildi.

Hilmi Hanta

Bu davada ulaştığımız deliller, karşımıza sanık olarak kişileri çıkarmadı ama belli kurum ve kuruluşlarla organize bir yapının mevcudiyetini ortaya çıkardı. Bu çerçevede baktığımızda ve yaygın söylentiye göre de biz, bu olayın bir kontrgerilla faaliyeti, bir Gladio faaliyeti olduğu sonuç ve kanaatine vicdanen ulaştık.

16 Mart'ın üzerinden çeyrek asır geçti.

Katliama tanık olan öğrenciler birer yetişkin oldular.

Lakin hayatlarının seyrini değiştiren bu olayı ve yitirdikleri arkadaşlarını hiç unutmadılar.

16 Martlarda sırtlarına çocuklarını vurup ağarmış saçlarla yine aynı saatte, aynı meydanda toplanır oldular.

Yaşlanmayan fotoğrafların önüne çiçekler koyup katillerini bulmayan adalete isyan ettiler. Unutturmamaya ant içtiler.

Madalyonun öbür yüzüne gelince...

Saldırıdan sorumlu tutulanlar, suçluluğundan kuşkulanan ama yargılanamayanlar, yargılanmak üzere aranıp bulunamayanlar...

Davanın savcısına göre onlar daha şanslıydılar:

Muhittin Cenkdağ

Onlar hepsi üniversiteyi de bitirdiler. Bazı köşeleri tuttular, Meclis'e kadar girenler de oldu aralarında...

Mehmet Gül

Bununla ne bizim ne herhangi bir meşru gücün ilgisi olamaz. Türk devletinin asla ilgisi olacağına inanmıyorum ben... "Kontrgerilladır, polistir, faşistlerdir vs." Bunlar o günün şartlarında ortaya atılan basit iddialar... Bunun daha derinine gitmeleri gerekir. Yanlış yerde arandığı için de bulunamamıştır.

Süheyl Atay

Ben inanıyorum ki, bizim farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda tanıdığımız ve sağ görüşlü diye tanımladığımız çocuklar, o olayı planlayan, programlayan insanlar değillerdi. O olaydan haberleri falan da yoktu. Hatta muhtemelen o olayı yaşadktan sonra ciddi bir hesaplama içine girdiler. Belki davadan dönenler vuruluyordu, belki dönenler oldu, dönmek isteyenler oldu. Belki devam edenler oldu ama onlar da bir acıyı bizim gibi taşıdılar. Buna inanıyorum. Dolayısıyla hesap sorulması ya da hesap vermesi gereken insanlar asla onlar değil...

Cem Alptekin

Burada çıkacak bir ipucu, çorap söküşü gibi bu operasyonun arkasındaki dış güçlere kadar vardırılabilir.

Türkiye'nin ilk ve en büyük öğrenci katliamının hedeflerinden yedisi çıplak tabutlar içinde gömüldü.

Enis Yalçın'ın tek gözünü alan bombanın şarapnel parçaları, Emine Hanta'nın bacağına, Süheyl Atay ve diğerlerinin ayaklarında duruyor hâlâ...

16 Mart'la açılan kanlı dönemde, iki buçuk yıl içinde altı bin kişi öldürüldü.

Bütün engellemelere rağmen arkadaşlarıyla birlikte bu kilit davayı ısrarla sürdüren avukat Cem Alptekin sanık durumuna düştü.

Bombayı bulan Abdullah Çatlı yargılanamadan öldü.

Bombayı atan Zülküf İso konuşamadan öldürüldü.

Katliamdan yargılanıp beraat eden Mehmet Gül, yıllar sonra MHP milletvekili olarak TBMM'ye girdi.

Polisi durdurup saldırganları kolladığı öne sürülen Reşat Altay ise terfi edip Bursa Emniyet Müdürlüğü'ne kadar tırmandı.

TARİHÎ ÖPÜŞME

6 Kasım 1983 Pazar

ANAP kazandı

Tek başına iktidar ☐ *HP ikinci, MDP*
çoğunluğu Özal'da ☐ *üçüncü parti oldu*

Tek başına iktidar çoğunluğu Özal'da

HP ikinci,MDP üçüncü parti oldu

Resmi olmayan oy cranları

%45

%30

%24

Kesintişen milletvekilleri

ANAF
213

HP III

MDI
66

MDP'den aday olan Turizm ve Tanıtma Bakanı İlhan Evliyaoğlu, İmar ve İskân Bakanı Ahmet Samsunlu, Genel Sekreter Yardımcısı Ertan Kurusu milletvekili seçilemedi.

Başbakan Bülend Ulusu, Gümrük ve Tekel Bakanı Cafer Tayyar Sadıqlar, Turizm ve Orman Bakanı Sabahattin Özбек, Milli Savunma Bakanı Haluk Ravulken MDP'den parlamentoya girdiler.

Milliyetçi Demokrasi Partisi 29, Halkçı Parti 15, Anayasacı Parti 4 ilde hiç çıkaramadı.

Major Moves By selling cars alone, most dealerships are unable to give Target's AutoMart (Pittsburgh, Pa.) the same sales volume. That's why it's offering a franchise to sell cars and accessories through its own dealerships. The franchise fee is \$10,000, and the initial investment is \$100,000. For more information, call Target's AutoMart at (412) 761-1000.

IT'S A DEAL Some dealerships are looking for a franchise to sell cars and accessories through their own dealerships. The franchise fee is \$10,000, and the initial investment is \$100,000. For more information, call Target's AutoMart at (412) 761-1000.

IT'S A DEAL Some dealerships are looking for a franchise to sell cars and accessories through their own dealerships. The franchise fee is \$10,000, and the initial investment is \$100,000. For more information, call Target's AutoMart at (412) 761-1000.

[illegible]

Net sonuç...

VALCIN DOLAN

[illegible][illegible]

NEW ZATAN GÖLLÜMİŞİNE* — Aşağıdaki
tarihi mahallatın eski kütüphanelerinde bulunan eski kütü-
phane, (Program: KÜTA KÜTÜ)

MAP GENEL	HP GENEL
<u>MERKEZİ</u>	<u>MERKEZİ</u>
Şişin:	Calp:
Bu	Koali-
şen	hayır
şillettir	deme-

Ekim 7, Sayfa 1

**MHP GENEL
MERKEZİ**
**Tahminler
200'ün
üstünde
başladı**

Geçiş Dönemi

[illegible]

ingénieur, géomètre, statisticien et maître-huronnier apurien, au remarquable sens du rythme, gentil, drôle, écolo.

[illegible]

“O” Günden Önce

“Ülkemizde mevcut tüm siyasi partiler bugünden geçerli olarak feshedilmiştir.”

12 Eylül’den bir yıl, bir ay, bir hafta sonra Orgeneral Kenan Evren’in bu konuşmasıyla Türkiye’nin en köklü partileri tabela indirdi.

Ülkeyi yöneten Milli Güvenlik Konseyi eski partilerle liderleri tamamen maziye gömmekte kararlıydı.

Eski partiler kapatılıp liderlerine siyaset yasağı konulurken, askerî yönetim yeni partiler için düğmeye bastı. Sağda ve solda iki büyük, bir de ortada küçük olmak üzere en fazla üç partili bir sistem arzuluyorlardı.

Evren, bu arzuyu şöyle dillendiriyordu:

“Baktık, Amerika’da iki parti var, İngiltere’de iki parti var. Biri iniyor, biri geliyor, biri gidiyor, biri geliyor ve orada bir problem olmuyor.”

Milli Güvenlik Konseyi, seçimden sonra iktidara gelmesini planladığı merkez partinin başına, kendisine en yakın ismi seçmişti: Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı, Başbakan Bülend Ulusu... Ancak Evren’e göre Ulusu bu görevi gönülsüz kabul etmişti:

“Biz fazla ısrar edince, ‘Peki,’ dedi ama ikide bir, ‘beni bundan muaf tutsanız,’ diyordu. Biz de, ‘Merak etme, başbakanlığı nasıl becerdin bunu da becerirsin,’ diye zorluyorduk. Nihayet

son zamanda geldi, 'Efendim, tansiyonum 19'a çıktı. Gece uyuyamıyorum,' dedi. Çok dürüst bir arkadaşımızdır, çok hassastır ufacık bir şeyden alınır, üzülr. Konsey üyesi arkadaşlarla toplandık. 'Bu yüzden bir arkadaşımızı kaybetmeyelim. Ne yapalım, başka birisini buluruz,' dedik."

"Başka biri" çabuk bulundu.

Asker kökenli, NATO'da çalışmış, büyükelçilik de yapmış bir diplomat olan Turgut Sunalp bu iş için biçilmiş kaftandı.

Sunalp ikna edildi ve yeni partinin başına getirildi.

Partinin adı Milliyetçi Demokrasi Partisi'ydi.

Müdahaleden iki buçuk yıl sonra "askerin partisi" tabela asarken herkes heyecan içindeydi.

Basında ve kamuoyunda, horoz amblemlili partinin liderine "yeni dönemin başbakanı" gözüyle bakılıyordu.

Cüneyt Arcayürek

Askerler bir anayasa yaptı, ulusumuz 92,5 [yüzde] bu anayasayı onayladı. Öyleyse askerlerin teşvikiyle, isteğiyle, itmesiyle kurulan bu partiye de milletin oy vereceği ihtimali üzerinde duruluyordu.

Sağdaki MDP'nin karşısına çıkacak sosyal demokrat parti de o günlerde belli oldu. İsmet İnönü'nün özel kalem müdürlüğünü yapmış başbakanlık müsteşarlığından emekli Necdet Calp, Halkçı Parti'yi kurma talebiyle başvurdu ve vize aldı.

Askerler yelpazenin iki ucunu, güvendikleri iki isme teslim etmişti. Artık gönül rahatlığıyla seçime gidebilirlerdi.

Tam bu sırada hiç hesapta olmayan biri çıkageldi.

Başbakan yardımcılığından istifa edip Side'ye çekilen Turgut Özal...

Evren, Özal'ın sahneye çıkışını şöyle anlatıyor:

"Konsey üyesi arkadaşlarla beraberdik, Özal geldi, 'Ben siyasi parti kurmak istiyorum,' dedi. 'Özal, sana ben daha evvelden

sordum, sen hayır demiştin. Şimdi nereden çıktı bu?’ dedim. ‘Efendim beni çok zorluyorlar. Kendimi deneyeceğim,’ dedi. Se-verim ben de Özal’ı; sempatik adamdır, çalışkan adamdır, bu iş-leri de bilir. ‘Peki, kur ama senin geçmişinde kötü bir anı var,’ dedim, ‘sen Erbakan’ın partisinden, İzmir’den aday olmuştun, eğer kuracağın parti gene o yolda bir parti olursa ve adaylarını da hep öyle kimselerden seçersen, bil ki kapatırız senin partini,’ dedim. ‘Yapmayacağım efendim,’ dedi. ‘Eh peki öyleyse,’ dedik, müsaade ettik. ANAP öyle kuruldu.”

Ali Baransel

Özal’ın parti kurmasına sıcak bakarken Sayın Evren, Turgut Sunalp’in partisinin iktidara geleceğini düşünüyordu. Dolayısıyla Özal’ı iktidara koşabilecek biri olarak pek düşünmüyorlardı.

Mehmet Keçeciler

Özal, bütün kuvvet komutanlarıyla, konsey üyeleriyle görüştü. Geldik-ten sonra bize şöyle anlattı: “Bize mutavassıt bir parti olarak izin verdi-ler. ‘Mutavassıt’ yani aracı bir parti olarak... Bizim 40-50 milletvekilli bir parti olacağımızı düşünüyorlar.” Bir sol, bir sağ parti, bir de arada liberal bir parti... Bu parti de zaman zaman solla, zaman zaman sağla ortaklık kurmak suretiyle rejimdeki tikanıklıkları önler, diye düşünmüşler.

Turgut Özal, Anavatan Partisi’nin kuruluş dilekçesini içiş-leri bakanına verirken Konsey’in aklındaki üçüncü parti de bu-lunmuş oluyordu.

Ortanın sağ ve solundaki iki güçlü partinin arasında ANAP’ın merkezdeki “buçuk parti” olacağı ve koalisyon ortağı olarak rejimi dengeleyebileceği düşünülüyordu...

Bu üç parti dışında başvuran partiler ya kapatıldı ya kuru-cuları veto edilerek seçime girmesi engellendi.

Aralarında Süleyman Demirel, Deniz Baykal, İhsan Sabri Çağlayangil, Hüsamettin Cindoruk'un da bulunduğu kimi eski siyasiler de Zincirbozan'a sürgüne yollandı.

Şimdi, dönemin yaygın tabiriyle, "Demirel'in tapulu arazi-sine Özal kendi gecekondusunu kuracaktı."

Kampanya, seçime üç hafta kala başladı. Özal'ın ilk konuş-maları, eski siyasetçilere yönelik suçlamalardı:

"Milletimiz geçmişte her şeyi vaat eden fakat hiçbir şeyi yapamayan politikacılardan bıkmıştır. Sizi temin edeyim ki eğer önümüzdeki beş senede Türk ekonomisi tam anlamıyla düzlüğe çıkamazsa hiçbir kuvvet Türkiye'yi 12 Eylül öncesin-den daha kötü bir anarşiye düşmekten kurtaramaz."

MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp ise seçim maratonunu İzmir'den başlattı. Mitingi izleyecek gazeteciler arasında Cüneyt Arcayürek de vardı:

Cüneyt Arcayürek

Çok güçlü, kendinden emin adımlarla ilerleyen büyük bir parti havasıyla İzmir'e indik. Tabii tamamen iktidara gelmişler gibi, makamlar; kol-tuklar, bakanlıklar paylaşılmış. İsimleri lazım değil, ben birçoğunun han-gi makama geleceğini kendilerinden duyduğum için biliyorum. Ertesi gün miting var. Büyük bir kürsü kurulmuş, orada Sunalp Paşa ko-nuşacak.

Turgut Sunalp hayatının ilk siyasi konuşması için kürsüye çıktığında alan dolmuştu gerçi ama paşanın heyecanı yatışma-mıştı.

Konuşmasına, "Sevgili Ege, İzmirli hemşehrilerim. Burada toplanan sizleri ve bütün Egelileri candan selamlarım," diye baş-ladı.

Alanda, "Başbakan Sunalp" sloganları atılıyordu ama baş-bakan adayının konuşması, hiç heyecan vermiyordu. Donuk bir

tonla, heyecansız konuşuyor, dinleyenlerde hayal kırıklığı yaratıyordu.

Kenan Evren

Siyasetin içinde yetişmek lazım. Dışarıdan gelen bir insan birdenbire bu işe atılınca askerliğin verdiği alışkanlıklarla hareket ediyor. Sunalp de öyle hareket etmeye başladı. Öyle olunca da tabii halkta bir reaksiyon doğdu. Mesela puro içerek kürsüye çıkıyor. Kokteyller veriyor, elinde viski bardağı... Bu görüntüler ve bazı konuşmaları reaksiyon doğurdu etrafta... Bir de halk benimsemedi.

Sunalp, İzmir'de ilk mitingin sancılarını yaşarken aynı gün, aynı saatlerde Turgut Özal da seçim kampanyasını Erzurum'dan başlatıyordu.

İki lider arasındaki fark, daha ilk günden ortaya çıktı. Sunalp ne kadar tutuk, mesafeli ve soğuksa, Özal o kadar heyecanlı, atak ve sıcaktı:

Halil Şıvgın

İlk başlangıç mitingimizde kalabalık son derece iyiydi, heyecanlıydı. Ama Turgut Bey de aynı derecede heyecanlıydı.

Mehmet Keçeciler

Beş dakika konuştu ama kulaklarına kadar kızardı, kıpkırmızı oldu. Konuşmayı bitirdi, aşağıya indik otobüsün içerisine, "Çok güzel oldu. Fevkalade," dedim. "Yok, beni kandırma," dedi. "Bu böyle başlar," dedim.

Mitinglerin yanı sıra televizyon da, daha ilk günden itibaren Özal'ın en güçlü silahına dönüştü.

Asker kökenli ve halka mesafeli Sunalp karşısında Ameri-kanvari bir kampanya yürüten Özal, televizyon tanıtım filmle-rinde ısrarla halkın içinden bir sivil olduğunu vurguluyor, puan topluyordu. ANAP'ın reklam filminde Özal şöyle tanıtılıyordu:

“Kimdir Özal? Bizden farklı biri mi? Hayır, değil. Özal içi-mizden biridir. 56 yaşında, üç çocuk, iki torun sahibi bir aile babasıdır. Mütevazı, sakın ve çok çalışkan bir vatan evladı...”

Sonunda kampanyanın en can alıcı günü gelip çattı.

22 Ekim'de saat 21.00'de üç lider TRT stüdyosunda bulu-ş-tular.

İlk kez renkli ve canlı yayınlanacak bu açık oturum için TRT günlerdir hazırlanıyordu.

Açık Oturum'u Hüsamettin Çelebi yönetecek, rejî masasın-da ise kurumun deneyimli yönetmeni Musa Çözen oturacaktı.

Ancak televizyon haber müdürü, yayından hemen önce yönetmene yukarının bir talimatını ilettili

Musa Çözen

Dedi ki, “Musa, büyüklerimizin bizden bir ricası var. Büyüklerimiz sa-yın paşamızı daha ön planda tutmamızı istiyorlar. Bir de Turgut Paşa-mızın tikleri var: Sinirlendiği zaman o tikler daha fazla artıyor, onu da görmeyeceğiz.”

Ve Açık Oturum başladı.

Bütün ülke ekran başındaydı.

Sunalp'in konuşması uzun ve sıkıcıydı.

ANAP lideri Özal ise köprüyü satma gibi birbirinden ilginç projeleri anlatmaya koyuldu.

Sakin ve inandırıcı bir ses tonuyla konuşuyordu, ancak gö-rüntüsünde bir tuhafılık vardı.

Musa Çözen

20-25. dakika civarıydı. TRT binasının dışında arka kapıya park etmiş haldeki naklen yayın aracındaydık. Haber Dairesi Başkanı Ercan San bağırarak içeri girdi: "Ne yapıyorsunuz siz kardeşim, telefonlar kilitlendi. Bu Turgut Özal'ın görüntüsü kapkaranlık çıkıyor. Beni çıldırtmayın düzeltin!" dedi.

Anlaşılan Sunalp'ın kusurlarının gizlenmesini emredenler, Özal'ın ise sevimsiz bir görüntü vermesini istemişlerdi.

Özal'ın ışığı düzeltildi, ancak bu kez de programda hemen yanında oturan Halkçı Parti lideri Necdet Calp'ten hiç beklemediği bir salvo yedi:

Turgut Özal: Efendim şimdi köprü meselesi önemli bir mesele... Aslında anlaşılmayan nokta şu: köprünün bir geliri var, diyelim ki altı milyar. Biz diyoruz ki halkımıza, "Bu altı milyarı biz size verimiz."

Necdet Calp: Halkımın malının gelirini niye onlara vereyim ben? Olmaz öyle şey. Satamazsınız efendim.

T.Ö.: Biz satarız, hem de çok iyi satarız. Alan da çıkar.

N.C.: Satamazsınız beyefendi, satamazsınız.

T.Ö.: Gayet de rahat satarız.

N.C.: Lafta satarsınız.

T.Ö.: Gelirini satıyoruz yani gelirini...

N.C.: Bir dakika, kaç yıllık gelirini satıyorsunuz? İlanihaye mi?

T.Ö.: İlanihaye... O fiyata satarız.

N.C.: Haydi efendim güldürmeyin, güldürmeyin...

T.Ö.: Siz de alırsınız, siz de alırsınız.

N.C.: Benim bankerde on param yok ama...

T.Ö.: Tabii biliyorum onları.

N.C.: Olmadığını biliyorsun ama bir beyanında benim yedi milyonum varmış...

Hüsamettin Çelebi: Evet devam edelim isterseniz çünkü...

N.C.: Hayır efendim, devam edelim burada Sayın Özal'ı yakalamışken bu işi de açıklığa kavuşturalım. Şimdi *Milliyet* gazetesinde kendisinin beyanı olarak yedi milyon lira benim bankerde param varmış. Yedi liram yok.

T.Ö.: Ben memnun oldum, çünkü birisi söyledi, dedi ki, "Sayın Calp, böyle böyle yapmış." Ben de, "Sayın Calp'le o konuların kanununu hazırlıyorduk, öyle bir şey yapmasına inanmam," dedim. Demek ki yapmamışsınız, çok memnun oldum.

N.C.: Ama siz inanmadığınız bir şeyi olmuş gibi nasıl söylüyorsunuz?

T.Ö.: Birisi bana anlattı, onu söylüyorum.

N.C.: Siz bir genel başkan, sorumlu bir kişi olarak birisinin anlatmasıyla nasıl bahsedebiliyorsunuz?

Yayının, gecenin ve seçimin kaderinin değiştiği andı bu...

Bütün hazırlık Sunalp'in ekran zaferi için yapıldığı halde paşa stüdyoda adeta ezilmiş, buna karşın, "Köprüyü sattırmam," diye Özal'a meydan okuyan Necdet Calp'in yıldızı parlamıştı.

Yine de Özal, ekranı kullanma yeteneği ve ikna edici anlatımıyla seyircinin ve seçmenin desteğini almayı başarmıştı.

Bunun etkisini hemen ertesi gün hissedecekti:

Hüsnü Doğan

İlk televizyon açık oturumundan sonra Kütahya doldu taşı. Arkasından aynı gün Afyon'a gittik, Afyon doldu taşı ve bütün arabalar özellikle kamyonlar, otobüsler selektör yapmaya başladı. Halk yollara döküldü.

Mehmet Keçeciler

Halk bizi kenara çekip kulağımıza şöyle diyordu: "Sessiz ve derinden girdin. Başınıza bir iş çıkartmayın. Sandığı bulun. Sandığa muhakkak ulaşın."

Halil Şıvgın

Turgut Bey'in bize çok güzel bir tavsiyesi vardı: "Mümkün olduğu kadar sessiz gidelim." Ona da birtakım tavsiyeler, telkinler olmuş. "Aman gürültü çıkmasın, sessizlik içinde sandığa ulaşalım." Stratejisi buydu.

Ancak ne kadar sessiz ve derinden gitseler de görünen köy kılavuz istemiyordu. Askerî yönetimin adayları olan Sunalp'in kitleleri sürükleyemediği, buna karşın liderliği kerhen kabul edilen Özal'ın hızla tırmandığı ayan beyan ortadaydı.

Seçime artık üç gün kalmıştı.

Mutlaka bir şey yapmak ve Özal'ın önünü kesmek gerekiyordu.

Sunalp, kendisini kurtaracak bir formül buldu ve Evren'in kapısını çaldı:

Kenan Evren

"Hiç bizim partiyi methedecek yahut öne çıkaracak bir konuşmanız yok," dedi. "Ben cumhurbaşkanıyım," dedim, "nasıl yaparım bunu?" Çok ısrar etti. Bir seferinde geldi, yaptığı çalışmalar hakkında izahat verirken, "Efendim ne olur bize destek olan bir konuşma yapsanız," dedi. Bir konuşma hazırladım ben; ama gene bu partiyi inzam eden, yani ona yönelen bir şey yoktu.

Cumhurbaşkanı Evren her şeye rağmen tarafsız kalması gerektiğini düşünüyordu. Ancak o günlerde bu düşüncesini değiştiren bir şey oldu.

Paşayı kızdıran şey, Özal'ın televizyon için hazırlattığı bir propaganda kasetindeki, "Keban Barajı'ndan İstanbul Köprüsü'ne kadar pek çok dev esere imzasını atmıştır" cümlesiydi.

12 Eylül döneminin bütün olumlu icraatını Özal'a mal eden bu sözler Evren'i sinirlendirdi. Sunalp'in ısrarlarının üze-

rine Özal'a yönelik bu kızgınlık da eklenince demecini iyice sertleştirdi.

4 Kasım günü öğleyin, seçime 40 saat kala kamera karşısına geçti ve zehir zemberek bir konuşma yaptı.

Konuşmasının bir yerinde şöyle diyordu:

1980 ve 1981 yıllarında ekonomik durumun düzelmesini kendilerine mal edenleri, ekonominin tabii kanunlarını bu memlekette yalnız kendisinin bildiğini söyleyenleri, (...) ortadireği yalnız kendilerinin ayakta tutabileceğini, neredeyse köy yollarına varıncaya kadar asfalt yapacaklarını, bir ekip çalışmasıyla değil, ancak kendisinin bunları gerçekleştirebileceğini ve daha birçok tatlı vaatleri dinlediniz.

12 Eylül'den sonra alınmış bütün kararların Milli Güvenlik Konseyi'nin tasvibinden geçtiğini, tasvip edilmeyenlerin yürürlüğe konmadığını bildikleri halde, daha iktidara gelmeden şimdiden bu şekilde hilaf-ı hakikat beyanda bulunanların bundan sonra ne yapabileceğini takdirlerinizi sunmak isterim.

Turgut Özal, Evren'in sert bir konuşma yapacağını öğrenmiş ancak içeriğini haber alamamıştı.

Konuşmayı Tekirdağ'da bir lokantada dinledi.

Dinlerken yüzünde bir çizgi bile oynamıyordu.

Halil Şıvgın

ANAP, doğrudan hedef alınmış durumdaydı o konuşmada... Ve tabii Turgut Bey de böyle bir konuşma beklemiyordu bana göre... Şok oldu diyebilirim.

Şimdi Özal, askerî yönetimin liderinin açık hedefi durumundaydı.

Başından beri büyük dikkatle sürmeye çalıştığı araba gidip duvara çarpmıştı.

Bir anda Ankara'dan "ANAP kapanacak" söylentisi yayıldı. Ülke çapında gergin bir rüzgâr esti.

Seçime saatler kalmıştı.

Artık her şey, herkes susacak, sandık konuşacaktı.

"O" gün, söz sırası seçmendeydi.

“O” Gün
6 Kasım 1983 Pazar
Saat: 08.00

6 Kasım günü 20 milyon seçmen büyük heyecan içinde sandığa koştu. “O” gün, üç yıllık askerî yönetimden demokrasiye geçişin ilk basamağıydı.

Cumhurbaşkanı Evren, oyunu Ankara Çankaya İlkokulu’nda, yüzlerce basın mensubunun patlayan flaşları altında kullandı.

Ali Baransel

Erkenden gittik ki o kuyruğa girmiş insanların önüne geçmesin, onları rahatsız etmesin... Hakikaten sandıklar açıldığında yani oy verme işlemi başladığında Sayın Evren sandığın ilk oy kullanıcısı olarak önümdedydi.

Kenan Evren

Sunalp’in partisine verdim oyumu tabii...

Saat: 17.00

ANAP lideri Turgut Özal oyunu İstanbul’da kullanmış ve sandıklar kapandıktan sonra Ankara’ya doğru yola çıkmıştı. Yanında kardeşi Korkut Özal vardı.

Korkut Özal

Onların niyeti uçakla Ankara'ya gitmekti önce... Ben, "Abi," dedim, "bu gece arabayla gidelim, şöyle seçim neticelerini ve halkı göre göre gidelim." Allah razı olsun, kabul etti, ben şoförlüğünü yaptım, o da yanıma oturdu ve ilk netice açıklandığında Düzce'ye kadar gitmiştik. Ben, neticeleri almadan yorum yapmadım. Oradan parti genel merkeze telefon etti.

Halil Şıvgın

Aradı. Ben de kendisine ilk sonuçları verdim. "Nasıl görüyorsun?" dedi. "Bizim tahmin ettiğimiz üzerinde bir oy patlaması olacak gibi gözüküyor," dedim.

Korkut Özal

İlk gelen neticeleri görür görmez, ben, "Tek başına iktidarsın," dedim. Fazla hesap yapmaya lüzum yoktu, görünüyordu. "Allah senin bu seçimleri kazanmanı murat ettiği için bu böyle oldu," dedim. Altı ayda kurulan bir parti gelecek, Türkiye'de bu zor koşullarda birdenbire iktidar olacak.

Saatler ilerledikçe seçimin sonucu hemen hemen belli oldu: ANAP sandığın tartışmasız galibiydi.

Sunalp'in partisi MDP ezilmiş, Calp'in Halkçı Partisi ise sol oyları toplamayı başarmış ve ikinci parti olmuştu.

Kardeşinin kullandığı eski Mercedes'le Ankara'ya gelmekte olan adam, Türkiye'nin yeni döneminin başbakanıydı.

Peki ya Çankaya? Orada neler oluyordu?

Seçimin sonucunun anlaşılmasından sonra herkesin aklındaki soru buydu.

Kendi adayı olan Sunalp'ın sandıkta silinip gitmesine Kenan Paşa'nın tepkisi ne olacaktı?

Kenan Evren

Üzüldüm. Kendi seçtiğimiz birisinin, böyle muvaffak olamayışına üzüldüm ama biz de zaten onun farkına varmıştık. Bazı konuşmalarından dolayı aramızda konuşurken arkadaşlarla, "Yahu olmadı bu iş, berbat etti bu işi," dedik.

Gece, ANAP Genel Merkezi, askerin seçim sonuçlarına bir tepki verebileceği endişesiyle diken üstündeydi.

Tam bu ortamda korkuyla beklenen dedikoduyu bir gazeteci getirdi.

Halil Şıvgın

Bir gazeteci arkadaşım geldi. "İktidara sizin geleceğiniz kesinleşti ama askerde bir hazırlık var, size iktidarı vermeyecekler," dedi.

ANAP Genel Başkan Yardımcısı Halil Şıvgın, başta buna inanmak istemedi ancak Evren'in Özal'ı eleştiren konuşması hâlâ kulaklarında çınlıyordu. Emin olmak için araştırmaya karar verdi:

Halil Şıvgın

Bir arkadaş çağırdım. "Git, Genelkurmay'ın etrafında bir dolaş da gel. Bir çalışma var mı, ışıklar yanıyor mu, bir bak," dedim. Beş dakika sonra ona güvenemedim, bir arkadaşı daha yola çıkardım. Beş-altı dakika geçtikten sonra bir arkadaş daha... Üçü de aynı yere gittiler, geldiler dediler ki, "Genelkurmay'ın her tarafını dolaştık, ışıklar yanıyor tam bir çalışma var."

Gerçekten de ülkeyi yöneten beş asker işbaşındaydı.

Milli Güvenlik Konseyi'nin sabah başlayan toplantısı hâlâ sürüyordu. Ve bu Ankara'da bin bir spekülasyona neden oluyordu:

Cüneyt Arcayürek

"Paşalar toplandı" lafı çok önemli bir haber. Çünkü seçim oldu, seçimde değişik bir manzara ortaya çıktı ve paşalar toplantı halinde... "Paşalar" denilen de Milli Güvenlik Konseyi... İki dudağı arasından çıkan her laf kanun... Böyle bir ortamda kuşku uyandırmayacak haber mi bu? Tabii bu, 4 Kasım konuşmasıyla irtibatlandırılınca "bir şey olacak ve iktidarı vermeyecekler" gibi bir söylentinin kulisten her yere yayılmasına neden oldu.

Oysa Ankara'yı çalkalayan MGK toplantısının resmî gündeminde bütçe vardı. Yeni hükümetin bütçeyi hazırlayamayacağını hesaplayan komutanlar tatil gününü değerlendirmek istemişlerdi.

Kenan Evren

O gün sabahtan akşama kadar bütçe üzerine konuştuk. Bu basına başka türlü aksetti. İşte buna üzülüyorum, aklımızın kenarından geçmeyen şeyler yazmaya başladılar: Yok efendim biz toplanmışız, Özal'a iktidarı

vermeyecekmişiz falan... Halbuki o gece seçim sonuçlarını herkes evinde seyretti. Gece yarısından sonra belli oldu zaten netice...

Saat: 23.00

Saatler gece yarısına yaklaşırken MGK'da ne görüşüldüğünü bilmeyen ANAP'lıların paniği sürüyordu.

Halil Şıvgın, Genelkurmay'ın ışıklarının yandığını Ankara yolundaki Özal'a söyleyemedi. Telefonda sadece, "Önemli bir haber aldım. Sizi şehir girişinde karşılayacağım," diyebildi.

Tehlikeyi sezen Özal, hiçbir kutlama, gösteri, tezahürat yapılması için bütün teşkilata haber salınmasını istedi.

Gece Şıvgın, seçimin galibini Ankara'ya 20 kilometre uzaklıktaki Kazan'ın girişinde karşıladı ve hemen durumu anlattı:

Halil Şıvgın

"Abi böyle böyle bir durum var, böyle bir durum varsa eğer biz yarın açıklama yapacaktınız ya," dedim. "Evet," dedi. "Ben," dedim, "partide hazırlık yaptım. Sizi şimdi eve götürmeyeceğim partiye götüreceğim. Bugün açıklama yapmamız lazım," dedim.

Saat: 00.00

Gece yarısı 00.20'de Özal, Anavatan Partisi Genel Merkezi'ne geldi. Şıvgın, genel başkanını sakini evi yerine medyanın gözü önündeki partiye götürmeyi tercih etmişti.

Halil Şıvgın

Sebebi şu; uluslararası basın hep partide... İlgili organları topladım, onlar da Turgut Bey'den seçimle ilgili ilk sonuçları değerlendirecek ve tepkileri dile getirecek bir açıklama bekliyorlardı. Evde bunu yapma şansımız zaten yoktu. Yani Turgut Bey eve gitse belki yorgun olacağı için açıklama ertesi güne kalabilirdi. Gece birtakım muhtemel sonuçları önlemek için ertesi güne bırakmamak daha faydalı olur kanaatiyle biz o gece dünya kamuoyuna deklarasyonumuzu yaptık.

Özal o gece 400 basın mensubunun kuşatması altındaki parti merkezine zar zor girebildi.

Önce Türk milletine bir teşekkür konuşması yaptı.

Ardından da gazetecilerin sorularını temkinli bir üslupla şöyle cevapladı:

Soru: Ne sonuç bekliyorsunuz?

Özal: Bizim 200'ün üzerinde çıkarabileceğimiz gözüküyor ama tahminim önümüzdeki iki-üç saat sonra daha net ortaya çıkar.

Soru: Böyle bir sonuç bekliyor muydunuz?

Özal: Tahmin ediyordum, hatta daha önce de söyledim; o bakımdan memnunum.

Aslında Özal, 250-260 civarında milletvekili bekliyordu. Ancak o gece 220'yi bile bulamayacağını anladı. Bunda Evren'in son anda yaptığı konuşmanın etkili olduğu inancındaydı.

Gece bittiğinde yeni başbakan adayı, kucağında iktidarını müjdeleyen gazeteler olduğu halde yorgun düşmüştü.

Ajanslar dünyaya onun zafer haberini geçiyordu ama Türkiye'nin yeni liderinin aklında hâlâ aynı soru vardı:

Acaba asker, yarın iktidarı kendisine verecek miydi?

“O” Günden Sonra

7 Kasım 1983
Pazartesi

7 Kasım sabahı Türkiye seçimin kesin sonuçlarını öğrendi: Henüz beş buçuk aylık bir parti olan ANAP, oyların yüzde 45'ini alarak 211 milletvekili çıkarmış ve tek başına iktidara gelmişti.

Halkçı Parti'nin oy oranı yüzde 30, milletvekili sayısı 117'ydi. MDP ise yüzde 23 oyla ancak 71 milletvekili çıkarabilmişti.

Özallar o sabah Ankara Farabi Sokak'taki mütevazı apartman dairelerinde uyandılar. Yakın kadro hemen toplandı ve, “Şimdi ne olacak?” sorusuna yanıt aradı:

Mehmet Keçeciler

Ne olacak? Çok endişeliydik. Kendisi kaderci bir anlayış içerisindeydi. “Kaderimizde ne varsa o olur, telaşa gerek yok,” diyordu. Daha çok etrafındaki arkadaşlar telaşlıydı.

Korkut Özal

Ondan sonra ben, kendileriyle daima istişare ettiğim, devleti iyi bilen birkaç kişiyi topladım. “Bu durumda Turgut Bey'in ne yapması lazım?” diye sordum. Uzun tartışma yaptık. Şu sonuç çıktı: “Evren'in davetini beklemeden, ondan randevu istemesi lazım.” Abime söyledim. “Nasıl randevu isterim? Benim hakkımda çok sert konuşmalar yaptı,” dedi.

"Yok," dedim. "Bu noktadan sonra artık kişisel meseleleri değil, devlet onurunu düşüneceğiz. Çünkü altı senelik bir beraberliğe gidiyorsunuz."

Bunun üzerine Özal, Köşk'ü aratıp cumhurbaşkanından randevu istedi.

On dakika sonra Köşk'ün cevabı geldi:

Evren, ertesi sabah 10.00'da kendisini bekliyordu.

48 saat önce aleyhinde konuşma yaptığı lideri, şimdi başbakan adayı olarak kabul edecekti.

8 Kasım 1983 Salı

8 Kasım Salı sabahı 10.00'da Türkiye'de bütün gözler Köşk'ün kabul salonundaki büyük buluşmaya çevrilmişti.

Kamuoyu adına bu zirveyi salonu doldurmuş olan basın mensupları izleyecekti.

Ali Baransel

Oda hıncahınç doluydu. Evren Paşa ayakta gayet gergin ve sert bir ifadeyle Özal'ı bekliyordu. Nöbetçi yaver geldi. Kapıdan, "Sayın cumhurbaşkanım, Sayın Özal geldiler," dedi. Sayın Özal, fevkalade şirin bir ifadeyle, adeta yuvalanarak böyle hızlı bir şekilde koşarak Evren'e yaklaştı. Evren el sıkışma noktasında dimdik ayakta duruyordu. Elini uzattığı anda Sayın Özal –demek ki çok kararlıydı– adeta Kırkpınar Güreşleri'nde el ense çeker gibi, çok ani bir hareketle Evren'in elini çekti. Evren sendeledi, geride durmak için direndi, fakat dengesi bozuldu ve Sayın Özal'la öpüşmek durumunda kaldı.

Kenan Evren

Ben kimseyi öpmem... Bir cumhurbaşkanının öperek, kucaklaşarak bir kişiyi karşılamasını doğru bulmuyorum. Resmî bir makam... Birisine sarılıp öpersin, ötekini öpmezsin, "Vay efendim onu çok seviyor," derler. Onun için herkesin elini sıkarım. Ama Özal gelip kendine doğru çekince itecek değilim ya, böyle bir sahne oldu.

Özal, "kameralar karşısında öpüşme" sahnesini önceden inceden inceye planlamıştı. Böylece hem maziye bir sünger çekerek Köşk'le arasındaki gerginliği yatıştırmak, hem de Türkiye'ye, "Evren beni seviyor" mesajı vermek istiyordu.

Dönüşte o sahneyi arkadaşlarına keyifle anlatacaktı:

Halil Şıvgın

"Akşam televizyonu seyredince göreceksin. Kenan Paşa elini uzattı, ben de çektim, sarıldım. Kaçamadı," dedi. "Aradaki bütün buzları erittik. Halkın çok hoşuna gidecek," dedi.

Görüşmede Özal ve Evren, peş peşe kameralara konuştular. Evren, "Sayın Özal'ı seçimlerden aldığı neticeden dolayı kutluyorum. Hayırlı ve uğurlu olmasını diliyorum memleketimize ve partisine ve başarılarını diliyorum," diyerek kısa kesti.

Özal ise adeta, "ardıma değil, önüme bakıyorum" mesajı verdi:

Biz ileriye bakıyoruz. Türkiye'nin değişmeye, kalkınmaya ihtiyacı var. Halkımızın pek çok meseleleri var. Bunları yerine getirmek için elbirliğiyle büyük bir gayret içerisine gireceğimizi sayın cumhurbaşkanımızın huzurunda açıkça ifade ediyorum. Başka yönde hiçbir gayemiz yoktur. Politikanın zor olduğunu ben seçim meydanlarında da söyledim. Ama inanıyorum ki önümüzdeki dönem Türkiye'nin yeni bir dönemidir. Bu yeni devrin sayın cumhurbaşkanının liderliğinde sürmesi, Türkiye için bü-

yük bir hayırdır. Ve hayırlı neticelerin de alınacağına bütün kalbimle inanıyorum.

Karşılıklı sıcak mesajların verildiği bu konuşmalardan sonra basın dışarıya alındı.

Evren ve Özal, odada baş başa kaldılar.

Ve Evren, kızgınlığının nedenini Özal'a orada anlattı:

Kenan Evren

"Bak Özal," dedim, "ben, niye o konuşmayı yaptım sana anlatayım. Senin konuşmalarından dolayı üzüldüm, ondan yaptım." "Efendim," dedi, "vallahi ben, öyle konuşmadım. Ben size kaseti vereyim," dedi. Kaset gönderdi sonradan bana... Seyretmedik ama artık... Yine de o konuşmayı yapmasam iyiymiş, karşı çıkanlara böyle bir koz vermemiş olurum. Konuşsam, belki daha fazla oy alabilirlerdi, doğrudur. Ben esas, Turgut Sunalp'in benden konuşmamı istemesine rağmen, "O konuşma bizim oy kaybımıza sebep olmuştur," demesine üzüldüm. O istemese, benim böyle bir konuşma yapmaya hiç niyetim yoktu.

Özal, Köşk'ten ayrılırken kendisini bekleyen gazetecilere, "Allah yardımcımız olsun," demekle yetindi.

Rahatlamıştı.

Hem kendisinin hem Türkiye'nin önünde yepyeni bir sayfa açılıyordu.

Köşk'e gelince...

Orası aynı oranda rahat değildi.

Evren Paşa, hiç istemediği halde Özal'ı öperek daha doğrusu Özal tarafından zorla öpülerek, hem kişiliğine hem tarafsızlığına aykırı bir iş yaptığını düşünüyordu.

Bunu düzeltmek için başdanışmanı Ali Baransel'in önerisiyle daha da zorlanacağı bir işe girişecek ve diğer iki parti başkanını da davet edip yanaklarından öpecekti.

Türkiye'nin yeni dönemi bu öpücüklerle açıldı.

KÖRFEZ'DE SAVAŞ

17 Ocak 1991 Perşembe

Türkiye 2. cephede HÜKÜMET SAVAŞ YETKİSİNİ KULLANDI

İncirlik'ten kalkan ABD uçakları, Irak üstünde

İncirlik savaşta

TSİ 0120'de CNN Televizyonu'nun Pentagon muhabiri canlı yayını sırasında 'Türkiye, İncirlik Üssü'nün çok yakınında kullanılmasına izin verecek' dedi

İncirlik'te ise o dakikalarda yoğun bir hareketlilik gözlemlendi. Birbirine ardına kalkan 25 adet F-15/F-16 ile 3 adet tanker uçak Irak hava sahasına yönlendi

İncirlik'ten kalkan ABD uçakları, Irak üstünde
TSİ 0120'de CNN Televizyonu'nun Pentagon muhabiri canlı yayını sırasında 'Türkiye, İncirlik Üssü'nün çok yakınında kullanılmasına izin verecek' dedi

İncirlik'ten kalkan ABD uçakları, Irak üstünde
TSİ 0120'de CNN Televizyonu'nun Pentagon muhabiri canlı yayını sırasında 'Türkiye, İncirlik Üssü'nün çok yakınında kullanılmasına izin verecek' dedi

İncirlik'ten kalkan ABD uçakları, Irak üstünde
TSİ 0120'de CNN Televizyonu'nun Pentagon muhabiri canlı yayını sırasında 'Türkiye, İncirlik Üssü'nün çok yakınında kullanılmasına izin verecek' dedi

İncirlik'ten kalkan ABD uçakları, Irak üstünde
TSİ 0120'de CNN Televizyonu'nun Pentagon muhabiri canlı yayını sırasında 'Türkiye, İncirlik Üssü'nün çok yakınında kullanılmasına izin verecek' dedi

Irak, İsrail ve Suudi Arabistan'a saldırı

Tel Aviv ve Kudüs'te patlama Irak dün gece yarısından itibaren İsrail'in Tel Aviv ve Kudüs kentlerini bombalamaya başladı. Irak'ın İsrail'e 5 Scud füzesi atıldığı bildirildi. İki kentte de sirenlerin çaldığı ve patlama seslerinin duyulduğu haber verildi. İsrailiye yetkililer halka çağrı yaparak sığınaklara gitmelerini ve gaz maskelerini takmalarını istedikler. İsrail can kaybının olmadığını açıkladı. Ürdün radyosu İsrail'in yoğun bir hava saldırısına uğradığını bildirdi. **Dahran da vuruldu** Irak, TSİ 03.15'te Suudi Arabistan'a da vuruşta başladı. ABD askerlerinin uyarıldığı Dahran kentine çok sayıda Scud füzesi fırlatıldı. Kentte patlamadan sonra alarm ilan edildiği bildirildi. Suudi Arabistan'ın Sivil Savunma Ajansı Dahran kentine en az bir bombanın düştüğünü açıkladı. Pentagon, Irak saldırılarından hemen ardından çok yoğun bir bombardıman başlatıldığını açıkladı. **18 Ocak**

Saddam: Asıl savaş şimdi başladı
Öğ. Yazarlar tarafından ... Irak'ın Suudi Arabistan'a saldırıya geçmesi, bu kez gerçek anlamda Irak-Suudi Arabistan savaşı olarak değerlendirilmeye başlanıyor. Bu kez Irak'ın Suudi Arabistan'a saldırıya geçmesi, bu kez gerçek anlamda Irak-Suudi Arabistan savaşı olarak değerlendirilmeye başlanıyor. Bu kez Irak'ın Suudi Arabistan'a saldırıya geçmesi, bu kez gerçek anlamda Irak-Suudi Arabistan savaşı olarak değerlendirilmeye başlanıyor.

“O” Günden Önce

18 Ocak 1990
Washington

Cumhurbaşkanı Özal, Körfez Savaşı'ndan tam bir yıl önce, 1990 yılı Ocak ayında sağlık kontrolü için Amerika'ya gitmişti. O gezi sırasında Başkan Bush'la da Beyaz Saray'da görüştü. İki lider bu baş başa görüşmeden sonra yanlarında danışmanları olduğu halde bir öğle yemeği yediler.

Kaya Toperi

Yemekte iki heyet karşı karşıya geldik. Bush, yanında Baker, Cheney, Abromovitz... Özal'ın yanında bizler, Washington büyükelçimiz, ben, Güneş Taner... İşte konuşurken dedi ki Bush, "Bu Kaddafi yine azıttı, ona bir şamar lazım." Özal da, "Ya George," dedi, "siz onu bitirdiniz, onun artık kolunu kanadını kırdınız, ondan bir kötülük gelmez ama Ortadoğu'da bir adam var ki, o ileride hem sizin hem bizim başımıza bela olacak. O adam da Saddam Hüseyin..."

Engin Güner

"Bakın," dedi, "Saddam bu bölgenin en tehlikeli adamıdır, bunu izliyor musunuz?" diye sordu ve dikkatlerini çekti.

Yemekteki Türklerden Nüzhet Kandemir eski Bağdat büyükelçisiydi; Kaya Toperi ise eski Kuveyt büyükelçisi...

Özal'ın isteği üzerine ikisi de Başkan Bush'a, Irak-Kuveyt ilişkilerini ve Saddam'ı anlattılar. Ancak Özal'ın asıl haber kaynağı Bağdat'taki Türk Büyükelçisi Sönmez Köksal'dı.

Köksal tam da o günlerde çok önemli bir duyum almış ve bunu bir raporla Ankara'ya bildirmişti.

Sönmez Köksal

Duyumumu, 1990'ın 6 Mart günü, Ankara'ya bir metinle iletmiştim. Şöyle diyorum: "Kuveyt'in iç durumunda ortaya çıkan son gelişmelerin, Irak'ın bu ülkeyle ilişkilerini yakından izlenmesi gereken bir konuma getirdiğini düşünüyorum. Kuveyt'te destabilizasyonun ortaya çıkması halinde dost güçlerin Irak'ı yardıma çağırması ve Irak'ın yardımıyla iktidar olacak bu güçlerle Irak'ın kendi şartlarına uygun bir dostluk anlaşması akdederek sınır ve Körfez'e çıkış sorununu arzuladığı şekilde halletmesi mümkün olabilecektir. Şimdilik spekülatif niteliği ağır basıyor olmakla beraber, şartların kayganlaşacağı bir dönemde Irak'ın böylesi bir girişime tevessül edebileceğinin hatırdan tutulmasının da yararlı olabileceğine inanıyorum."

Bu raporun yazılmasından dört ay sonra Irak, tam da raporda öngörüldüğü şekilde Kuveyt sınırına yığınağa başlayınca, Beyaz Saray'ı bu konuda uyararak Özal'ın Başkan Bush nezdinde inandırıcılığı arttı.

Amerikan başkanı o günden sonra, bölgenin nabzını iyi tuttuğuna inandığı bu müttefikleriyle iletişimi yoğunlaştıracak ve her fırsatta onunla fikir alışverişi yapacaktı.

Kaya Toperi

Şimdi bizim kanaatimiz, Saddam kesin olarak Kuveyt'e girecek şeklindeydi. Özal, Bush'a, "Girecek," dedi, "hem benim hem danışmanlarımdan kanaati o yönde... Bizim buradaki görünüş, gireceğini gösteriyor. Hatta hatırlarsan, ben geçen ocak ayında sana Saddam'dan bahsetmiştim."

"Evet, hatırlıyorum, hakkın var," dedi Bush, "ama bize gelen istihbarat raporları öyle demiyordu. Hüsnü Mübarek de bana garanti verdi, 'Irak'a girmeyecekmiş, hatta yavaş yavaş da kuvvetlerini azaltmaya gidiyor,' diye bir haber aldık," dedi.

Özal, "Ben pek rahat değilim ama madem sen böyle diyorsun, peki diyelim şimdilik," dedi. Hatta Özal onun üzerine, "Ben tatile gitmeyi düşünüyorum," dedi. Bush, "Git tatile," dedi Özal'a...

Onun üzerine Özal bize, "Hadi gidelim Marmaris'e," dedi. Ancak bana, "Sen devamlı izle," dedi. Ben izin alıp Bodrum'a gittim. O da Marmaris'teydi.

2 Ağustos sabahı saat 07.00'de BBC, Irak kuvvetlerinin Kuveyt'e girdiğini söyledi. Telefon ettim Okluk Koyu'na... Özal da beni arıyormuş. "Ben Ankara'ya gidiyorum," dedi, "Milli Güvenlik Kurulu'nu topluyoruz, sen de Engin'i al gel."

Engin Güner

Çünkü olayın bilincindeydi ve vahametinin farkındaydı. İlk harekete geçen dünya lideri olmuştur bu konuda...

İşte daha sonra pek çok spekülasyona konu olacak ünlü telefon diplomasisi böyle başladı.

Özal, artık bazen haftada bir, bazen günde iki kez Bush'la telefonlaşıyordu. Bir habere göre toplam konuşma sayısı 25'i bulmuştu:

Engin Güner

Telefonu hep ben arıyordum, Artık Beyaz Saray'ın telefon numarasını ezbere çevirir hale gelmiştim. Bush genelde derhal telefonumuza çıkıyordu. Bir seyahatte veya toplantıda olduğunda da 20-25 dakika, bilemediniz yarım saat içinde mutlaka bizi geri arıyordu ve görüşme sağlanıyordu.

5 Ağustos 1990

Ankara

Kuveyt'in işgalinden üç gün sonra Ankara önemli bir misafiri ağırladı.

Irak Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan, Özal'a, Saddam Hüseyin'in özel bir mesajını getirmişti.

Ama daha makama girerken alışılmadık bir görüntü doğdu. Ramazan üniformalıydı.

Dahası, belinde tabancası vardı.

Engin Güner

Tabii tabanca üniformanın bir parçası sayılıyor Araplar tarafından... O yüzden herhangi bir müdahalede bulunulmadı. Özal da bu konularda çok rahat bir insandı. Hiç aldırmadı. Ama olaydan sonra Semra Hanım bayağı endişelendi. Hatta bize de serzenişte bulundu, "Niçin mani olmadınız, niye tabancasını almadınız?" gibilerden...

Kaya Toperi

Özal, Ramazan'a, "Bak," dedi, "biraderim Saddam Hüseyin'e benim selamlarımı, sevgilerimi ilet. Kuveyt'i ona yedirmezler," dedi. Tam bu tabirle... "Kuveyt'ten bir an evvel çıkmasını tavsiye ediyorum kendisine," dedi. Taha Yasin bunun üzerine, "Biliyorsunuz sayın cumhurbaşkanı Kuveyt, Basra vilayetinin bir kazasıdır," dedi.

Onun üzerine Özal, "Aaaa, bak üstadım," dedi, "şimdi tarihi karıştırmayalım. Ona bakarsak, Irak da Osmanlı İmparatorluğu'nun bir vilayetiymiş," dedi.

İşgalden beş gün sonra Birleşmiş Milletler, Irak'a yaptırım kararı alır almaz Türkiye, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapattı.

Özal, Amerikan Dışışleri Bakanı James Baker'ın Türkiye'ye gelişinden önce kararı aldırılmış, boruların dış baskıyla kapatıldığı görüntüsünü engellemek istemişti.

Kaya Toperi

Hatta Özal, Bush'la konuştu, Bush dedi ki: "İki gün sonra Jim geliyor, yapamayacağın bir şey olursa sıkma kendini, yapma." Özal da, "Yapamayacağımız bir şey yok bizim. Biz, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu kararlarına uyarız. Buna uygun olarak da boru hattını kapattık. Jim gelsin, kendisiyle diğer konuları konuşuruz," dedi.

"Jim" Baker'ın gidişinin ertesi günü Özal Meclis'ten saldırı halinde Silahlı Kuvvetler'i kullanma izni aldırdı.

Bu krizin, Türkiye için büyük şans olduğunu düşünüyordu.

Amerika'nın kuzeyden cephe açma fikrine sıcak bakıyor, Saddam sonrası oluşumda hem Irak hem Musul-Kerkük üzerinde Türkiye'nin de söz sahibi olması gerektiğini söylüyordu.

O günlerde Lozan görüşmelerinin tutanaklarını ve Musul-Kerkük'ün statüsünü incelemeye başladı.

Engin Güner

Mutlaka yeni gelişmelerin olacağını, zaten sorunlu bir şekilde, adeta cetvelle sınırları çizilen Irak'ın yeni bir yapılanmaya gideceğini, yanı başımızdaki bu yapılanmaya Türkiye'nin seyirci kalamayacağını, buna mutlaka müdahil olması gerektiğini ve kurulacak masada sadece Amerika, İngiltere vesaire değil, Türkiye'nin de yer almasının milli menfaatlerimiz açısından uygun olduğunu düşünmekteydi. "Bu konuda nötr kalmak Türkiye için enayiliktir. Taraf olmalıyız," derdi.

Kaya Toperi

Bush'a bir konuşmasında, "Siz," dedi, "dünyanın en ileri savaş teknolojisine sahip ülkesiniz. Irak'ın eti ne, budu ne," dedi. "Evet, belki elinde kitle imha silahları olabilir, nükleer silah olduğunu tahmin etmiyorum ama bu adam kendi ulusunu, binlerce insanını öldürmekten çekinmeyen bir canı... Onun için kendinizi bir canı karşısında düşünün ve bu savaşı büyütmeyin. Bu savaş 100 gün falan sürmez, 100 saat dahi sürmez."

Ancak cumhurbaşkanının bu şahin tavrı muhalefeti ayağa kaldırmıştı.

Demirel ve İnönü, Özal'ı "ülkeyi maceraya sürüklemekle" suçluyordu.

İşin ilginç yanı Özal'a bizzat başbakan da muhalifti.

Her ne kadar Başbakan Akbulut, "Anayasaya göre sorumlu benim," dese de yabancı devlet adamlarının ve dünya televizyonlarının muhatabı Özal'dı...

Sonunda eylül ayı başında cumhurbaşkanı ile başbakan arasındaki gerginlik doruk noktasına vardı. Özal, hükümetten ülke dışına asker göndermeye hazır olmasını isterken, Akbulut bunun için meclisin yetki vermesi gerektiğini söylüyordu. Sonunda Özal, çareyi bizzat devreye girmekte buldu ve bir gün Bakanlar Kurulu toplantısına baskın yaptı:

Yıldırım Akbulut

Biz Bakanlar Kurulu'nu topladık, bu konuyu konuşacağız. Herhalde öğrenmiş olmalı ki, geldi başkanlık yaptı ve bu yetkinin hükümette olduğunu, meclise gitmeye gerek olmadığını savundu. Ben de aksi kanaatte olduğumu, bunun meclis kararını icap ettirdiğini savundum. Sonra herhalde anlaşılmadı. Öyle olmalı ki toplantıyı terk etti, gitti.

Engin Güner

Bir ikinci cephe açılabilir mi fikri, içeriden sürekli tepkiyle karşılaştı. başbakan karşı, dışişleri bakanı karşı, milli savunma bakanı karşı, Bakanlar Kurulu karşı, asker karşı...

Yıldırım Akbulut

Farz edelim ki bir cephe açtık. Birisi sorsa, mesela siz bana sorsanız bir vatandaş olarak, "Ey başbakan, sen bu cepheyi niçin açtın? Ne maksatla açtın?" Ne diyeceğim? Valla ben Amerika'ya yardım için açtım. Amerika'nın işi daha kolay olsun diye açtım mı diyeceğim? Kraldan çok kralcı olmam istemem.

Özal adeta tüm devlet mekanizmasına karşı tek başına bir politika yürütüyordu.

Bu gerginlik, 1990 yılı boyunca sürdü.

Yıl sonuna gelindiğinde artık savaş da kapıya dayanmış, cumhurbaşkanı kuzeyden bir cephe açılması için asker üzerindeki baskısını yoğunlaştırmıştı.

İşte iplerin kopacağı nokta, bu noktaydı.

O güne kadar sessizce gelişmeleri izleyen asker, sonunda Özal'a, ülke tarihinde görülmedik bir çıkışla tepki gösterecekti.

29 Kasım 1990

New York

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 29 Kasım'da Irak'a, Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak'a kadar süre tanıdı. O tarihe kadar çekilmezse güç kullanılarak çıkarılacaktı.

Bu, aslında savaşın tarihiydi.

Amerika, zaten altı aydır, tarihinin en büyük askeri yığınaklarından birini yapıyordu. Riyad'da kurulan karargâhın emrine yarım milyon Amerikan askeri verilmiş, 4.700 tank, 900 helikopter, 1.800 uçak, 205 gemiyle Irak kuşatma altına alınmıştı.

Artık savaşın patlamasına sadece bir buçuk ay vardı.

Özal, Köşk'te birbiri ardınca düzenlediği toplantılarda Türkiye'nin bu savaşta aktif rol alması gerektiğini anlatıyor, kuzeyden bir cephe açılmasını, Amerika'yla birlikte Irak'a müdahale edilmesini istiyordu. Türkiye'nin bu yolla Irak'ın geleceği üzerinde söz sahibi olabileceğine inanıyordu:

Hüsnü Doğan

Amerika, Türkiye'nin oraya girmesini istiyordu. Tabii siz girerseniz, yardımcı olursanız, neticede kurulacak masada da ona göre bir ağırlığınız olurdu.

Savaş için geri sayım başladığında Özal da askerleri Kuzey Irak'a müdahale konusunda sıkıştırmaya başladı. "Bir an önce savaş hazırlıklarını bitirin," diyordu.

Ancak Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay, cumhurbaşkanından farklı düşünüyordu:

Bu anlaşmazlığın nedenini, sonradan Güneri Civaoglu'na şöyle anlatacaktı:

Necip Torumtay

Bu kriz masası toplantılarında ben kendilerine şunu söyledim: "Amerikalılar Irak'a Körfez harekâtını gerçekleştirebilmek için altı ay yığınak yaptılar, altı ayda ancak yığınaklarını tamamladılar. Ama onun gerisinde 30 yıla yakın bir hazırlık vardı. Savunma düzenini almış bir Türkiye, üç-beş günde böyle bir taarruzun hazırlığını tamamlayamazdı."

Hüsnü Doğan

Ortadoğu bir bataklıktır, o bataklığa bir daldın mı bir daha çıkamazsın gibi bir anlayışları vardı.

Yıldırım Akbulut

Ben ilk önce tabii bunu yadırgadım. Yani bir ordu girer de, çıkar da... Bana göre öyle... Pek müşkülü olduğunu zannetmiyorum.

Engin Güner

Askerî açıdan da, buraya girdik mi çıkamayacağımız, teknik açıdan da bunu başaramayacağımız falan söyleniyordu. Bunlara içerliyordu Özal... Torumtay Paşa'nın, "Bu işi yapamayız," gibilerden konuşması onu rahatsız etmişti. "Bunlar bana ayak uyduramıyor, halbuki Silahlı Kuvvetler ben emir verdim mi bu işi yapabilmeli" düşüncesindeydi.

Özal ordunun savaştan çekindiğini düşünüyordu.

Bütçeden bu kadar pay alan askerin hantal kaldığı inancındaydı.

Genelkurmay başkanıyla görüşmelerinde bu hayal kırıklığını açıkça dile getiriyordu:

Necip Torumtay

"Türk ordusu bunu yapamaz mı?" diye bayağı beni orada üzen sorular da sordular. Ben de kendilerine şu açıklamayı yaptım:

"Erbil veya Musul bölgesine bir taarruz için, Türkiye'nin en azından tam kadrolu bir orduyu orada kullanması gerekirdi. Türkiye'nin 2. Ordu'su, o günkü mevcuduyla böyle bir harekât için yeterli değildi. Mecburen Doğu bölgemizden, Kafkasya Cephesi'nden yahut da muhtemel cephesinden ve Trakya'dan oraya birlik kaydırmak gerekecekti. Bunun tabii bir süresi var, Ancak iş Musul ve Kerkük'ü almakla bitmiyordu. Her şeyden evvel Irak kuvvetlerinin tümünün imha edilmesi

lazımdı. Bunun için de Irak'ın derinliklerine kadar gitmek gerekirdi. O zaman da işin şekli değişecek, tüm Irak'ın dize getirilmesi ve bölgenin işgali gerekecekti. Türkiye imkânlarının çoğunu böyle bir görev için tahsis edebilir miydi? Ülkenin o sırada ekonomik durumu, çevresindeki tehditler dururken Türkiye hangi nedenle böyle bir harekâta veya maceraya atılacaktı; bu da işin bir tarafı... Ve nihayet o tarihlerde Türkiye, bir PKK konusuyla meşguldü. Hal böyleyken, kuvvetinin çoğunu Irak'ın, Kuzey Irak'ın işgaline tahsis ettiği takdirde bir başka ülkeyi işgal etmiş ve onun topraklarında üç milyona yakın insanı kendisine düşman etmiş olacaktı. Ve bu üç milyona yakın insan, kendi vatanlarını korumak için bize gerilla faaliyetine girişecekti."

Özal, daha atak olma konusunda Genelkurmay'ı da, hükümeti de ikna edemiyordu.

Zirvede ipler gerilmişti.

Bardağı taşıran damla, 1 Aralık'ta Çankaya'da yapılan bir zirve oldu.

1 Aralık 1990 Çankaya Köşkü

1 Aralık günü saat 11.00'de toplanan savaş zirvesine başbakan, milli savunma bakanı, dışişleri bakanı çağırılmış ama genelkurmay başkanı davet edilmemişti.

Orgeneral Torumtay da aynı saatlerde Genelkurmay'da savaşla ilgili bir toplantı yapıyordu.

Köşk'teki toplantıyı öğrenince, Irak'a girmeye karşı çıktığı için dışlandığını düşündü, randevu alıp kendisi de Çankaya'ya çıktı. Toplantıda, savaş konusunda hükümetin siyasi direktifini beklediğini söyledi.

Beklediği direktif, o gece saat 21.00'de geldi. Ancak gelen belge, Başbakanlık müsteşarının imzaladığı bir kapak yazısıyla buna ekli, imza haneleri boş bir Bakanlar Kurulu kararıydı.

Torumtay o an istifa etmeye karar verdi. Karar ânını daha sonra Mehmet Ali Birand'a şöyle anlatacaktı:

Necip Torumtay

Bir saniye bile düşünmedim. Neden? Artık görüşlerimiz ayrılmış. Ondan sonra ben beraber çalışamazdım. O zaman ben bir robot durumuna düşerdim. Devlet, kişileri bir makama getirmişse orada her şeye boyun eğsin diye getirmemiştir. Gerektiğinde, açıkça inandığını söylemek zorundadır. Ben inandığımı söyledim. İnandığım prensiplere ve devlet anlayışına uymuyordu bu...

Yıldırım Akbulut

Sorumlu olduğu kişi hükümet değil mi? Eh, gel hükümete sor, "Direktif var mı yok mu? Değil mi? Geldi mi, gelmedi mi?" İmza işi mesela... Suretlerde imza olmuyor zaten ama, "İmza noksan," diyor. Gel veya adamını gönder, de ki, "Kardeşim bunun imzası yok."

3 Aralık Pazartesi günü, Genelkurmay Başkanlığı'nda basın mensuplarına Güneydoğu'daki durum konusunda bir brifing veriliyordu.

Asıl manşetlik haberse aynı anda, aynı bina içinde bir başka odada hazırlanıyordu:

Necip Torumtay

Ben, görüşümü Genelkurmay'da kuvvet komutanları dahil hiç kimseye sızdırmadım. Saat 15.00'e kadar hiçbir kimseye renk vermeden son imzalarımı attım. Ondan sonra da, "Çağırın bana personel başkanını, alın şunu tebliğ edin," dedim. Bittii!

Cüneyt Arcayürek

Tam başladı Doğan (Güreş) Paşa... O zamanlar cep telefonu yok. Sadece çağrı aletleri var. Bir çağrı aleti çalmaya başladı. Herkes, mü-nasebetsizliğe bak der gibi birbirine bakarken bir ses duyuldu: "Torumtay istifa etti." O ses, Güneri'nin (Civaoğlu) sesiydi. Güneri'nin çağrı cihazına, "Torumtay istifa etti," diye not düşmüş. Yüksek sesle bunu söyleyince birdenbire bir şok...

Haber, Ankara'da deprem etkisi yarattı.

Türkiye'nin tarihinde ilk kez bir genelkurmay başkanı, hem de bir savaş arifesinde istifa ediyordu.

Kuvvet komutanlarının da istifa edeceği haberi başkente yayılırken Torumtay, veda için Akbulut'a ve Özal'a gitti:

Yıldırım Akbulut

"Paşam, varsa yapılabilecek bir şey, biz hepsini düzeltmeye hazırız. İstifa etmeyiniz," dedim. Bu işlerde bizim bir noksanımız, hatamız mı var? Bunlardan hiç haberimiz yok. Yani öyle bir rahatsızlığını sezmiş olsak çağırırız. Onda bir rahatsızlık varsa yani bana gelip durumu anlatmaz mı?

Engin Güner

Enteresandır, Özal hiç şey yapmadı. Üstünde durmadı bu işin... Bana ayak uyduramayan gider, havasındaydı.

Özal, o günlerde gazeteci Yavuz Gökmen'e Torumtay'ı sa-vaşa girmeye çekindi diye Yüce Divan'a vermeyi düşündüğünü söyleyecek ama sonra vazgeçip yerine Kara Kuvvetleri Komuta-nı Orgeneral Doğan Güreş'i atayacaktı.

“O” Gün

17 Ocak 1991
Perşembe

Körfez’de savaş gecesi Türkiye’de sakin başladı.

Gündüz bir ekonomik değerlendirme toplantısına ev sahipliği yapan Çankaya Köşkü, gece olunca sessizliğe bürünmüştü. Bu sessizlik gece yarısına doğru gelen bir telefonla bölündü.

Arayan Beyaz Saray’dı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal telefona çıktığında Amerikan Başkanı George Bush kendisine aylardır beklediği çok gizli haberi verdi:

Bağdat bombardımanı bir buçuk saat sonra başlayacaktı.

Özal, hemen başdanışmanı Engin Güner’i aradı.

Engin Güner

12.00’ye doğru bir telefon, Özal direkt karşımda... “Hemen gel,” dedi. Kalktım, gittim. Akşamları üst katta olur. İç merdivenlere yöneldim, bir baktım, giyinmiş, aşağıya iniyor, yüzünde ciddi bir ifade... Hemen anladım. Çünkü o saatte aşağıya makam odasına inmesi için, önemli bir olayın olması lazımdı. Son basamağı indi. “Engin, Bush aradı. Bir buçuk saat sonra harekât başlıyor,” dedi.

Cumhurbaşkanı aşağı inip makam odasındaki yuvarlak masaya yerleşirken başdanışmanı Engin Güner, devletin zirvesini arayıp Köşk’e davet etmeye başladı.

Hüsnü Doğan

Karlı bir gündü. Hemen Köşk'ün karşısında oturuyordum zaten... Korumaya polisiyle beraber arabanın üzerindeki karları temizledik. Arabaya bindim. Köşk'e gittim.

Engin Güner

Başbakan, savunma bakanı, dışişleri bakanı, genelkurmay başkanı on dakika içinde geldiler. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Yamacı Paşa geldi. Başyaver Aslan Güner de haritaları getirdi.

Hüsnü Doğan

Önümüze bir Irak haritası koyduk, durumu değerlendirmek için... CNN açıldı. Canlı yayın vardı. Ve Bush'un Özal'a söylediği gibi, tam bir buçuk saat sonra Bağdat bombalanmaya başladı.

Şimdi bütün dünyayla birlikte Çankaya Köşkü'nün makam odasında kurulan kriz masasındakiler de Bağdat bombardımanını CNN'in canlı yayınından izlemeye koyulmuştu. CNN muhabirinin deyişiyle "binlerce ateşböceği" Bağdat'ı yerle bir ediyordu.

Engin Güner

Kriz masası oluştuktan on dakika sonra bir telefon geldi: Amerika'nın Ankara'daki elçisi Abromovitz... Ben açtım. "Sen görüş," dedi Özal, kendisi çıkmadı. Abromovitz çok heyecanlıydı. O da bize haber veriyor güya... Biliyoruz, dedik. "İngiltere'den kalkan uçaklar var, onlar geçiş yapacak, onun izninin alınması lazım," dedi.

Ağır bombardıman uçağı olan B-52'ler Bağdat'ı dövmeye geliyordu. Aylardır gündemde olan soru, şimdi kriz masasının üzerindeydi:

Türkiye, Irak'ın bombalanması için hava sahasını ve üsleri açacak mıydı?

Özal, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş'e, "Bir hava koridoru açsak, geçiverseler," dedi.

Güreş, talimat için muhatabı olan Başbakan Yıldırım Akbulut'a döndü.

Akbulut, somurtuyordu:

Yıldırım Akbulut

"Hayır," dedim, "müsaade etmeyin. Biz tamamen hâkim olalım meseleye, ondan sonra müsaademizi veririz."

Engin Güner

Biz, "İzin yok, başka yerden geçin," dedik. "O zaman ben bunu Washington'a bildirmek durumundayım," dedi. "Bildir," dedim, "bizden geçemez."

Kriz boyunca sürecektir görüş ayrılığı, savaş gecesinin ilk saatinde, kriz masasında ortaya çıkmıştı.

Özal, bütün çabasına rağmen devleti –ya da kendi deyimiyle "statükocular"ı– savaşa müdahil olmaya ikna edememişti.

Yönlendirmek istediği savaşı televizyondan izlemekle yetinecekti.

O gece televizyon başında sabahladılar.

İncirlik, ertesi gün Meclis'ten yetki alındıktan sonra kullanıma açıldı.

17 Ocak'ta başlayan Körfez Savaşı tam 42 gün sürdü ve sadece dünya ve bölge dengelerinin değil, Türkiye'deki güç dengelerinin de sarsılacağı bir olay olarak tarihe geçti.

“Çöl Fırtınası” adı verilen harekât boyunca hava ve füze saldırılarıyla Irak’ın savunma sistemini çökerken müttefik güç, 24 Şubat’ta kara harekâtına başladı.

Kara savaşı yalnızca 100 saat sürdü.

Irak birliklerinin çoğu, yoğun hava bombardımanının yıpratıcı etkisi ve kara saldırısının şiddeti karşısında savaştan teslim oldu.

Irak, 25 Şubat’ta Kuveyt’ten çekilmeyi kabul ettiğini açıkladı ve Kuveyt’teki 700 petrol kuyusunu ateşe vererek çekildi.

Savaş durduğunda Irak, 100 bini aşkın ölü vermişti.

Çok uluslu gücün kaybı ise 234 kişiydi.

Ancak Saddam Hüseyin, savaşın ardından halkına yaptığı konuşmada, “Cesur Iraklılar, bütün dünyaya karşı savaştınız, kazandınız, muzaffersiniz,” diyecekti.

İşin ilginç yanı kara harekâtında büyük başarı kazanan ABD öncülüğündeki müttefik güçler, Bağdat’a yürüyerek Saddam’ı devirmek yerine durup savaşa son vermeyi tercih etmişti. Böylece, savaş sonrası Irak’ta yeni bir yönetim umuduyla uluslararası güce üslerini açan Türkiye, iyice zor durumda kalmıştı.

Özal, Bağdat’a yürümeme kararını savaştan hemen sonra 1991 Mart’ında davet edildiği Camp David’de Başkan Bush’a sordu:

Engin Güner

Özal açıkça sordu: “Bağdat’a niye girmediniz?” Orada Başkan Bush pek de tatminkâr olmayan bir cevap verdi:

“Vietnam sendromu dolayısıyla kamuoyunun büyük baskısı altındayız. Bağdat’a yürüseydik Irak’ın güya elit birlikleriyle, yani Cumhuriyet Muhafızları’yla çatışma çıkacaktı ve kara harekâtında göğüs göğüse çarpışmalar olacaktı. Burada çok zayıt verebilirdik ve Amerikan kamuoyunun büyük bir kısmı buna karşıydı, bunun için yapmadık.” Ama Özal bu cevaptan hiç tatmin olmadı.

Amerika'nın durması, Türkiye'ye pahalıya patlamıştı.

Hem ekonomik hem siyasi açıdan...

Hükümet, krizin faturasının 4,5 milyar dolar olduğunu açıkladı.

Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nın kapatılması, sınır ticaretinin durdurulması, turizm gelirlerinin düşmesi, ekonomiye büyük darbe vurmuştu.

Engin Güner

Biliyorsunuz Özal onun için çok uğraştı ve onun sözünü alarak bu işlere girişti: Bütün zararımız tazmin edilecekti, hatta bu amaçla Amerika, Suudi Arabistan ve Kuveyt 4 milyar dolarlık bir fon oluşturdular. Sanıyorum 1-1,5 milyar verdiler. Gerisi kolay kolay çıkmadı Araplardan... Orada ufak bir hayal kırıklığı oldu ama gene de Özal Türkiye'nin dışa açılımı, tanıtımı vs. kârlı çıktığımızı düşünüyordu, Askerî konularda çok yardım aldık, onları da ihmal etmemek gerekir.

Siyasi açıdansa Türkiye, hem Bağdat rejimiyle düşman olmuş hem de Kuzey Irak'ta sorunlu bir bölgeyle baş başa kalmıştı.

Savaştan sonra Birleşmiş Milletler, 36. paralelin üstünü güvenli bölge ilan etmiş, Saddam da Kürtleri ve Türkmenleri bu sınırın kuzeyine göçe zorlamıştı.

Nisan 1991'den itibaren 400 bin Iraklı Kürt, PKK ile mücadele etmekte olan Türkiye'nin sınırına yığıldı:

Cüneyt Arcayürek

Bunlar Türk sınırlarının içine alındı. Halbuki bunların sınır dışında tutulması yönünde bir devlet politikası vardı. Turgut Bey bunu yok farz etti. Bunlar içeri girdi. İçeri girmeleri tabii insani açıdan doğrudu, yalnız gayriinsani bir yanı da vardı: PKK silahlarıyla girdi içeri... PKK'nın

silahlarıyla girmesi, Türkiye'nin terörle mücadelesinde bir-iki senede bitecek olayı beş sene geriye attı ve daha ağır neticeler verdi. İkincisi Saddam'ın Kürtlere karşı yeni bir hareket yapmasını, paralelden yukarı çıkmasını önlemek gibi gerekçeyle orayı devamlı kontrol etmek üzere ki Turgut Bey'in bunun mucidi olduğu söylenir, Amerika'dan istenen Çekiç Güç geldi yerleşti. Tabii ki Kürtler, Kuzey Irak'ta boş bir alanda, rahat hareket etme olanağını buldular. Aşiretler canlanıp daha organize hale gelmeye başladı. Çekiç Güç de bunları himaye etti. Biz Kürtleri himaye edelim derken Kürt devletini kurar gibi olduk.

Körfez Savaşı sırasında Kuzey Irak'a girmesi düşünülen ikinci ordunun komutanı Orgeneral Kemal Yavuz ise, Çekiç Güç'ün bölgeye gelmesinin ve mültecilerin sınırdan girişinin büyük tehlike yaratacağı inancındaydı. Bunu Özal'a söylediğinde aralarında geçen tartışmayı daha sonra şöyle anlatmıştı:

Kemal Yavuz

Kendisi şöyle dedi: "Ben size zamanında söylemiştim. Amerikalılar güneyden girdiği zaman biz de kuzeyden girseydik, hem bu meseleler bahis konusu olmazdı hem de Musul, Kerkük bugün elimizde olurdu." Ben bu sözden çok üzüntü duydum. Ve kendisine şöyle bir sorudum: "Sayın cumhurbaşkanım, siz bizim hududumuzdan Kerkük'e kadar olan mesafeyi harita üzerinden ölçtünüz mü?" Yüzüme baktı, cevap vermedi, herhalde ölçmemişti. "Ben ölçtüm," dedim. "Kuş uçuşu 200 kilometre mesafe var. Eğer sayın genelkurmay başkanım bana emir verselerdi, ben bu mesafeyi zırhlı birliklerimle dört-beş günde giderdim. Ama bir bölgeyi işgal etmek o kadar önemli değil, ondan daha önemli bir şey var; o bölgede kontrolü idame ettirmek ve sürdürmek... Bu bölge 200 kilometre derinlikte ve 300 kilometre genişlikte; yani 60 bin kilometrekarelik bir bölge... Bugün aşağı yukarı bizim olağanüstü hal bölgemizin boyutuna yakın... Biz, vali-

den köy muhtarına kadar bize ait bir yerde, halkımızın en az yüzde 98'i bizi destekliyorken, her türlü alt yapı imkânlarına, yollarımıza, görüşme imkânlarına sahip olmamıza rağmen kendi bölgemizde bile asayiş sağlayabilmek için 60 tabura yakın kuvvet bulunduruyoruz. Siz tasavvur ediniz; hiçbir altyapısı olmayan, halkının büyük çoğunluğu bize karşı olan bir bölgede asayiş sürdürebilmek, güvenliği sürdürebilmek acaba kaç taburla mümkün olabilirdi, hiç hesapladınız mı?"

Bir cevap alamadım. "Sonra," dedim, "diyelim ki bütün Türkiye'yi boşalttık, Kara Kuvvetleri'ni buraya taşıdık ve bu bölgede kontrolü sürdürdük. Acaba bu Musul'u, Kerkük'ü bize bırakırlar mıydı?"

Bu bilanço ve yarım kalan Körfez Savaşı, Irak dosyasının 12 yıl sonra yeniden açılmasına neden oldu.

Bu kez Irak'ta var olduğunu öne sürdüğü kitle imha silahlarını gerekçe gösteren ABD, dünyanın gözünü yeniden bölgeye çevirdi.

Bu gelişme, kimilerine göre Özal'ın haklı çıktığının bir kanıtıydı; kimine göre ise Türkiye'nin yaşadıkları, biraz da o dönemki politikaların mirasıydı:

Hüsnü Doğan

Türkiye o zaman Özal'ın dediğini yapıp kuzeyden girseydi, gözle görülür hiçbir reaksiyon olmazdı; çünkü müttefiklerin isteği üzerine girmiş olacaktı. PKK meselesinin çözümü daha öne alınırdı bunun neticesinde... Türkiye açısından, Kuzey Irak'ta bugün gelineen noktadan daha iyi bir noktada olabilirdik. Türkiye'ye sorun çıkarmayacak bir yapıyı dizayn etme şansımız olurdu.

Sönmez Köksal

Acaba bu harekât yapılmayıp da Saddam güçlenseydi, onun vereceği zarar, Körfez harekâtının Türkiye'ye verdiği zarardan az mı, çok mu

olurdu? Bunun hesabını yapmak çok zor; ama benim kanaatim, 1995-96 yıllarında yaşanan acıların kökünde, işte hep bu büyük insan hareketleri yatıyordu. Körfez harekâtından sonra Bağdat'tan, kuzeyden Türkiye'ye yüz binlerce insan geçiş yaptı ve birçok olay, Kuzey Irak'ın destabilize olmasından kaynaklandı.

Körfez'de iki kriz arasında geçen 12 yılda hem dünyada hem Türkiye'de pek çok değişiklik yaşandı.

Rusya parçalandı, ABD hiper güç oldu.

Özal savaş sürecinde sözünü dinlemeyen Başbakanı Akbulut'un ANAP kongresinde devrilmesini sağladı.

Orgeneral Necip Torumtay'ın yerini alan savaş sürecinin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş emekli olunca DYP'de politikaya girdi.

Özal'a aylar öncesinden Kuveyt işgalini haber veren ve ona Bush'un gözünde itibar sağlayan Bağdat Büyükelçisi Sönmez Köksal, bu önemli istihbarat başarısının ödülü olarak MİT müsteşarlığına getirildi.

İşin asıl ilginç yanı ise şuydu:

Irak'ta ikinci kriz patlak verdiğinde, Körfez Savaşı'nın, Bush ve Özal dahil bütün aktörleri sahneden silinmiş, sadece savaşın hedefi olan Saddam Hüseyin işbaşında kalmıştı.

SİVAS CEHENNEMİ

2 Temmuz 1993 Cuma

“O” Günden Önce

Sivas Katliamı’ndan önce Türkiye sıcak bir yaz yaşadı.

17 Nisan 1993’te Cumhurbaşkanı Özal kalp krizinden öldü.

16 Mayıs’ta yerine Demirel seçildi.

26 Mayıs’ta Aziz Nesin tehlikeli bir işe girişti.

Hz. Muhammed’e ve Kur’anı Kerim’e hakaret içerdiği gerekçesiyle İslam dünyasını ayağa kaldıran Salman Rüşdi’nin *Şeytan Ayetleri* kitabını Türkçeye çevirip düşünce özgürlüğü adına *Aydınlık* gazetesinde tefrika etmeye başladı. Bu girişim, yurt çapında protestolara yol açtı.

25 Haziran’da Tansu Çiller’in başbakanlığındaki DYP-SHP hükümeti göreve başladı.

Altı gün sonra, yani 1 Temmuz’da da Kültür Bakanlığı’nın desteğiyle Sivas’ta geleneksel Pir Sultan Abdal Şenlikleri düzenlendi.

Radikal İslamcılarının hedefi Aziz Nesin, şenliklerin başkanıydı. İlk gün valinin de katıldığı açılıшта uzun bir konuşma yaptı. O konuşurken dışarıda dağıtılan “Müslüman kamuoyuna” başlıklı bildiride “Gün, küfürlerin hesabının sorulma günüdür” deniliyordu.

İşte “O” gün 2 Temmuz’du...

“O” Gün
2 Temmuz 1993 Cuma
Saat 10.00

Sivas’ta 2 Temmuz Cuma sabahı huzurlu başlamıştı.

Saat 10.00’da Çifte Minare’nin yanındaki Buruciye Medresesi’nde Pir Sultan Abdal Şenlikleri’ne katılan yazarların imza ve söyleşileri vardı.

Aziz Nesin kitaplarını imzalıyordu.

Az ötede Metin Altıok, Uğur Kaynar, Behçet Aysan yan yana sohbet ediyor, Asım Bezirci dostlarıyla omuz omuza karmalara gülümsüyordu.

On saat sonra dördü de hayatta olmayacaktı.

O gün çıkan yerel gazetelerden *Hakikat*’i görünce keyifleri kaçtı:

Gazete Aziz Nesin’in, “Bin yıl önce yazılan Kuran’ın nesine inanayım,” sözlerini spota taşımış, “Müslüman mahallesinde salyangoz sattılar” başlığını atmıştı.

Saat 12.00’ye doğru Aziz Nesin, kendisiyle röportaja gelen İhlas Haber Ajansı muhabirine bu başlıktan yakındı.

Aziz Nesin

Lafa bak yani... “Müslüman mahallesinde salyangoz satılıyor.” Asıl tahrik bunlar...

İHA muhabiri bunun üzerine Müslüman camianın Nesin’in, “Dinsizim,” demesinden rahatsız olduğunu söyledi.

Nesin, samimi ama sert yanıtladı:

“Ben Müslümanlardan hiçbir zaman rahatsız değilim. Müslümanlar da alışsınlar, benden rahatsız olmasınlar. Ben mecbur

değilim Müslüman olmaya... Ama Müslümanlara ve bütün dinlere saygım var.”

Söyleşi, kısa sürede röportaj olmaktan çıkıp bir tartışmaya dönüştü.

O sırada çevreyi saran izleyicilerden biri lafa karıştı ve Nesin’le bu izleyici arasındaki tartışmayla hava bir anda gerginleşti:

Nesin: Ben, Allahuteala’nın bu sözlerine inanmıyorum, bunlara inanmam için aklımı kaybetmem lazım.

İzleyici: Niye saldırıyorsun?

Nesin: Neden saldırayım, benim düşüncem...

İzleyici: Neden insanların fikirlerine saygı duymuyorsun?

Nesin: Eh, duyuyorum işte...

Saat 12.00

Öğle ezanı gerginlik içinde okundu.

Aziz Nesin, koruma polislerince apar topar Madımak Otel’ine götürülürken cemaat, şenliklerin sürdüğü Çifte Minare’nin hemen öte yanında toplanmıştı.

Şimdi ateşle barut yan yanaydı.

Tam o sırada gerginliği hepten artıran bir şey oldu:

Can Şenliği oyuncularını davul çalarak bir gösteri çağrısına başladılar.

Bu davullu davet üzerine camide olayı ateşlemek isteyenler, cemaatin kulağına ezan sesinin bastırılmaya çalışıldığını fısıldadı.

Sivil bir komiser geldi, “Davul çalmayın,” diyerek oyuncularını uyardı.

Oyuncular davulu susturdu; aralarında bir durum değerdendirilmesi yaptıktan sonra oyuna başladılar.

Hemen yanda öfke büyüyordu.

Namaza hazırlananlar, olacakların ilk sinyalinı verdi. İçlerinden biri kameralara şunları söylüyordu:

“İçim dolu dolu, şimdi namaza gideceğim ben... Bir tarafta Allahu ekber sesi, bir tarafta ezan-ı Muhammediye okunurken bir tarafta da ateistliğin, dinsizliğin propagandası... Ne olur bilemiyorum.”

Saat 13.30

Namaz dağılınca Paşa, Meydan ve Ulu Camii'nden çıkanlar, bir anda birleşti. 1.000 kişilik öfkeli kalabalık aniden sel gibi akmaya başladı.

“Sivas Aziz'e mezar olacak!” diye bağıryorlardı.

Dört koldan Hükümet Konağı'na doğru yürüyen kalabalık gittikçe büyüyordu.

Vilayet Meydanı'na ulaştıklarında polis barikatıyla karşılaştılar. Sloganlar, “vali istifa”ya döndü.

İstifaya çağırılan Vali Ahmet Karabilgin, o sırada içeride, makamındaydı.

Ahmet Karabilgin

Camdan baktığım zaman, cuma namazından çıkan insanların İstasyon Caddesi'yle Atatürk Caddesi'nden yoğun bir şekilde slogan atarak hükümet binasına doğru yürüdüklerini gördüm. Bu kalabalık önce 1.000-1.500 civarındaydı. Ama kısa zamanda bu sayı arttı.

Topluluğun valilikten sonraki hedefi Kültür Merkezi'ydi.

Sayısı    bini bulan, çoluk  ocuk, ya lı genç öfkeli kalabalık, itiş kakış içinde y r y  e geçti.

Merkezin  n nde Kültür Bakanlığı'nca yeni yaptırılan Ozanlar Heykeli vardı; içeride ise Arif Sa  konserini dinlemeye gelmiş 1.500 kişi...

  eridekilerin dışarı fırlamasıyla bir anda iki grup karşı karşıya geldi.

Ve ta lı sopalı kavga başladı. Yaralananlardan biri, k meralara, polisın saldırganları engellemedi ini, tersine önünü açtığını söyledi.

Polis yetersizdi.

Sivas İl Müdürlüğü kayıtlarına göre saat 14.30'da emniyet müdürü telsizden, "Ne oldu bu askerî birlikler?" diye soruyordu.

14.45'te 33 asker geldi ve uzakta durdu.

Ahmet Karabilgin

Askerde, komutanlarda şöyle bir görüş vardır: Siviller kendi i lerini kendileri yapsın, bir görelim. Belki ba arırlar.

O anlayışla beklerler, beklerler... Çünkü onların sorumluluğu askerin burnunu kanatmamaktır. Ben bunu da doğal kar ılıyorum.

Az sonra DYP'li   i leri Bakanı Mehmet Gazio lu, takviye isteyen valiyi aradı, "Merak etme, seni orada yalnız bırakmayacağız," dedi. Sonra da Belediye Başkanı Temel Karamollao lu'na telefon etti.

Temel Karamollaoğlu

Emniyet güçlerinin durumunu bilmediğim için o anda, hadiselerin bir yangın çıkacak noktaya gelip gelmediğini söylemem mümkün değildi. "Burada öyle bir hadise var, şu anda Emniyet güçleri de bir tedbir alıyor," (dedim). Ama ek kuvvet gelsin/gelmesin, gönderilsin/gönderilmesin diye bir şey söylemem zaten mümkün değildi. Doğru da değildi.

Ahmet Karabilgin

İçişleri bakanının, benim aktardığım bilgileri belediye başkanına aktararak bir görüş aldığı anlaşıyor. Ve şu sonuç çıkıyor ki, "Valinin verdiği bilgiler, biraz abartılmış bilgiler. Pek o kadar büyük bir tehlike yok. Bunlar masum, Müslüman adamlar, bağırır dağılırlar. O kadar paniğe gerek yok." İçişleri bakanı o saat itibarıyla bana takviye gönderme girişiminde bulunsaydı, destek kuvvetleri çoktan gelirdi Sivas'a. Sanıyorum ki bakan o rahatlık içerisinde diğer işlerine daldı.

Saat: 15.30

Beklenen kuvvet gelmeyince kalabalık, Ozanlar Anıtı'nı taşlamaya başladı. Kültür Merkezi'ndekiler kapıları içeriden sürgüledi.

Tehlike büyüyordu.

Bunun üzerine Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu'nun göstericilerle konuşmasına karar verildi.

Temel Karamollaoğlu

Emniyet müdürüyle beraber Vilayet'ten çıktık; Kültür Merkezi'nin önüne gittik. Bir kalabalık slogan atıyordu. Ben orada kalabalığa, belediye başkanı olarak böyle bir gösterinin Sivas'a zarar verebileceğini

söyledim. "Bir tepki gösterdiyseniz de bitti, dağılın," dedim. Ve genel-
de benim konuşmam etkili oldu.

Bu konuşmanın ardından kalabalık dağılır gibi oldu.
Telsizden haberi alan Vali Karabilgin, bir nebze rahatladı.
Fakat saat 16.00'da işler değişti.
Olayların dönüm noktası o andı:

Ahmet Karabilgin

O arada bir şeyler oldu. Bu dağılan ve işyerlerine, evlerine giden
grupları birileri, "Nereye gidiyorsunuz?" diyerek yoldan çevirdi. Ve
Madımak'a yönlendirdi.

Valilik kayıtlarına göre saat 17.45'te emniyet müdürü, va-
liyi arayıp Madımak Oteli önündeki kalabalığın beş bin kişiyi
bulduğunu söyledi, "Tugaydan takviye kuvvet gönderin," dedi.

Beş bin kişi karşısındaki, toplam kolluk gücü beş yüz kişiydi.

Ve Sivas'ta cumhuriyet tarihinin en büyük kırımlarından
birinin fitili ateşlenmek üzereydi.

Saat: 17.00

Sivas'a akşam inerken göstericiler son durağa, yani Madı-
mak Oteli'ne gelmişti.

Bu arada sloganlar da değişmişti. Artık, "Kahrolsun laiklik!"
diye bağırıyorlardı.

Ahmet Karabilgin

Hizbullah'ın adı o olaylarda anıldı. Laiklik karşıtı ve, "Şeriat isteriz!" sloganlarıyla topluluk, ne yapmak istediğini, hedefinin ne olduğunu bir ölçüde ortaya koydu.

Şimdi hedefteki Aziz Nesin ve arkadaşları tam bir kuşatma altındaydı.

Binaya sığınanlar, dehşet içinde olup biteni izliyordu:

Zerrin Taşpınar

İnanılmazdı. Pencereden baktığımda, kalabalığın sürekli arttığını, meydanadaki insanların otele doğru aktığını gördüm.

Lütfi Kaleli

Madımak Oteli'ni tam anlamıyla kuşattılar. İşin ilginç, bir gün önce o caddede bir kaldırım çalışması vardı ama o anda çalışan kimse yoktu. Kaldırım taşları yere dökülmüş, olduğu gibi duruyordu.

Ali Balkız

İlk taşlar otelin büyük camlarında patladı ve parçaladı. Çocuklar, gençler, haykırarak kaçtılar.

Lütfi Kaleli

Ve biz, kırılan camlardan içeriye gelen taşlardan kendimizi koruyabilmek için otelin merdiven boşluğunda, bir üzüm salkımı gibi topluştık.

Zerrin Taşpınar

Bir ara otelin karşısındaki binanın pencerelerinin açıldığını, oradan insanların çıktığını ve kiremitleri alıp attığını gördüm.

Lütfi Kaleli

Kapı kapatıldı. İçerideki, merdiven boşluğundaki lambalar söndürüldü. Biz sanki hapsoldük, dünyayla ilişkimiz kesildi.

Dış dünyayla tek ilişki aracı telefonda artık...

Tanıdık milletvekilleri aracılığıyla İstanbul Küçükçekmece'de kendisine bağlı Nükleer Araştırma Merkezi'ni teftiş etmekte olan Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'ye ulaştılar. Aziz Nesin, İnönü'yle görüştü:

Ali Balkız

Aziz Bey ahizeyi kaldırdı, "Erdal Bey, dışarıdaki sloganlar ve camlarda patlayan taş sesleri size kadar ulaşıyor olmalı. Durumumuz kötü. Durum vahim. Lütfen gerekli tedbirleri alın," dedi.

Erdal İnönü

Ben kendisine teskin edici şeyler söyledim. "Vali elbette gerekeni yapacaktır, merak etmeyin," dedim. Ondan sonra valiyi aradım. Vali her seferinde, "Kontrol edeceğiz, merak etmeyin, yeterli gücümüz var," şeklinde cevap verdi.

Erdal İnönü endişeleri dağılmış olarak Ankara uçağına giderken Madımak Oteli'nde umutlu bekleyiş sürüyordu.

Nasıl olsa gelecekler, diye düşünüyorlardı.

Ali Balkız

Kurtulacağımızı umuyoruz, bekliyoruz, asla ölümü kendimize yakıştırmıyoruz. Üst katlarda çocuklarımız, yazarlarımız, bayan arkadaşlarımız oturmuşlar, birbirlerinin saçını örüyorlar. Kitap okuyanlar var, şarkı söyleyenler var. Asaf Koçak mızıkasını çalıyor.

Zerrin Taşpınar

Merdivenlerde oturan üç şairin fotoğrafı var biliyorsunuz. Biri, "Yahu bu olaylar büyür de birimize bir şey olursa ne yaparız?" dedi. Metin, "Kalanlar, ölen için şiirler yazar," dedi.

Saat: 18.00

Valilik raporuna göre saat 18.00'de Madımak Oteli önündeki göstericilerin sayısı 15 bini bulmuştu.

Polis artık direnemez haldeydi:

Ahmet Karabilgin

Beş saat, polis ve jandarma Madımak'a saldırganların girişini engelledi. Yerine göre havaya ateş açtı, yerine göre cop kullandı, yerine göre kenetlendi, yerine göre, belki birilerinin sırtını sıvazladı. Yani bunlar da oldu, olmadı demiyorum. O noktada tıklandık artık...

Valinin isteği üzerine Belediye Başkanı Temel Karamolla-
oğlu, yanında Büyük Birlik Partisi'nin ilçe başkanı olduğu halde,
bu kez otelin önünden hoparlörle göstericilere hitap etti:

"Değerli kardeşlerim. Emniyet teşkilatından değilim, siz-
lerin bir kardeşiniz olarak sesleniyorum. Allah rızası için, Alla-
hınızı seviyorsanız, artık dağılalım. Yeterli tepkilerimizi gös-
terdik."

Ancak bu konuşma, yatıştırıcı değil, tersine ateşleyici etki
yaptı.

Zerrin Taşpınar

"Belediye başkanı konuşuyor," diye anons ettiler. Arkasından bir ses kalabalığa, "Gazanız mübarek olsun," dedi.

Temel Karamollaoğlu

Orada bana atfen söylenen, "Gazanız mübarek olsun," sözü bana ait değil. Yani mantıklı bir söz değil. Bir insan o gün için söze başlarken, "Cumanız mübarek olsun," diye sözle başlayabilir ama neyin gazasına mübarek olsun diyeceksin?

Ali Balkız

Diyor ki, "Bir: Bu şenlikler iptal edilmiştir." Büyük bir gürültüyle alkış sesi yükseliyor. Diyor ki, "İki: Pir Sultan Abdal heykeli yerinden kaldırılmıştır." Aynı güruh, aynı coşkuyla bir kez daha havalara zıplıyor trans halinde... "Şenlik için kentimize gelmiş olanlar, en kısa sürede şehirden çıkarılacaktır," diyor anons... Aynı coşku bir kez daha yaşanıyor.

O sırada Vali Karabilgin, henüz iki haftadır başbakan olan Tansu Çiller'le görüştü, helikopter ve uçakla acil takviye istedi.

Ahmet Karabilgin

Başbakan heyecanlıydı. Kesin emir verir biçimde sözler etti. "Ne yap, yap önle... Herhangi bir zarar gelmesin kimseye," dedi.

Oysa artık çok geçti.

Son derece zayıf olan polis barikatı gerileye gerileye otel duvarına dayanmıştı. İtfaiye araçları hükümet meydanına gelmiş ancak kalabalık tarafından engellenmişti.

Saat 19.00'a yaklaşırken sökülen heykel, iplerle çekilerek

meydana taşındı ve, "Ya Allah bismillah, Allahu ekber!" diye haykıran göstericilerce parçalandı.

Bundan sonra sadece kitle psikolojisi konuşacaktı.

Saat: 19.00

Akşam saat 19.00'u vurduğunda Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş valiyle telefonda görüştü ve, "Bunlar kara yobazdır, bunları hemen temizleyelim," dedi.

Tugay Komutanı Tuğgeneral Ahmet Yücetürk'ün bütün gücüyle yardımcı olacağını söyledi.

Ahmet Karabilgin

"Sayın valim, emrinde altı bin mevcudum var," dedi. "Paşam bunları bana söylemeyin. Yanımda tugay komutanı var. Telefonu ona veriyorum. Talimatınızı ona verin," dedim. Telefonu uzattım. Tugay komutanı ayağa kalktı, telefonu aldı. "Başüstüne... Başüstüne komutanım," dedi ve kapattı gitti.

Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, garnizon komutanına, "Senden Aziz Nesin'i sağ istiyorum paşam," demişti.

Tuğgeneral Yücetürk, Aziz Nesin'in Madımak Oteli'nde olduğunu ancak o an öğrendi ve harekete geçti.

Göstericilerden biri otele tırmanıp eşyaları yağmalamaya başladığında, oteldeki nefesini tutmuş askeri bekliyordu.

Ahmet Karabilgin

Hükümet Meydanı'na 20-30-40 asker geldi. Orduevini koruyacak şe-

kilde mevzi aldılar. Bunları maalesef ben yaşadım, gördüm. Benim güvenliğimle ilgili bir sorun yoktu, Madımak'ta sıkıntımız vardı, oraya yoğunlaşması lazımdı. Ama askerî birlikten parça parça gelen bu gruplar, olay yerinden çok, "Caddedeki mağazaların, kuyumcuların etrafında, güvenlik önlemi alalım," gibi ipe sapa gelmez konuşmalarla, askeri risk altına atmayacak olan bölgelere yöneldiler.

Az sonra küçük bir askerî birlik, Madımak Otelî'nin bulunduğu meydana girdi. Ancak komutanın arabasını çevreleyen asker, ilk sloganla şaşırıp mihlandı. Kalabalık, "Asker Bosna'ya!" diye bağıırıyordu.

Şimdi etten bir duvar, otele ulaşmaya çalışan askerin önüne set çekmişti.

Komutan arabadayken bir albay göstericilerle konuşmaya başladı. Birkaç dakikalık pazarlık sonunda asker, kalabalık karşısında cılız kaldığını gördü.

Ve göz göre göre geri çekildi. Bu ricat, adeta bir infaz izniydi.

Gözü dönen topluluk, hemen ağız değıştirdi. Ve

"En büyük asker bizim asker!" sloganına döndü.

İşte tam askerin çekildiğı o anda, otelin önündeki arabalar ateşe verildi.

İlk alevler, "Allahım, bu senin ateşin, cehennem ateşî!" diyen göstericilerin zafer çığlıkları arasında yükselirken asker uzaktan izliyordu.

Saat tam 19.50'ydi.

Büyük kıyam kapıya dayanmıştı.

Saat: 20.00

Artık içeridekiler için kurtuluş yoktu.

Her şey on dakika içinde olup bitecekti:

Zerrin Taşpınar

Camlar kırıldı zaten... İnanılmaz bir duman, kapalı kapılardan, camlardan koridorlara sızmaya başladı. Elektrikler de kesilmişti. Birbirimizi görmemiz çok zordu. Soluk almak da giderek zorlaşıyordu.

Ali Balkız

Müthiş bir gürültüyle çok sıcak, koyu, yoğun bir duman, alevin kızılı-ğına karışmış bir biçimde sardı merdiven boşluğunu... Aşağıdan yukarıya doğru bir canavar dili gibi, büyük bir hışırtyla yükseliyor, dağılıyor ve patlıyordu.

Lütfi Kaleli

Çığlıklar... O kadar çığlık ki... Ölüm çığlıklarıydı bunlar... Dua ediyordum ki, bu çığlık sahipleri çatı katına çıksın ve kurtulsun. Ama üç-beş dakika sonra çığlık sesleri kesildi.

Otelin ahşap dekorasyonu sayesinde hızla yayılan yangın, değdiği yerde can almıştı.

Ahmet Karabilgin

O anda araçlar yanarken biz, bir tek itfaiyeyi otelin önüne ulaştırabilmiş olsaydık, kesinlikle oteli yaktırmazdık. Ha, itfaiye istekli miydi? Maalesef itfaiye de isteksizdi.

Sonunda otelde sağ kalanlar itfaiyeden de umudu kesip can havliyle camlara koştu ve yandaki binaya açılan hava boşluğuna atladı.

31 kişi, bu dar geçitteki saçtan bariyeri devirip cehennemden kurtulmaya çalışıyordu. Ancak karşı binada onları bir sürpriz bekliyordu.

Çıkmaya çalıştıkları yer Büyük Birlik Partisi'nin ilçe merkeziydi.

Zerrin Taşpınar

Ellerine sopalar almış insanlar, partinin penceresinden girmeye çalışanlara vurmaya çalışıyordu. Ve bize, "Gidin, yanın, geberin," diyorlardı.

Ali Balkız

Bir süre sonra orta yaşlı, orta boylu bir bey balkona çıktı; o elinde sopalarla bize hücum eden insanları içeriye aldı. "Bundan böyle ben sizi koruyacağım, gelin," dedi.

Şimdi yanan yanmış, kurtulan kurtulmuş ama saldırganların asıl hedefi, içeride, odasında Lütfi Kaleli'yle birlikte mahsur kalmıştı.

Aziz Nesin ölümün eşiğine geldiği o dakikaları şöyle anlattı:

"Kesin olarak ölüme hazırlandık. Hazırdık. Hatta Lütfi Kaleli birkaç kez, 'Ölüyoruz abi, ölüyoruz abi,' dedi. Dedim ki, 'Ölüyoruz, öleceğiz. Başka çare yok. Kurtuluşumuz yok.'"

Lütfi Kaleli

Aziz Abi çömeldi olduğu yere... Çünkü artık takati kalmamıştı. Ama o yiğit kişi, bana aynen şunu söylüyordu: "Sayın Kaleli, beni şu yatağa yatır da bu güruha kötü durumda bir ceset vermiş olmayalım."

Aziz Nesin

Orada düşündüğüm şu idi: "Öyle bir biçimde öleyim ki, korkarak ölmüş bir adam durumuna girmeyeyim." O da mümkün değildi çünkü dumandan kıvranıyordum. Ve kendi kendime bunun mücadelesini

yapıyordum: Tek derdim, bir köşeye büzüşmüş bir adam olarak ölmeyeyim. O sırada Lütfi Kaleli, "Sokağa bakan pencereye doğru gidersek belki kurtuluruz," dedi. Hemen dedim. Oraya doğru yöneldik. Karanlıktı. Elimden tuttu.

Lütfi Kaleli

Elinden tuttum Aziz Abi'nin, kapıyı açtım, kendimizi, müthiş bir alev sıcaklığı, göz gözü görmeyecek kadar yoğun bir duman içinde bulduk.

Hava kararmış, itfaiye yangını söndürmeye başlamıştı.

Pencerede Lütfi Kaleli, "İmdat!" diye bağıırıyordu.

Aşağıdakiler az sonra bu sesi duyular.

Kurtarılacak kişiyi bir komiser zannettiler.

İtfaiye aracı yanaştı, merdiveni uzattı ve 78 yaşındaki Aziz Nesin inmeye başladı. O sırada aşağıdan, "Abi bu Aziz Nesin ya..." sesi duyuldu.

Lütfi Kaleli

Kravatlı, gözlüklü, 40-50 yaşlarında sakallı bir adam, Aziz Nesin'i tanıyor ve, "Kurtarmayın!" diyor.

Aşağıdakiler Nesin'i tanımışlardı.

Peşinde oldukları av, aralarına inmek üzereydi.

Refah Partili Belediye Meclis Üyesi Cafer Özçakmak merdivenin hemen altında durmuş, "Esas öldürülecek hayvan burada!" diye haykırıyordu.

Aziz Nesin

O kadar gücüm kalmamıştı ki, merdivenden ancak otura otura iniyordum. O sırada aşağıdan yukarıya da bir itfaiye eri geliyordu.

Kurtarmaya gelen itfaiye eri, bir küfür savurup geri döndü Aziz Nesin ve Lütfi Kaleli şimdi bir sırat köprüsü üzerinde yapayalnızdı.

İleride linç, geride cehennem vardı.

Lütfi Kaleli

Üç-dört itfaiye eri, Aziz Nesin'in gelmesini bekleyen kedi misali, avına atlayacak konumdaydı. Onları görünce yine çığlık attım, "İmdat!" diye bağırdım. Bu imdat sesime aşağıdan olumlu bir tepki gelmeden, o bizi kurtarmaya gelen itfaiye eri Aziz Abi'yi bileğinden yakaladı ve bir çuvalı sallar da atar gibi aşağı attı.

Aziz Nesin

Ve yere düştüm oradan... Yerde tekme, yumruk vurmaya başladılar. Başımдан kan akmaya başladı. Polis arabasına kadar sürüklediler beni... Polis arabasına bindim. Polis arabasında bile koşup gelen bir adam yine yumrukluyordu beni...

Lütfi Kaleli

Aziz Abi'nin alnından, yanaklarından kan akmaya başladı. Ben, "İmdat!" çığlıklarını atıyordum yine... Çift yıldızlı bir komiser, resmî kıyafetle arabanın üstüne çıktı, Aziz Abi'yi saldırganların elinden kurtardı.

Aziz Nesin, ömrü boyunca kaçtığı polise ait bir minibüsle hastaneye taşındı.

Avını elinden kaçırın öfkeli kalabalıksa yarım kalan iştahını tamamlamak üzere kendine yeni bir hedef seçti:

Vilayet...

Ahmet Karabilgin

Bir uğultu, bir patırtı ve taşlar... Yağmur gibi taş yağıyor. Üç vali yarıdım, emniyet müdürü, jandarma komutanı, iki korumam, odacı; hepsi aşağıda... Kimse kalmadı. Kimse yok. Herkes kayıp... Herkes evine gitti. Bir yandan Ankara'dan yağmur gibi telefonlar geliyor, bir yandan muhasara altındayım. Adamlarla aramda 30-40 kadar merdiven basamağı var. Girecekler, beni linç edecekler ve yeşil bayrağı da yukarıya asacaklar; bunun başka sonucu yok.

Saat 20.40'ta, "Vali istifa!" diye bağırarak göstericiler Vilayet'in camlarını kırdı. Kapıya dayandı.

Vali Karabilgin, yanındakilere, "Sonumuz geldi," dedi. Bir ara linç edilmektense canına kıymayı düşündü.

Ahmet Karabilgin

Hayatta silahım olmadı ama bir şey yapmak lazımdı. Çünkü insanlar kapıdan girdiği anda fiziki gücümüz onlarla mücadeleye yetmeyecekti.

İşte umutların tamamen tükendiği ve intiharın düşünüldüğü o anda jandarma alay komutanı, alayı korumakla görevli 18 kişilik bir yedek timi olduğunu söyledi.

Ahmet Karabilgin

Jandarma, hükümet binasının hemen karşısındaydı. Komutan, "Ben emir veriyorum, buraya ateş ederek gelecekler," dedi. "Verin emri," dedim. Başlarında bir başçavuş olduğu halde 18 er ateş ederek hükümetin önüne geldi, göstericileri kademe kademe gerilettiler.

18 er, valiyle ekibini linçten kurtarmıştı.

Ancak diğlerleri için artık çok geçti.

Asker sonunda gelip duruma el koyduğunda Sivas adı, tarihe bir katliamın adresi olarak kaydolmuştu bile...

Saat 21.00

Gece sokağa çıkma yasağı ilan edilip güvenlik güçleri Sivas'ı kontrol altına aldığında geride 36 ölü, 60 yaralı ve lekelenmiş bir şehir kalmıştı.

Ağır yaralı olan Metin Altıok'un da kaybıyla ölü sayısı 37'ye çıkacaktı. Ölenlerin ikisi gösterici, ikisi ise otel görevlisiydi.

Ankara bu sonucu öğrendiğinde şoke oldu.

Erdal İnönü

Ankara'ya vardktan sonra Esenboğa'da beni karşılayan arkadaşlarım feci olayı haber verdi. Orada bir yangın olduğunu ve değerli insanların boğularak, yanarak öldüğünü söylediler.

Cüneyt Arcayürek

Cumhurbaşkanı Demirel o sırada Ankara'da değildi. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir tatbikatındaydı. Telefonlaştık. "Sivas'taki olayları işittiniz değil mi?" dedim, "Facia... Facia..." diye söze başladı. Şoke olduğu belliydi.

Erdal İnönü

Tabii, son derece üzıldüm. Hükümetteyken böyle bir olayı önleyememiş olmamızdan dolayı büyük vicdan azabı duydum. İstifa edeyim, diye düşündüm ama onun bir faydası olmayacağını da tahmin ettim.

Cüneyt Arcayürek

Başımızdan bir Kahramanmaraş olayı geçti malum. Onu anımsatan bir şeydi Sivas... Demirel, "Bu olayda da acaba böyle bir dinsel çatışma var mı?" diye araştırdı. Olmadığı kanaatine vardı sonra... En çok korktuğu Sünnilerle Aleviler arasında dinsel bir çatışmaydı.

Erdal İnönü

Vaktinde müdahale edilseydi, sanıyorum bu olay olmazdı. Çünkü evvelden oteli yakma gibi bir planları olduğunu bilmiyorum. Böyle şeyler genellikle olay sürerken ortaya çıkar. Olayı o noktaya getirmemek gerekirdi. Orada devlet güçlerinin bir eksikliği olduğunu düşünüyorum. Ama kimden ya da hangi yaklaşımdan kaynaklandı, onu bilecek durumda değilim.

Cüneyt Arcayürek

Erdal İnönü, "Askerler çağrıldı fakat müdahale etmedi," gibi bir söz ortaya atmıştı. Demirel bunu yadsıdı, pek kabul etmedi. "Oraya on bin kişi gelmiş. On bin asker gelse ateş mi edecekti? Ateş edemezdi," dedi bana... "O zaman daha büyük bir olay olurdu," dedi.

Madımak cehenneminden kurtulanlara gelince...

Onlar, kaçtıkları otelde kalanlara ne olduğunu, gece sığındıkları karakolda ya da hastanede televizyon haberlerinden öğrendiler; dehşete düştüler.

Zerrin Taşpınar

Televizyonu açtık, ona çeyrek vardı. Unutmayacağım bu saati... "Sivas'ta olaylar çıktı ve Behçet Sefa Aysan öldü," dendi. Asla inanmak istemedim. Onun bir adının da "Sefa" olduğunu bilmiyordum doğrusu... Sürekli, "Hayır, bu başka Behçet," diyordum ama ne yazık ki

doğruydu. O geceyi anlatmam çok zor. Hayatımın en berbat gecesi-ydi.

Asıl korkunç manzara hastanedeydi.

Kara bir dumanın zehirlediği ya da kavurduğu insanlar, sabah halaylarla başladıkları bir günü, soğuk bir morg odasında yan yana dizilmiş bedenler olarak tamamlıyordu.

Şair Metin Altıok'un yanmış bedeninin görüntüsü, Sivas gerçeğini, belki bin sözden daha yalın anlatıyordu.

Birkaç gün sonra Sivas kurbanları, damperli kamyonlarla havaalanına nakledileceklerdi.

Zerrin Taşpınar

Biz, ölülerimizin de, yaralılarımızın da ardımızda kalmasını istemiyorduk. Onlarsız oradan ayrılmak istemiyorduk. Birlikte dönmek istiyorduk. Çünkü onlar o anda, bize bütün yaşayanlardan daha yakındılar. Onları orada bırakmak, kendimizden, onurumuzdan, saygınlığımızdan, insanlığımızdan bir şeyler bırakmak gibiydi.

“O” Günden Sonra

Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü ertesi gün deprem görmüş bir şehri andıran Sivas’a gitti. Enkaza dönmüş Madımak Oteli’ni ve tanınmaz hale gelmiş yaralıları ziyaret etti.

6 Temmuz’da Sivas’ta ölenler için düzenlenen cenaze töreni büyük bir protesto gösterisine dönüştü. Erdal İnönü ve hükümet istifaya çağrıldı.

Vali, belediye başkanı ve emniyet müdürü görevden alındı.

1993 Ekim’inde başlayan 124 sanıklı Sivas Davası defalarca bozulduktan sonra 2001 Temmuz’unda kesinleşti: 31 sanık idam cezasına çarptırıldı.

Genelkurmay, bir soruşturma açıp garnizon komutanının olayda ihmali bulunmadığı sonucuna vardı.

Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu ise Refah Partisi’nden milletvekili seçilerek Meclis’e girdi.

DEPREM GECESİ

17 Ağustos 1999 Salı

Deprem bölgesinde binlerce kişi yıkıntı altında ACIMIZ BÜYÜK

Haber ve Fotoğrafılar
Genel: ALPER TURGUT
ÖZKAN GÜNEY, SAHİR
ULU, KANAN SAKARAK
KURBAN TUNALI, UĞUR
HİMET
FOTOĞRAF: SERAL ES, İLHAN
TANCI
İzmir-Antalya: ARSİM KARER,
AYRUK YILMAZ, KARAY
BÖRTER, BİLAL
KÖNİKÇİ
Tatvan-Antalya: LÜTFİYE
GEMİTÇİ, UĞUR
GEMİTÇİ
Rize: İLHAN YAKARAK
FOTOĞRAF: İLHAN YAKARAK
Antalya: MURAT TUNÇ

Türkiye'nin depremli geçmişi. İncecik merkezli depremde binlerce kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmış, binlerce kişi evsiz kalmış. Deprem, Türkiye'nin en büyük felaketi.

Depremi en şiddetli bölge olan Antakya'da
Antakya'da deprem 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, Antakya'da büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı. Antakya'da deprem 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, Antakya'da büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı.

Ölüm sayısı artıyor Antakya'da deprem 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, Antakya'da büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı. Antakya'da deprem 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, Antakya'da büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı.

Türkmenistan'da deprem Türkmenistan'da deprem 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, Türkmenistan'da büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı. Türkmenistan'da deprem 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, Türkmenistan'da büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı.

TÜPRAS'ta yangın TÜPRAS'ta yangın 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, TÜPRAS'ta büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı. TÜPRAS'ta yangın 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, TÜPRAS'ta büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı.

Cumhurbaşkanı Demirel

'Depremi yarısı sarılacak'

● Türkiye'nin depremli geçmişi. İncecik merkezli depremde binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı. Türkiye'nin depremli geçmişi. İncecik merkezli depremde binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı.

İnşaatlar kalitesiz

'Çarpık yapılaşma zararı büyüttü'

● Türkiye'nin depremli geçmişi. İncecik merkezli depremde binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı. Türkiye'nin depremli geçmişi. İncecik merkezli depremde binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı.

Depremi merkez üssü olan Gölcük'te, yıkılan binaların altında yüzlerce kişi bulunuyor

Askeri tesisler göktü

Büyük yıkımın sonucu olarak, binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı. Deprem, Türkiye'nin en büyük felaketi.

20 asker şehit oldu, 200 kişi yaralandı Türkiye'nin depremli geçmişi. İncecik merkezli depremde binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı. Türkiye'nin depremli geçmişi. İncecik merkezli depremde binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı.

Para, ilaç ve doktor gönderecekler

Dünya, Türkiye'ye yardım elini uzattı

● Depremi en şiddetli bölge olan Antakya'da Antakya'da deprem 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, Antakya'da büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı. Antakya'da deprem 18 Ağustos 1999 tarihinde meydana geldi. 6.3 büyüklüğünde olan deprem, Antakya'da büyük yıkıma neden oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, binlerce kişi yaralandı.

“O” Gün

17 Ağustos 1999 Salı
Saat 03.01

Yaklaşan felaketin ilk işareti, Gebze’de bir fabrikada güvenlik kamerasına takıldı.

Yerkürenin derinlerinden yükselen homurtuyu ilk hissedilen, bir köpek oldu.

Çok değil saniyeler sonra koptu kıyamet...

7,4 şiddetindeki deprem 45 saniye içinde yüz binlerce insanı betona gömmüştü. Kimini ölü... kimini diri olarak...

Sağ kalanlar can havliyle sokağa fırladı.

Onlardan biri, Gölcüklü tesisatçı Adil Agasayar’dı.

Eşiyle birlikte kendini dışarı attığında ortalık zifiri karanlıktı.

Elektrikler kesikti, telefonlar da öyle...

Bugün kendisinin de hatırlayamadığı bir refleksle yeniden evine girip amatör kamerasını aldı ve çekime başladı.

Kamera otomatik olarak o uğursuz tarihi bastı:

17 Ağustos 1999.

Saat 03.05

Depremi ilk görüntülerini o gün, o saatte, kendisi çekecekti.

Adil Agasayar

Atladım arabaya... Kongre Sarayı'nın orada köşeyi bir döndüm ki Gölcük diye bir şey kalmamış.

Agasayar, harap Gölcük sokaklarında ilerlerken elindeki ışıklı kamerasıyla hem karanlığı aydınlatıyor hem de dehşet görüntülerini kaydediyordu.

Gölcük, facianın şokundaydı.

Yaralılar yollarda geziyor, herkesin yüzünden dehşet okunuyor, yeraltından inilti, çığlıklar yükseliyordu.

İlk şaşkınlığı atanlar, derhal kurtarma çalışmalarına başladı. Toprağın altından sesler geliyordu:

"Sıkışma var mı sıkışma?"

"Benim de halim berbat."

"Sakin ol... Sabret, kurtulacaksın... yardım gelecek."

"Ben bir keski-çekik alıp geleyim."

Agasayar yardım için alet getirmeye gitti. Ancak kendi dükkanı da yerle bir olmuştu.

İşte tam o sırada derinden gelen bir kız sesi duydu.

Saat üç buçuktu.

Adil Agasayar

Sanki beni kız dışardan görüyormuş gibi, "Amca kurtar beni... Amca kurtar!" diye bağırdı.

İçerideki sesin sahibi 15 yaşındaki Bahar Gürbüz'dü.

Yaşadıkları çok katlı bina, oturdukları giriş katının üzerine çökmüş; Bahar, annesi babası ve üç kardeşiyle enkaz altında kalmıştı.

Dört yaşındaki kız kardeşi yanındaydı. Anne babasının sesi

geliyor, ancak 21 yaşındaki abisi ile 11 aylık kardeşinin hiç sesi çıkmıyordu.

Haykırışlarını kamerasıyla dışarıda olan Agasayar duydu:

Bahar Gürbüz

"Amca," dedim, "kurban olayım gel, neredesin?" dedim. "Siz kimsiniz, neredesiniz?" derken eline bir tahta almış, orayı kırmaya başladı.

Adil Agasayar

Başladım kazmaya... Sonra başladım kırmaya... Kız hâlâ yalvarıyor. "Amca... Babamla annem yan taraftalar... Bizi çıkarma... Onları kurtar. Babam gitti. Kır amca... Kurban olayım amca sana..."

Agasayar, kamerasını yere koydu. Işığını enkaza yöneltti. Ve çabalamaya başladı.

Şimdi ıssızlığın, felaketin, karanlığın ortasında bir adam, elinde bir çerçeve tahtasıyla hiç tanımadığı bir aileyi kurtarmak için yaşam savaşına girişiyordu.

Adil Agasayar

Ağlıyorum, bir yandan... O, "Allah razı olsun," dedikçe... Bir yandan ağlıyorum, bir yandan kazıyorum.

Bahar Gürbüz

Aklıma ne gelirse söylüyordum. Diyordum ki: "Amca kurban olayım, beni bırak. Annemler ölüyor, kurban olayım sana... Beni çıkarma, ben kalırım orada, onlar kurtulsun yeter ki..."

Adil Agasayar:

Ben de diyorum ki, "Kızım, dur işte, kırmaya çalışıyorum. Beraber kurtaracağız onları da," diyorum.

"Amca kardeşimi de çıkar amca..."

"Dur kızım dur..."

"11 aylık kardeşimin hiç sesi çıkmıyor..."

"Sen rahat mısın? Kardeşini ver o zaman..."

"Annemi kurtar amca!"

"Bir dakika güzelim ne yapayım yahu... Uğraşıyorum..."

Adil Agasayar

Kızcağz perişan, annesi orada ölüyor, ben bir kişiyim. Tek başımayım, hangisine koşayım?

"Amca başka kimse yok mu orada?"

"Yok kızım, her taraf yıkıldı."

"Kardeşim öldü amca, babam... Hemen kurtar ne olur..."

Bahar, enkaz altından çıkar çıkmaz kurtarıcısının eline yapıştı, enkaz altındaki ana babasını orada bırakıp gitmemeleri için yalvardı.

Ne var ki Gölcük'te aynı anda yüzlerce enkazın altından binlerce insanın "kurtar" çağrısı yükseliyordu.

Saat 03.30

Deprem bölgesinde enkaz altındakiler yaşam savaşındayken Ankara yeni uyanıyor, karşı karşıya olduğu dehşetin boyutunu kestirmeye çalışıyordu.

Sadettin Tantan

Çok geç yatmıştık. Polis arkadaş bizi uyardı. Işıklar kesik olduğu için süratle giyinip hemen bir taksiyle bakanlığa geldim. Bakanlıkta 10-15 dakikalık bir süreçte telefonlar çalışıyordu. O arada İstanbul, Sakarya gibi üç-dört ille görüşebilme şansımız oldu.

O arada özel radyolar depremden ilk haberleri verdi. Telaşlı spiker sesleri, birbiri peşi sıra felaketi duyurdu.

Televizyon ekipleri apar topar yola çıktı.

Sonraları ismi depremle özdeşleşecek adam ise büyük sallantıdan 10 dakika sonra durumu Ankara'ya başbakanın özel kalemine bildirmiş, 25 dakika sonra Rasathane'de görevinin başına geçmişti:

Ahmet Mete Işıkkara

"Üç buçuğa doğru buradaydım. Akıl almaz bir kalabalık vardı kapıda... Herkes merak ediyordu. Ben evlerine dönmelerini önerdim. Sonra kayıt odasına gittim. Oradan da Rasathane'ye geldim. Dörde yirmi kala veya o civarda Hüsamettin Özkan Bey'e ilk bilgileri verdim.

Saat 04.00

Ahmet Sağar

Saat dörtte Başbakanlık'ta olduk. Bizden hemen sonra, önce İçişleri Bakanı Sadettin Tantan ve Hüsamettin Özkan beyler geldi, sonra bir-iki bakanımız daha geldi. Saat dört buçuğa doğru, bir durum değerlendirmesi yaptık.

Sadettin Tantan

İlk işimiz, Tüpraş yangınına müdahale talimatı vermek oldu; büyük bir yangın olduğu söyleniyordu. İtfaiye araçlarını oraya gönderdik. Sakarya'daki nöbetçi müdürle görüştüğümüzde oradaki arkadaş, Sakarya'nın tamamen yerle bir olduğunu söyledi.

Henüz İstanbul'da olan Cumhurbaşkanı Demirel'e ulaşamamış, Başbakan Ecevit uyandırılmamış, ama Başbakanlık'ta birkaç bakanla bir durum değerlendirme merkezi kurulmuştu.

İşıkara'nın verdiği bilgilerden büyük bir faciayla karşı karşıya olunduğu anlaşıyor, ancak boyutları kestirilemiyordu.

O an için bilinmeyen gerçek, 100 bin konutun yerle bir olduğuydu.

Televizyonların da devreye girmesiyle acı haber bir anda önce Türkiye'de, sonra da bütün dünyada duyuldu.

Depremin tahribatını hepten artıran iki büyük sorun da hemen o an ortaya çıktı:

İletişim ve ulaşım...

Yakınlarından haber almak isteyenlerin telefona sarılımasıyla bir anda telefon sistemi çökmüş, haberleşme imkânsız hale gelmişti.

Bunun üzerine herkes arabalara atlayıp Körfez'e doğru yola çıktı.

Ahmet Mete İşıkara

Dördü yirmi geçe Hüsamettin Bey telefon etti. Hüsamettin Bey'e mümkünse yolların kesilmesini önerdim. Çünkü gelirken görmüştüm, bölgeye doğru müthiş bir araba akını vardı, ki bu çok yanıltıcı; ama Hüsamettin Bey, çok geç kalındığını ifade ettiler.

Çok geçti.

Deprem bölgesinden İstanbul'a yaralı taşıyan ambulanslar, karşıdan bölgeye ulaşmaya çalışan araçlarla karşılaşmış, TEM ve E-5 Karayolu kilitlenmişti. Deprem bölgesine ne telefonla, ne karayoluyla ulaşmak mümkündü artık...

Deprem ânında müdahale etmesi gereken birimler, Silahlı Kuvvetler, Emniyet güçleri de enkaz altındaydı.

O güne dek bir afet politikası olmayan bürokrasi, bu çapta bir felaket karşısında çaresiz, Kızılay şaşkındı.

Depremzedeler hepten kaderleriyle baş başa kalmıştı.

Ahmet Mete Işıkara

Böyle depremlerden sonra enkaz altında kalanlar için ilk 24 saat çok önemlidir. İlk 24 saat içerisinde can kurtarma olasılığı çok fazladır. Fakat biz o ilk 24 saatte oraya ulaşamadık. Eğer kurtarmış olsaydık, can kaybını çok daha aza çekebilirdik.

Gölcük'te Bahar, tırnaklarıyla toprağı kazarak anne babasına ulaşmaya çalışıyor, yüz binlerce depremzede, bu can pazarında ölüm kalım savaşı veriyordu.

Şimdi devletin, âciz yanıyla yüzleşme zamanıydı.

Ama bu acz, uyuyan bir devi harekete geçirecek ve Türkiye, sabah saatlerinden itibaren, o güne dek görmezden geldiği yepyeni bir güçle tanışacaktı:

Sivil toplum...

Saat 04.30.

Saat 04.30'da depremin üzerinden bir buçuk saat geçmiş, ancak göçük altındakilerin pek azının durumu değişmişti.

Bahar, şimdi kendi kurtarıcısıyla birlikte anne babasını ve kardeşlerini kurtarma çabasıındaydı. Kimse yardıma gelememişti henüz ve yaşam savaşı hâlâ sürüyordu.

Enkaz altındaki babasıyla diyalogu, kameraya şöyle yansıdı:

“Babacığım...”

“Yavrum...”

“Baba ne taraftasın?”

“Burdayım yavrum.”

(Ağlayarak) “Annemin sesi gidiyor, annem... Kardeşim nerede? Abim öldü!”

Adil Agasayar

Benim takatim, halim kalmadı. Enkazda sandalyeyi çekiyorum, büro masası karşıma çıkıyor. Babası enkaz altındayken Bahar’a, “Kızım süzül aşağı,” diyorum. Halbuki benim yapmam lazım ama düşünemiyordum onu artık... Çok yorulmuştum herhalde.

“Baba neredesiniz... Yapamıyorlar baba... Amca yardım et... Annemin nefesi kalmadı. Annem gidiyor.”

“Kızım annen konuşuyor, sesi geldi.”

“Ama nefesi gidiyor, kardeşim zaten gitti...”

Bahar Gürbüz

Bir saat kadar babamla uğraştı. Hem ağlıyordu hem kazıyordu. İkimizin ağlaması karışıyordu. Ben zaten ağlamaktan başka bir şey yapamıyordum. Babamın ayaklarının olduğu bölüme kaç kere girdim çıktım.

Muharrem Gürbüz

Girip çıkıyor, girip çıkıyor... Göremiyorum ama hissediyorum. “Baba, anne!” diye bağıyor. “Amca ne olur babamı kurtarın,” diyor.

Onları kurtarmaya çalışan Adil Agasayar, artık gücünü tüketmiş, "Nasıl kurtaracağım bunları, herkes kendi derdinde, deli olacağım," diye söyleniyordu.

Dışarıda gün ağarmaya başlamış, insanların gücü tükenmeye yüz tutmuştu.

Yardım yoktu, araç gereç yoktu, yetişen yoktu. Herkes kendi derdine düşmüştü ve çaresizlik had safhadaydı:

İsmail Barış

Çaresizdik. Herkes aynı dertten mustarip. Düşünebiliyor musunuz, binlerce insanın aynı şeye ihtiyacı var aynı anda... Ve bunları temin edemiyorsunuz. En yakınlarını kaybetmiş insanlar. Kendisi enkazdan kurtulmuş veya dışarıdaymış ama annesi, babası, çocuğu, gelini, kızı hepsi enkazın altında... Ve iletişim kurarak enkazın altında insanların, "Ayağım sıkıştı, kolum sıkıştı, kurtulamıyorum, nefes alamıyorum," diye bağırdığını duyuyorlar.

İşte tam bu çaresizlik noktasında yeni bir aktör çıktı sahneye:

Henüz dört yıllık bir sivil yardım kuruluşu AKUT'un gönüllüleri, radyodan felaketi duyar duymaz bölgeye koştu ve enkaza ilk müdahaleyi Avcılar'da yaptı:

Memet Tanrısever

Depremden bir saat yirmi beş dakika sonra, Avcılar'daki enkaz üstünde, doktoru olan, köpeği olan bir ekibimiz vardı. Gittiğimiz zaman insanların birbirlerine yardım ettiğini gördük. İlk kurtarmayı zaten halk yapıyordu.

AKUT, Marmara Depremi'nde 200 insanı enkaz altından

kurtararak önce Türkiye'ye, sonra dünyaya adını duyuracak ve devletin yapamadığını yaparak bir gönüllüler ordusunu seferber edecekti.

Saat 05.00

AKUT, Avcılar'da kurtarma çalışmasına başladığında Ankara'da Başbakan Ecevit daha yeni uyandırılmıştı.

Başkent, hâlâ olayın şokundaydı:

Nihat Özgöl

05.00 civarında Bursa'daki Jandarma Bölge Komutanlığı imdadımıza yetişti. İlk helikopterler onlardandı. Daha sonra tabii sivil kuruluşlardan da helikopterler geldi. Oraya helikopterler iniyor, inen helikopterlere hemen yaralılar naklediliyor. Öbür helikopter gelinceye kadar yine ilk tedaviler orada yapıldı. Onların hizmetiyle 1.640 yaralımızı hava köprüsüyle İstanbul ve Bursa'daki hastanelerimize sevk ettik. Elektrik yoktu, telefon irtibatı yoktu, berbat bir durumdaydık.

Çevre illerdeki hastaneler, ambulansların ve helikopterlerin deprem bölgesinden taşıdığı yaralılarla dolup taşar olmuştu.

Bu arada cesetler çıkarıldıkça yeni bir sorun baş gösterdi:

Ne onları saracak kefen ne saklayacak morg vardı.

Soğuk hava depoları faaliyete geçirildi ve cenazeler oraya gönderilmeye başlandı.

Saat 06.10'da Başbakan Bülent Ecevit, eşiyle birlikte Başbakanlık'a geldi. İlk açıklamasında, "Maalesef olumlu haberler verebilecek durumda değiliz. İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Gölçük ve Yalova'da ciddi hasar var," dedi.

Birçok yerle henüz telefon bağlantısı kurulamadığını açıkladı. Bağlantı kurulamayanlar arasında İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Demirel de vardı.

Başbakanlık'taki kriz merkezi deprem bölgesinden haber almaya çalışırken, aynı sıralarda ikinci bir kriz yönetim merkezi Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nde oluşturuldu. Arabalar yetkilileri evlerinden toplayıp MGK'ya getirdi ve çarklar ağır ağır dönmeye başladı:

Ahmet Sağar

Saat altı buçuğa doğru ilk talimatlar verildi. Genelkurmay Başkanlığı'na, Jandarma Genel Komutanlığı'na, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne benim imzama talimatlar gitti. Bu talimatlarda yörede üç ilde deprem olduğunu, bu il valileriyle temasa geçmelerini, kan bağışi için çağrıda bulunmalarını, kurtarma timleri ve araçlarını o merkeze yönlendirmelelerini talimatladık. Kızılay'a, İçişleri Bakanlığı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü'ne de talimatları verdik.

Ancak iletişim çökmüştü. Yollar tıkalıydı.

Doğrudan haberleşme sağlayabilmek amacıyla Emniyet ve Telekom'dan alınan uydu telefonları arabalarla yola çıkarıldı, ancak onlar da TEM'de sıkışıp kaldı.

Cumhurbaşkanıyla ancak depremden dört buçuk saat sonra, 07.30'ta temas kurulabildi.

Bahar Bodur

Hiç kimse yoktu ilk gün kurtarma ekiplerinden... Bir-iki tane dozer vardı. İki tane de işte onu çalıştıran adam... O iki adamı biri bir tarafa çekiyor, "Gel bana," diye; öbürü öbür tarafa çekiyor, "Gel bana," diye... Ben çocuk olduğum için o anda kimse bana bakmıyordu. Büyüklükler çekiyor, adam da ona gidiyordu. Onlar da ne yapacağını şaşırmıştı yani...

İsmail Barış

Şehir berbat vaziyetteydi. Elde araç yok, elektrik yok, su yok, telefon yok. İki gün kendi kendimize bu karanlıklar içinde büyük bir mücadele verdik. Sesimizi duyuramadık. Ve maalesef Kocaeli valisi, o günkü valimiz ancak beş gün sonra Gölcük'e bizi ziyarete, "Ne oluyor?" demeye gelme imkânını bulabildi.

Bütün deprem bölgesi "yardım" diye haykırırken Ankara'da Kızılay, "Paniğe gerek yok, yaraları saracak malzememiz var," açıklamasını yaptı.

Oysa Kızılay'ın elinde toplam 22 bin çadır vardı; gereken çadır ise 100 binden fazlaydı. Acilen iş makineleri ve kurtarma ekipleri gerekiyordu.

Kızılay, bir yardım seferberliği ilan edeceği yerde, "Hazırlıklıyız," dedi, ancak durumun hiç de öyle olmadığı, çok geçmeden anlaşılacaktı.

Saat 09.30'da Adapazarı'nda bir amatör telsizci, valiliğin bahçesine kurduğu kısa dalga telsiz istasyonu aracılığıyla, Ulaştırma Bakanlığı'ndaki operatörle görüşmeyi başardı.

Ankara, Adapazarı'yla ilgili ilk bilgileri Yavuz Şişman'ın anonsuyla öğrendi.

Yavuz Şişman

Bu sistemin hiçbir şekilde susmaması gerektiği, bu sistemin, insanların hayatta kalması, yaralıların şifa bulması, depremde zarar görmeyen insanların da gıdaydı, suydı, barınmaydı, bu tür yardımların gelmesinde yardımcı olacak nesnenin telsiz olduğunu bildiğimiz için biz bu telsiz haberleşmesinin susmaması gerektiğini düşündük. Ve ilk anonsumda arkadaşlarıma, "Lütfen," dedim, "ne yapıp edip bu sistemi susturmamalıyız."

İşte Bahar'ın ve yüz binlerce depremzedenin ılığı Ankara'ya böylece ulaştı.

Kamuoyu ise facianın boyutlarını medya mensuplarının aktardığı bilgilerden öğrendi.

Ve o andan itibaren Türkiye, uykusundan uyandı.

Bürokrasinin şaşkınlığına inat sivil toplum, bir seferberlik çağırısı almışçasına büyük bir kampanya halinde yardıma koştı.

Yardım toplayanlar, alet, araç, yiyecek, giyecek gönderenler el ele bir insan zinciri oluşturarak Türkiye'nin en büyük dayanışma operasyonunu başlattı.

Tarihin en ağır kaybının, unutulmaz bir kazanca dönüştüğü an, işte o andı.

Adil Agasayar

Ne fırın kalmış ne dükkân... Hiçbir şey yok. "Allahım biz bu ekmekler bitince ne yapacağız," dedim. Fakat sonra, ne yardım geldi ne ekmek geldi, biliyor musunuz? "Biz ne büyük memleketmişiz," dedim sonradan... Böyle şey olamaz. Yarısı da çöpe atıldı onların...

Yardım kampanyası ve yurttaş dayanışması, devletin yokluğunu unutturacak kadar etkili oldu.

Ne yazık ki bazıları için artık çok geçti.

Bahar Bodur

İlk önce küçük bebeği çıkardılar. Kafasına küçük bir taş düşmüş herhalde, bilmiyorum iç kanamadan mı gitti. Hiçbir yerinde bir şey yoktu çıkardıkları zaman; hatta, "Bu yaşıyor," dediler. O an içim kabardı, "Tamam yaşıyor kardeşim," diye... Sonra, "Yok ölmüş," dediler, kömürlüğün üzerine bıraktılar.

Sonra annem çıktı. Ablamın kocasına, "Annemi çıkar," diyordum, "İşte annen," diyordu, "Sen kimi kandırıyorsun, o benim annem değil," diyordum. Çünkü annem nefes alamadığı için şişmiş, olduğunun iki-üç katı olmuştu. Ölmüştü çıktığında ama gördüğüm, kesinlikle annem değildi.

"Sonra babamın çıktığını gördüm, babam çıldırmış haldeydi. "Oğullarımın ikisini de askere gönderdim, ikisini de gönderdim, nerde..." diyordu. Delirmişti.

Muharrem Gürbüz

Tek üzüldüğüm şey, kocaman devletin, Ankara'dan bir kişinin ta 20 gün geçmesine rağmen hâlâ oralarda görünmemesi... Devletin varlığını hiç görmedik, hissetmedik, bir ferdini görmedik.

Saat 11.00

Saat 11.00'de devletin zirvesi havaalanında buluştu.

Demirel İstanbul'dan dönüyor, Ecevit deprem bölgesine gidiyordu.

Görüştiler.

Demirel, "Devlet, tüm kurumlarıyla iş başındadır. Kurtarma faaliyetleri hızla ve dikkatle devam ediyor," dedi.

Oysa o saatte devlet, daha durumu öğrenememişti bile:

Ahmet Sağar

Biz valilerle sayın başbakan arasındaki bağlantıyı Telekom aracılığıyla akşam saat 19.00'da sağlayabildik. Gölcük'te büyük ölçüde tahribat olduğunu, ancak saat 11.30'da ğrenebildik. Türkiye'de haberleşme bütün boyutlarıyla felç olmuş durumdaydı.

Aynı saatlerde İçişleri Bakanı Sadettin Tantan, kendi aile yakınlarının da bulunduğu Adapazarı'na helikopterle ulaştığında havadan gördüğü manzara karşısında şok oluyordu.

İçişleri bakanı, ancak oradaki amatör telsizciler aracılığıyla Ankara'yla konuşabiliyor ve durumun dehşetini başkente iletiyordu.

Sadettin Tantan

İnsanlar üzerimize atladılar, "Bizi kurtar," diye... Yapacak hiçbir şansı-mız yok. Kime ne emir vereceksin?

Ankara ancak o saatten sonra harekete geçebilecek, örgütlü yardımın deprem bölgesine ulaşması ertesini güne kalacak, depremzedeler yakınlarını kurtarması için kendilerini iş makinele-rinin önüne atacaktı.

Devlet bölgeye vardığında, yurtdışından gelen yardım ekiplerialışmaya başlamıştı bile...

17 Ağustos bu yanıyla, sadece Marmara Bölgesi'nde değil, Ankara'daki yönetim zihniyetinde de depreme yol açan bir tarih olacaktı.

“O” Günden Sonra

Marmara, depremin ilk saatlerini kimsesiz geçirdi.

Sonrasıyla bölgeye yetişen televizyon kameraları sayesinde bütün dünyanın gözleri önünde yaşandı.

Bölgeye önce medya ordusu, sonra sivil gönüllülerle yabancı kurtarma ekipleri, ardından da devlet görevlileri yetişti.

Deprem, yardıma koşan Yunanlar diplomaside bir Türk-Yunan yakınlaşmasına yol açtı. Toplumsal alandaysa devletin ve sivil toplumun rolleri hakkında kapsamlı bir tartışmanın kapısını araladı.

Türkiye bir yandan enkaz kaldırırken bir yandan da yıllardır nasıl bir ihmalin içinde yaşadığını dehşetle gördü.

Saadettin Tantan

Biz deprem sonrası gördük ki, Türkiye'nin envanteri yok. İşte ne kadar köyü var, ne kadar kasabası var, ne kadar bu yerlerde istihdam edilmiş personeli var ve ne kadar araç gereci var; bunların envanteri yok.

Ahmet Sağar

Depremle, afetle uğraşma görevi Kızılay'a verilmişti. Bizim karşılaştığımız en büyük sıkıntı oydu. Devlet böyle bir şeyi öngörmemiş ve buna göre teçhiz olmamış.

Ahmet Mete Işıkara

Bizim Dışışleri'nin bir politikası vardır. Bir hükümetten diğer hükümete değişmez. Milli Savunma'mızın bir politikası vardır, O da hükümetten hükümete değişmez. Aynı şekilde bizim bir afet politikamız olması lazım. İşte yapmadığımız bu...

